

ש"י ושלכם

אספה

מבית קרן ת"י

שערים לתרבות יהודית-ישראלית

מדריך למורה

של"י ושלכם לכיתה ו' – המדריך למורה

תוכן העניינים

3	מבוא
5	יחידת מבוא: מתבגרים
	שער א': פרשה ומדרשה
8	מקומה של התורה בחיינו
11	מעמד קריאת התורה
13	פרשת השבוע והעלייה לתורה
16	מהו מדרש?
19	דורשים את פרשת וישב
22	דורשים את פרשת שמות
26	דורשים את פרשת קדושים
30	הדרשה
	שער ב': ערכים במגילת העצמאות
33	בדרך לעצמאות
36	צלילה אל המגילה
38	עלייה וקיבוץ גלויות
42	שוויון זכויות וחירויות הפרט
45	שלום
	שער ג': מסורת וחינוך במעגל השנה
48	שמחת תורה ושמיני עצרת
52	חנוכה: מאז ועד היום
56	הסיפור של אסתר
60	ערכים בפורים
64	עבודת וחירות
68	והגדת לבנך ולבתך
72	מילון מונחים

מבוא

לפניכם המדריך למורה לתוכנית של"י ושלכם – מסורת וחינוך לכיתות ו'. התוכנית נכתבה על פי תוכנית הלימודים החדשה של משרד החינוך במקצוע "תרבות יהודית-ישראלית" לשנת תשע"ז. הערך המוביל בתוכנית הוא **מסורת וחינוך**, ובציר של ארון הספרים היהודי נמצאים פרשות השבוע וספרות המדרש של חז"ל. חשיבותו של מדריך זה בעזרים שהוא מציע להעמקת החיבור בין התכנים לתלמידים ובפתיחת רעיונות וכיוונים להעברת החומר הנלמד בצורה חיה ומעניינת. במדריך חומר רקע על טקסטים ועל דמויות מרכזיים הנזכרים בתוכנית (על רקע ורוד). הרקע מובא בראש ובראשונה להעשרה אישית וכדי שישירת את המורה במהלך הלימוד. במדריך גם משולבות המלצות רבות לפעילות כיתתית וגם הפניות לקובצי שמע ולסרטים לצפייה.

מבנה התוכנית

חוברת הלימוד מחולקת לשלושה חלקים:

החלק הראשון עוסק בארון הספרים היהודי. התכנים הנלמדים הם פרשת השבוע והקריאה בתורה ומדרשים על הפרשה. כדי לקשר לשנת בת המצווה ולקראת שנת בר המצווה החלק עוסק גם בדרשה.

החלק השני עוסק במעגלי החיים והחברה, והוא מתמקד במגילת העצמאות. בחלק זה נעשית היכרות עם המגילה ועם הערכים הגלומים בה, תוך חיבור לחייהם האישיים של התלמידים ולתהליך התבגרותם ועצמאותם.

החלק השלישי עוסק במועדי ישראל. המועדים שמתמקדים בהם בשנה זו הם שמחת תורה, חנוכה, פורים ופסח. חגים אלו נושקים לתכנים האחרים הנלמדים בתוכנית: שמחת תורה מתקשרת לחלק של ארון הספרים היהודי, ובחגים האחרים עסקנו בסוגיות התבגרות, עצמאות, אחריות וזהות.

מרכיבי היחידות

להלן המרכיבים העיקריים ביחידות הלימוד:

צ'אט פתיחה וסיום

לכל היחידות מבנה קבוע של פתיחה וסיום – צ'אט או קומיקס שבמרכזו דמויות המלוות את הלימוד. הדמויות מוצגות בפתח החוברת – ארבעה בני משפחה: **שקד ורועי** הם שני בני דודים המתכוננים לאירוע בת המצווה ובר המצווה שלהם בעזרת **נעמה**, אימה של שקד (ודודתו של רועי), **וחיים**, סבם המשותף. החיבור בין הדמויות נותן נקודת מבט של דורות שונים וראייה מסורתית ומודרנית-חילונית. הצ'אט הפותח מחבר את הלימוד ביחידה לעולמם של התלמידים, ומומלץ לדון בו בכיתה.

מדרש

סמליל זה פירושו מקור יהודי. כאשר הקטע מובא מספרות המדרש של חז"ל, תחת הסמליל כתוב "מדרש". על ספרות זו תוכלו לקרוא בהרחבה במדריך זה בעמוד 14. המדרש הוא ספרות רחבת יריעה הקיימת בדרכים שונות גם בימינו, ולמעשה כל קריאה, יצירה ופרשנות אישית על התורה יכולה להיחשב מדרש.

ספרות או שירה

סמליל זה פירושו קטע ספרותי מהתרבות היהודית-ישראלית המתקשר לנושא המרכזי ביחידה. לעיתים יופיעו לצד סמליל זה קטעי טקסט שונים – הגות, מאמרים ועוד.

רואים עולם

סמליל זה פירושו קטע המביא מידע ופותח פתח לתרבויות אחרות. כאשר הדבר נכון, מומלץ לערוך הקבלה וחיבור בין הרעיונות של התרבויות האחרות לרעיונות של התרבות שלנו. המטרה היא להראות שאף שבראש ובראשונה אנו מחוברים לתרבות שלנו, רעיונות דומים קיימים גם בתרבויות אחרות, וגם מהן אפשר ללמוד דברים חדשים. לימוד מתרבויות אחרות ומתחומי דעת אחרים מעמיק את לימוד התרבות שלנו ומעביר את המסר החשוב שאנחנו חלק מעולם רחב והתרבות היהודית לא נוצרה בחלל ריק ומנותק אלא מתוך גורמים המשותפים למין האנושי ולתרבותו באופן כללי ובהשראה מתרבויות שכנות.

דיון במליאה

אנו ממליצים לדון במליאה בשאלות שבצידן מובא סמליל זה. אפשר להציע לתלמידים לחשוב תחילה על השאלה ולכתוב לעצמם תשובה, ורק אז לפתח דיון. כך יש פחות חשש שתלמידים יימנעו ממחשבה על הסוגיה ושהם יושפעו מדברים שאמרו חבריהם ואף יוגבלו בשל כך.

חידה

החידות בסופי היחידות הן חידות אתגר, ועל פי רוב יש לעשות עבודת חקר קלה כדי להגיע לפתרון. הן משמשות כלי להרחבת ידע וזרז ללימוד עצמי. אפשר להציע לפתור אותן בזוגות או בקבוצות. מומלץ לעודד את התלמידים לנסות לפתור את החידה לקראת המפגש הבא באמצעות חיזוק כלשהו. במדריך למורה יש הצעה לרמז לכל חידה, ותוכלו לתת אותו לתלמידים לפי שיקול דעתכן.

בברכת שנת לימוד פורייה ומאלפת!

יחידת מבוא: מתבגרים

יחידה זו פותחת את הלימוד השנתי של נושא ההתבגרות והאחריות האישית, תוך חיבור לגיל בת המצווה ובר המצווה, ועוסקת בטקסי בת המצווה ובר המצווה.

מטרות היחידה

- התלמידים יבינו את משמעות המושג התבגרות בהקשר החברתי והאישי.
- התלמידים יכירו טקסטים יהודיים העוסקים בהתבגרות.
- התלמידים ילמדו את נושא הטקסים ומרכיביהם בכלל ואת נושא טקסי בת המצווה ובר המצווה בפרט.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

הגיל הקובע

פעילות: פעולות שונות בגילים שונים

מקור: "בן חמש למקרא"

שיר: **קודם גנון**, יהודה אטלס

מקור: בת שתיים עשרה ובן שלוש עשרה

טקסט: השרירותיות של התאריך, יוסי שריד

הטקס

ספרות: מהו טקס? מתוך **הנסיך הקטן**

מידע: טקס בר המצווה היהודי המסורתי

רואים עולם: טקסי התבגרות בעולם

חידה

צ'אט מסכם

הרחבה

צ'אט פותח (עמ' 4)

הצ'אט הזה הוא הראשון בסדרה של צ'אטים שיפתחו את כל יחידות הלימוד השנה. הוא מציג את המסגרת של הספר: מפגשי לימוד לקראת בת המצווה ובר המצווה של שקד ובן דודה רועי, עם סבם המייצג את המסורת ואת התרבות היהודית הקדומה ועם נעמה, אימה של שקד (דודתו של רועי), המייצגת את החידוש ואת התרבות הישראלית העכשווית.

ביחידות עצמן נפגוש בדמויות כשהן דנות בחומר הנלמד ומעלות רעיונות שונים בעקבות הלימוד, קושיות, תובנות של חיבור לחיינו ועוד.

הגיל הקובע

פעילות: פעולות שונות בגילים שונים (עמ' 5)

את משימת הטבלה לפי גילים מומלץ לעשות בקבוצות קטנות, וכך יוכל להתפתח דיון פורה בין חברי הקבוצה. בסיכום במליאה כדאי לבחור כמה פעולות ולראות אם הייתה הסכמה בין חברי הקבוצה באשר לגיל שבו אפשר לעשות אותן ולעורר דיון על השרירותיות של הגיל. חשוב שהתלמידים יגיעו להבנה כי לכל ילד קצב התבגרות שונה מצד אחד, אך לחברה יש צורך בקביעת גילים ברורים מצד אחר (לצורך שיבוץ בכיתות, קביעת חוקים בטיחותיים, קביעת אחריות משפטית וכדומה).

מקור: "בן חמש למקרא" (עמ' 6)

המקור של מסכת אבות מציג את התפיסה החברתית שהייתה בתקופת המשנה באשר ליכולותיהם וחוזקותיהם של בני גילים שנים. המשנה מתמקדת אך ורק בגברים ומתווה בסיס אחיד לתוכנית הלימוד של ילדים עד גיל החתונה, כמו תוכנית הלימודים של משרד החינוך שבנויה לפי כיתות והולכת ונעשית קשה עם העלייה בגיל. אחר כך המשנה מציגה חלוקה לפי עשורים שלתפיסתה מייצגת את המאפיין הבולט בכל עשור בחיי האדם.

לאחר קריאת המשנה כדאי לעמוד על כך שכפי שדנו קודם בשרירותיות של קביעת גיל שממנו מותר לעשות דברים מסוימים, גם כאן יש שרירותיות – אם בקביעת הגיל המתאים ללימוד משנה, אם בקביעה מהו גיל הכוח או גיל הבינה. חשוב להדגים שיש תפיסות במשנה שהן תלויות חברה (כמו חומר הלימודים הראוי והגיל המתאים לנישואין), ויש עניינים שהם אוניברסליים כמו גיל השיבה. עם זאת גם כאן ייתכן שיהיו חריגות, ובחברות כמו שלנו, שבהן תוחלת החיים הממוצעת היא שמונים, אין רואים בבני שישים זקנים. אפשר להשתמש בעובדה זו כדי להסביר את האמירה האחרונה, הקשה, על בן המאה שעליו נאמר "כאילו מת" – גם היום זהו גיל נדיר מאוד, אך בימינו אנשים הזוכים להגיע אליו יכולים ליהנות מצלילות ולתפקד בוודאי הרבה יותר מאשר לפני אלפיים שנה.

דיון במליאה (עמ' 7) – הגדרת ציפיות חברתיות בגילים שונים – בעד ונגד. מומלץ שהדיון יעשה בצורת עימות (דיבייט) בכיתה.

מקור: בת שנים עשרה ובן שלוש עשרה (עמ' 8)

התהליך שבו נקבע שהגילים שנים עשרה ושלושה עשרה הם גילי הבגרות הוא דוגמה לצורך החברתי בקביעת גיל מסוים. אומנם ראינו שחכמים בתקופת המשנה ניסו להתאים גילים למה שהאדם יכול לעשות, אך בדברים בעלי חשיבות מיוחדת – למשל בענייני נישואין ונדרים – זיהו

בתחילה את הבגרות הרגשית והשכלית לפי סממני הבגרות המינית של הנערים והנערות. גישה פרטנית זו מעוררת בעיות שונות, ובראשן הצורך לבדוק בדיקה גופנית את הנערים ואת הנערות שבעניינם יש ספק, דבר שאינו מתאפשר תמיד. משום כך, בעקבות האמורא רבא, הוחלט לראות בחלק מן המקרים לכל ילדה מגיל שתים עשרה וילד מגיל שלושה עשרה בוגרים, ועם השנים התפשט כלל זה והיה המבדק היחידי המעיד על בגרות. וכך אצל רמב"ם, מאות שנים לאחר רבא, גילים אלו הם גילי הבגרות המוחלטים.

בתשובה לשאלה 2 (עמ' 8) – הגילים שתים עשרה ושלוש עשרה נחשבו כבר אצל חז"ל הגילים לקבלת אחריות לקיום מצוות (חוקי התורה), ואפשר לראות בה מעין אחריות מקבילה לאחריות הפלילית במדינות מודרניות שמוסברת בקטע "הידעתם?". את שאלות 3-5 כדאי להעלות במליאה.

טקסט: השרירותיות של התאריך, יוסי שריד (עמ' 9)

שריד מספר על ההתנגשות שחלה לעיתים בין התאריך הרשמי, המדויק, לבין התהליך האישי, שהוא ארוך, נזיל ומשתנה מאדם לאדם. אפשר לדון עם התלמידים במידת הזדהותם והסכמתם עם דבריו: התאריכים השרירותיים, היותם של האחרים קטנים או גדולים. האם גם הם אינם מזדרזים לוותר על ילדותם? מה מהנה וחיובי בלהיות ילד?

הטקס

ספרות: מהו טקס? מתוך "הנסיך הקטן" (עמ' 9)

בתשובה לשאלה 3 (עמ' 10), הצעות למרכיבים שונים של טקסים: לבוש (מדים או פריט לבוש אחיד, כחול-לבן, בגדים חגיגיים וכדומה), מוזיקה (שירת ההמנון, מוזיקת מצעדים, מוזיקת חתונה), פעולות טקסיות (הדלקת משואות, נאומי פתיחה, טקסטים קבועים), אביזרים טקסיים (טבעת נישואין, זרי פרחים מונחים על אנדרטה, דגלים), דמויות חשובות (חתן וכלה, מדליקי המשואות, נושאי הנאומים, זמרים) ועוד.

מידע: טקס בר המצווה היהודי המסורתי (עמ' 10)

המרכיבים המובאים בחלק זה נפוצים יותר בטקסי בר מצווה. בקהילות שוויוניות וחדשניות שונות הם נפוצים גם בטקסי בת מצווה. הנושא של טקסי בת המצווה ובר המצווה נלמד בהרחבה בכיתה ז'. לרעיונות שונים לטקסי בת מצווה ובר מצווה מומלץ לצפות במצגת **חוגגים בת מצווה ובר מצווה באתר שלי ושלכם**.

חידה (עמ' 11)

רמז: הגיל המתאים

תשובה: בכל הפעולות המוצגות בתמונות יש הגבלת גיל מינימלית בחוק: הוברבורד – מגיל שש עשרה, שתיית אלכוהול – מגיל שמונה עשרה, נהיגה – מגיל שבע עשרה.

שער א': פרשה ומדרשה

מקומה של התורה בחיינו

היחידה עוסקת בתקפות ובמשמעות של התורה בחיינו ומפרטת ארבעה פנים בתורה: מסרים, ערכי יסוד, תולדות עם ישראל ותכונות (מידות) הנלמדות ממנה.

מטרות היחידה

- התלמידים ילמדו מדרש הממשיל את התורה למים ויסיקו ממנו על מקומה של התורה במורשת היהודית.
- התלמידים ילמדו על ארבעה פנים בתורה ומתוך כך יבינו כי לתורה יש משמעות לכל אחד ואחת מהם.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

דברי תורה נמשלו למים

פעילות פתיחה: מהו דימוי?

מדרש: "נמשלו דברי תורה במים"

אגדה: מעשה בלוי בר סיסי

יש לי מושג: חז"ל

פנים שונים לתורה

סיפור עם מסר לחיים: פתרון סכסוכים הריב בין רועי אברהם לבין רועי לוט

ערכי יסוד של התרבות היהודית והאוניברסלית: עשרת הדברות

חיבור לסיפור של העם שלנו: ארמי אובד אבי

תכונות אנושיות והתנהגות: אומץ וחשש – סיפור המרגלים

התורה בימינו

משימת חקר

שיר: לא ארחף בחלל, זלדה מישקובסקי

אומנות: סיפורי התנ"ך, עדי נס

התנ"ך בקריקטורות, זאב אנגלמאיר

חידה

צ'אט מסכם

הציוד הנדרש

בקבוק מים וקערה לפעילות הפתיחה

הרחבה

דברי תורה נמשלו למים

פעילות פתיחה: מהו דימוי? (עמ' 14)

לאחר שהתלמידים יציעו דימויים מהעולם הסובב אותם, הביאו לכיתה קערה ושפכו לתוכה מים. בקשו מהתלמידים להתבונן במים, לחוש אותם ואפילו לטעום אותם. לאחר מכן בקשו מהתלמידים לומר את האסוציאציות שעולות בהם.

מדרש: "נמשלו דברי תורה במים" (עמ' 15)

מדרשי חז"ל מתבססים על פסוקים מהתורה או מהנ"ך ולומדים מהם דרכי התנהגות, ערכים והלכות. בהמשך הלימוד נתמקד בספרות המדרש, ביחידות 4-8 של חלק זה בחוברת לתלמיד. לאחר קריאת המדרש ערכו על הלוח טבלה המראה את הדמיון בין התורה למים. באופן כללי: המים חיוניים לקיום, ועם זאת הם מצרך מצוי שבדרך כלל קל להשיג. כך גם לפי המסורת התורה היא יסודית ומשמעותית בתרבות העם, ועם זאת היא מצויה לכל דורש. **"מה המים [זורמים] בקולי קולות, כך התורה בקולי קולות"** – אפשר להאזין לקול [זרימת מים](#).

אגדה: מעשה בלוי בר סיסי (עמ' 16)

לפני השיעור אפשר לבקש מחמישה תלמידים או תלמידות להתכונן ולהציג את סיפור המעשה לפני הכיתה.

פנים שונים לתורה

פעילות בקבוצות (עמ' 18): חלקו את הכיתה לקבוצות של ארבעה תלמידים, כל קבוצה תלמד על אחד מן הפנים בתורה המוצג ביחידה (כמובן יש בתורה עוד פנים רבים). לאחר מכן נציגים מכל קבוצה יסכמו לפני הכיתה את שלמדו. כתבו על הלוח את ארבעת הפנים שעסקתם בהם, ופתחו דיון בכיתה בשאלה אם לדעתם יש פן בתורה שהוא משמעותי לחייהם. אם כן, מהו? אפשר להזמין ארבעה נציגים שייסבירו מדוע כל אחד מהפנים בתורה שלמדו עליהם משמעותי לחייהם ולאחר מכן לערוך בכיתה הצבעה על הפן המשמעותי ביותר בתורה עבורם.

התורה בימינו

שיר: "לא ארחף בחלל", זלדה מישקובסקי (עמ' 22)

השיר מעט קשה ודורש תיווך וניתוח ספרותי. מומלץ לקרוא יחד את ההסבר שבפתיחת הדיון במליאה (עמ' 23).

משימת חקר (עמ' 24)

לשם מילוי סעיף 1 ו-2 בעבודת החקר בקשו מהתלמידים לעיין בתנ"ך, ובעיקר בתורה בחומש בראשית ושמות.

באשר לסעיף 3 הפנו את התלמידים לאתר [ויקימילון](#), ותחת ההגדרה של "ניבים, ביטויים ופתגמים מן התנ"ך" ימצאו התלמידים אוסף עשיר של ניבים וביטויים מן התנ"ך. הנחו את

התלמידים לעשות עבודת חקר בבית – לבחור שלושה פתגמים או ביטויים ולהסביר אותם במחברת.

חידה

רמז: משלים לתורה.

תשובה: כל התמונות בחידה הן משלים לתורה. התורה נמשלה למים, כפי שראינו ביחידה, אך היא נמשלה גם לאש, לתאנה ולשמן.

מראי המקום:

אש: "מה אש, ניתנה מן השמים, כך דברי תורה ניתנו מן השמים; מה אש, חיים לעולם, אף דברי תורה חיים לעולם. [...]"

ספרי דברים, פיסקא שמג

שמן: "מה השמן מביא אורה לכל העולם, כך התורה אורה לעולם. ומה השמן הזה נכתש וכל מה שנכתש הוא משובח, כך התורה כל מי שהוא נוגע בה, הוא משובח לבעליה".

מדרש תנחומא, דברים כ"ג

תאנה: "למה נמשלה התורה לתאנה? שרוב האילנות – הזית, התמר והגפן – נלקטים כאחת, והתאנה נלקטת מעט מעט, כך התורה – היום לומד מעט ולמחר מעט עד שלומד כולה".

מדרש במדבר רבה י"ב, ט

"למה נמשלה התורה לתאנה? אלא שכל הפירות יש בהם פסולת: תמרים יש בהם גרעינים, ענבים יש בהם חרצנים, רימונים יש בהם קליפין, אולם התאנה כולה יפה למאכל. כך הם דברי התורה, אין בהם פסולת שנאמר: 'כי לא דבר ריק הוא מכם' (דברים לב)".

ילקוט שמעוני, יהושע א, ב

מעמד קריאת התורה

היחידה עוסקת ברקע ההיסטורי לקריאת התורה המסורתית, והתלמידים ילמדו על אחד מן האירועים המכוננים בהיסטוריה היהודית שבו נקראה התורה במעמד הציבור ערב שיבת ציון.

מטרות היחידה

- התלמידים ילמדו על קריאת התורה בציבור בעבר ובהווה.
- התלמידים ילמדו מדוע קוראים בתורה שלוש פעמים בשבוע.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

קריאת התורה: כך זה התחיל

מן התנ"ך: הקריאה הראשונה בתורה

יש לי מושג: חג הסיגד

הקריאה בתורה נהפכת למנהג של קבע

מדרש: לא ללון שלושה ימים בלא תורה

רואים עולם: רמלילה – המחזת טקסט בהודו

חידה

צ'אט מסכם

הציוד הנדרש

ציוד להקרנת סרטון ולהאזנה לקטע קול

הכנה מראש

אם יש אנשי צוות או תלמידים ממוצא אתיופי, אפשר לבקש מהם (או ממשפחותיהם) להגיע לשיעור ולספר על חוויותיהם מחג הסיגד ומהחיבור שלהם לקריאת התורה ולהסביר על ספר האורית – ספר התורה של קהילת ביתא ישראל.

הרחבה

קריאת התורה: כך זה התחיל (עמ' 26)

הרחבה למורה: בשנת 538 לפנה"ס, במסגרת ההקמה והביסוס של האימפריה הפרסית, אישר כורש לעמים שחיו בתחומי שלטונו לשוב למולדתם ולכונן מחדש את הפולחן הדתי שלהם שנפגע בשלטון הבבלי. גם היהודים שגלו לבבל קיבלו רשות כזו. בפועל, מיעוט קטן של העם נענה לקריאתו של כורש. אך אל השבים הצטרף עזרא הסופר, והוא מונה לתפקיד של מנהיג בצד החוקתי וההלכתי. כמעט כל מי שעלו לארץ היו מרקע חברתי-כלכלי נמוך, אנשים לא מלומדים שרבים מהם התבוללו ולא הכירו את התורה. משום כך קבע עזרא מנהגים ותקנות רבים שהסדירו מחדש את החיים היהודיים ואת המבנים המשפטיים וההלכתיים בארץ ודאג להפצת התורה, בין השאר באמצעות ייסוד מנהג הקריאה בתורה.

תארו בקצרה לפני התלמידים את השתלשלות האירועים ההיסטוריים מגלות בית ראשון וחורבן בית המקדש בידי הבבלים ועד החזרה ארצה כעבור שבעים שנים בלבד; החוזרים ארצה היו דלת העם, העניים ועמי הארצות שבעם.

אפשר לקרוא את הפסוקים בכיתה או להאזין להם [בקישור הזה](#) עד הדקה 3:22 (שם מושמעים הפסוקים במלואם, לא כפי שהם בחוברת).

בתשובה לשאלה השנייה (עמ' 27): החג שבו נעשתה הקריאה של עזרא הוא ראש השנה. ספירת החודשים בתנ"ך התחילה בחודש ניסן – הוא חודש יציאת מצרים – והחודשים לא כונו בשם הבבלי המוכר מלוח השנה העברי המאוחר יותר, אלא לפי מספרם בשנה.

הצעות לשאלות נוספות

- מדוע היה צורך מיוחד לקרוא את התורה לפני העולים מבבל? (ככל הנראה התורה השתכחה מהעולים, והם כבר לא ידעו מה כתוב בה.)
- אם התלמידים האזינו לפסוקים במלואם, שאלו: מדוע לדעתם בכה העם בזמן הקריאה?
- למה דומה בעיניכם הקשר לתורה כאשר קוראים בה שלוש פעמים בכל שבוע? אפשר לעזור לתלמידים למצוא דימויים ולכוון אותם לחיפוש דימויים מעולם הבגדים, האוכל והנוף.

יש לי מושג (עמ' 28)

צפו [בסרטון קצר](#) המסביר על מהותו של חג הסיגד. אם יש בכיתה או בבית הספר תלמידים או מורים יוצאי אתיופיה, זו הזדמנות מצוינת להזמין אותם לספר בכיתה על חוויותיהם בחג זה ועל הקשר שלהם לקריאה בתורה.

חידה (עמ' 31)

רמז: הצהרת כורש, עזרא הסופר

תשובה: הגליל שבתמונה התגלה בחפירות ארכאולוגיות בתל עמראן אבן עלי, מקום בבל הקדומה (כיום בעיראק). בגליל כתובה הכרזתו של כורש – שליט הממלכה הפרסית – כי האל מורדוך ציווה עליו לתת לעמים בממלכתו לשוב לעבודת אלוהיהם.

הכרזה זו היא ההכרזה המתוארת בספר עזרא ושהולידה את שיבת ציון בתקופה המתוארת בתחילת היחידה, במאה ה-6 לפנה"ס.

פרשת השבוע והעלייה לתורה

ביחידה זו נלמד מה קוראים מתוך התורה בבתי הכנסת בכל שבוע, נלמד כיצד מוציאים את ספר התורה מארון הקודש וכיצד קוראים בתורה, ונכיר את טעמי המקרא ואת ההפטרה.

מטרות היחידה

- התלמידים ילמדו על חלוקת התורה לפרשות הנקראות בכל שבוע.
- התלמידים ילמדו על מעמד קריאת התורה בבית הכנסת.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

החלוקה לפרשות

פעילות חקר: פרשות התורה

מחזוריות, סיום והתחלה

לדיון: מדוע קוראים את התורה שוב ושוב?

פעילות: קריאת התורה

מעמד הקריאה בתורה בבית הכנסת

יש לי מושג: ההפטרה

טעמי המקרא: בין ספר התורה לחומש המודפס

על הדיוק בקריאה: מעשה ברבי עקיבא

חידה

קומיקס מסכם

הציוד הנדרש

חומשים או תנ"ך לכל תלמיד

המלצה: עמוד ראשי של אחד מעיתוני סוף השבוע ויומן שבועי כדי להראות לתלמידים היכן מצוינת בעיתון הפרשה הנקראת באותה שבת

אמצעי האזנה לשיר

המלצה: ארבעה פריטי לבוש לייצוג האנתרופולוג, הרב, ההיסטוריונית ומנהיגת הקהילה

הרחבה

החלוקה לפרשות (עמ' 32)

הרחבה על הקריאה בתורה

חלוקת פרשיות התורה היום זהה בכל העולם היהודי, אך לפני כאלפיים שנה לא היה הדבר כך ובארץ ישראל הייתה נהוגה חלוקה אחרת של פרשות קצרות יותר שכונו "סדרים", ולכן קריאת הספר השלם ארכה כשלוש שנים וחצי.

התורה מחולקת לחמישים וארבע פרשות. השם של כל אחת מהן לקוח מן המילים הפותחות של הפרשה. הפרשה הראשונה, פרשת בראשית, נקראת בשבת שלאחר שמחת תורה, והפרשה האחרונה, וזאת הברכה, נקראת בשמחת תורה עצמה.

מספר השבתות בשנה אינו קבוע: יש "שנה פשוטה" ובה שנים עשר חודשים; ויש "שנה מעוברת" ובה נוסף חודש אדר ב' – ארבע שבתות. לעיתים אחד המועדים חל בשבת, ואז קריאת התורה המיוחדת למועד זה דוחה את קריאת פרשת השבוע הרגילה. משום כך נקבעו שבתות אחדות שבהן קוראים שתי פרשות יחד אם יש צורך. (בדרך כלל מצרפים שתי פרשות קצרות כדי שלא להטריח את הציבור: למשל אחרי מות-קדושים, ניצבים-וילך).

בקריאת התורה בשבת, גבאי בית הכנסת קורא לעלייה לתורה שבעה אנשים לפחות. הראשון הוא כוהן, השני לוי, ואחריו נקראים חמישה "ישראל" (שאינם כוהנים או לווים). כל הקוראים נקראים בשמם הפרטי ובשמו של אביהם ("יעמוד יצחק בן אברהם"). בבתי כנסת שוויוניים גם נשים עולות לתורה, ונוקבים גם בשם אימם של העולים לתורה, ויש קהילות שבהן אין נוהגים לפי הכלל של כוהן, לוי וישראל.

בני המצווה עולים על פי רוב בחלק האחרון של הפרשה המכונה מפטיר וקוראים גם את ההפטרה. מנהג עתיק הוא להשליך לעברם ממתקים לאחר העלייה או הקריאה.

בימי שני וחמישי קוראים חלק מהפרשה שייקרא בשבת הבאה. במנחה בשבת מתחילים לקרוא חלק מהפרשה של השבת הבאה, מעין "קדימון".

פעילות חקר: פרשות התורה (עמ' 33)

האירו את תשומת ליבם של התלמידים לכך שברוב החומשים והתנ"כים בראש העמוד כתוב שם החומש ולידו שם הפרשה. שם הפרשה לקוח מתוך הפסוק הפותח את הפרשה. שם החומש הוא שמה של הפרשה הראשונה בו. שימו לב שרק בתורה (חמשת החומשים) יש פרשות. הסיבה היא שבבית הכנסת אין קוראים כסדרם את הנביאים ואת הכתובים המרכיבים את התנ"ך.

תוכלו לעיין עם התלמידים ביומני שנה – ברבים מהם מצוינת בשבת הפרשה הנקראת באותו שבוע. בקשו מהתלמידים למצוא את הפרשה הנקראת השבוע.

אפשר להביא לכיתה עיתון סוף שבוע (הכותרת) ולבקש מהתלמידים לעיין בעמוד הראשי שבו מצוינות שעת כניסת השבת ושעת יציאת שבת ולמצוא היכן מצוינת פרשת השבוע.

הצעה לפעילות: אפשר לבדוק עם התלמידים כמה שבתות בערך יש בשנה באמצעות תרגיל חשבוני. האם התלמידים יוכלו לחשוב בעצמם על התרגיל? בשנת שמש יש $365 \div 7$ שבתות, כלומר כ-52 שבתות. בלוח העברי, שמחושב גם על פי הירח, לעיתים השנה קצרה משנת שמש ויש בה 50 שבתות, ולעיתים (בשנה מעוברת, נלמד עליה בכיתות ד-ה) היא ארוכה משנת שמש, ובה 55 שבתות. כמו כן כאשר שבת היא גם יום חג, אין קוראים את פרשת השבוע אלא קריאה מיוחדת לחג, ולכן בשנה יש גם פרשות הנקראות בצמד, שתיים בשבת אחת, לפי אורך השנה.

מחזוריות, סיום והתחלה

ניתן להאזין לשיר [החגיגה נגמרת](#) ולשאול את התלמידים מה משמעות המילים "להתחיל מבראשית".

פעילות: קריאת התורה (עמ' 34)

אפשר לתת ארבעה פריטי לבוש שונים לתלמידים שיציגו את האנתרופולוג, את הרב, את ההיסטוריונית ואת מנהיגת הקהילה. התלמידים יקריאו את עמדתם כפי שהיא כתובה בספר הלימוד וירחיבו עליה, וכל דמות תנסה להשיב על שאלותיהם של רועי ושקד.

מעמד הקריאה בתורה בבית הכנסת (עמ' 35)

בבתי כנסת בכל רחבי הארץ קוראים בתורה בכל יום שני, חמישי ושבתי, בתפילת שחרית. (בשבת קוראים בתורה גם בתפילת מנחה.) טוב מראה עיניים – אפשר ללכת עם הכיתה לבית כנסת סמוך ולראות כיצד קוראים בתורה. אפשר לחלופין להציע לתלמידים לבקר בבית כנסת בשבת ולראות כיצד מוציאים ספר תורה וקוראים בו את פרשת השבוע. לאחר הביקור אספו חוויות מהתלמידים.

טעמי המקרא (עמ' 36)

בקשו מאחד התלמידים לקרוא את חמשת הפסוקים מתוך חומש בראשית הכתובים בספר הלימוד. להרחבה אפשר להפנותם ליחידה הדיגיטלית על טעמי המקרא באתר **שלי ושלכם**.

חידה

הצעה לחידה:

מה הקשר בין המספרים הבאים ליחידה?

54   3   7

רמז למורה: מספר העולים לתורה ופרשת השבוע.
תשובה: שבעה עולים בשבת, שלושה ביום חול, חמישים וארבע פרשות.

מהו מדרש?

היחידה עוסקת בספרות המדרש של חז"ל ובאופן שבו המדרש מעלה רעיונות וערכים בעקבות הקריאה בתורה.

מטרות היחידה

- התלמידים יכירו את ספרות המדרש של חז"ל.
- התלמידים יבינו את הדרכים השונות שבהן אפשר לדרוש את התורה.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

מן התורה: קין והבל

מדרש: על מה היו קין והבל מתדיינים? – א

יש לי מושג: מדרש

מדרש: על מה היו קין והבל מתדיינים? – ב

טקסט: מה הפך אותי למדען, איזידור רבי

מסורת וחידוש: אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש

רואים עולם: מידה כנגד מידה

חידה

קומיקס מסכם

הציוד הנדרש

מומלץ: מחשב ומקרן

הרחבה

צ'אט פותח (עמ' 38)

הפתיח מציג כמה מושגים העלולים להתערבב אצל הילדים. כדאי להבחין ביניהם: מדרש: דרך ייחודית לקריאת התורה שמקורה בספרות חז"ל אך משתמשים בה עד ימינו דרשה: (בלשון ימינו) נאום, על פי רוב מבוסס על דברי התורה ודורש אותם, כלומר נותן להם פרשנות חדשה באמצעות פעולת המדרש.

מן התורה: קין והבל (עמ' 38)

הקטע מן התורה מובא כדי להמחיש כיצד חז"ל קוראים את התורה – מדרש. באחד הפסוקים בקטע חסר מידע: "ויאמר קין אל הבל אחיו, ויהי בהיותם בשדה" – בדרך כלל כאשר כתוב "ויאמר", מפורט מה נאמר, ואילו כאן לא כתוב מה אמר קין להבל. את המידע הזה חז"ל משלימים באמצעות המדרשים שנלמד בהמשך.

מדרש: על מה היו קין והבל מתדיינים (עמ' 39)

ביחידה זו אנו פוגשים שני מדרשים שונים שמנסים לענות על שאלה אחת – מה אמר קין להבל. המדרש הראשון מתאר מריבה על חלוקת רכוש, המדרש השני מתאר מריבה על נושא דתי – מקום המקדש. על שני נושאים עיקריים אלו רבו בני אדם לאורך הדורות, והם גרמו במקרה הפחות גרוע לנתק בין אחים, ובמקרים חמורים לשפיכות דמים. כלומר כותבי המדרש מציגים לנו התנהגות אנושית פסולה ואת השפעתה הקטלנית. כך אנו לומדים מהמדרש רעיון, והוא מנחה אותנו ומראה לנו מהן סכנות המריבה ומהי חשיבותה של הפשרה. בדיון בכיתה יש להעביר את הרעיונות האלה למציאות של ימינו ולחיי התלמידים. דוגמאות מהמציאות של היום יכולות להיות סכסוכי ירושה, הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובמיוחד נושא הר הבית.

יש לי מושג: מדרש (עמ' 40)

ספרות המדרש של חז"ל קדומה מאוד, שורשיה בבתי המדרש עוד בשלהי תקופת בית המקדש השני. אוספי המדרש הקדומים ביותר המצויים בידינו מקורם ככל הנראה במאות ה-1-2 לספירה. נהוג לחלק את המדרשים לשתי סוגות עיקריות: מדרשי הלכה – הקדומים יותר, שבהם לומדים הלכות שונות מן התורה באמצעות דרישתה, ומדרשי אגדה – המאוחרים יותר, שאין בהם כמעט לימוד הלכתי, מעשי, אלא בעיקר רעיונות רוחניים וערכיים הנלמדים מתוך פסוקי התורה.

החכמים קבעו "מידות שבהן התורה נדרשת" – אלו דרכים שבאמצעותן העלו חז"ל רעיונות חדשים מן התורה. לדוגמה:

גזרה שווה – כאשר בשני מקומות שונים הכתוב משתמש במילה דומה, ניתן להסיק שיש דמיון רעיוני בין שני המקורות.

קל וחומר – אם במקום מסוים נפסקה הלכה מסוימת במקרה קל, ניתן ללמוד ממנו על המקרה החמור יותר, כבד המשקל.

עוד דרשו חז"ל בתורה כפילות של מילים, חוסר של מילים, פערים בטקסט (כפי שראינו במדרשי קין והבל), שימוש במילה ייחודית במקום המילה הפשוטה המתבקשת ועוד. בספרות המדרש אפשר לראות כיצד באה לידי ביטוי תפיסת חז"ל "שבעים פנים לתורה" – התורה היא טקסט שרב הנסתר בו על הגלוי ואפשר למצוא בו רבדים רבים.

אפשר להשוות זאת לקריאה של שיר בימינו – הקוראים מוצאים בו משמעויות רבות.

מסורת וחינוך: אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש (עמ' 42)

הקומיקס מתבסס על מקורות מהמדרש ומהתלמוד. יש לציין כי התורה נכתבה בתקופה קדומה יותר שבה היו הערכים שונים מערכי תקופת חז"ל (כפי שמפורט במדור "רואים עולם"). החכמים לא יכלו להשלים עם תפיסות לא מוסריות בעיניהם ולכן פירשו אותן בדרך שתאים להשקפת עולמם. דרך המדרש אפשרה להם לומר שלמעשה זו אינה המצאה שלהם, אלא היא מבוססת על התורה עצמה, כמו בדוגמה הזו שבה ממקום אחר בתורה הם לומדים על חלופת הקנס במקום פגיעה ממש.

רואים עולם: מידה כנגד מידה (עמ' 43)

את חוקי המזרח הקדום שהשפיעו על התורה אפשר לראות במקבילות רבות נוספות ש"עין תחת עין" היא רק המוכרת שבהן. לקריאה נוספת באתר מטח
אפשר להציג לתלמידים את אסטלת חמורבי – אבן זיכרון שבה נחקק קובץ החוקים של המלך. כרגיל חשוב להזכיר כי בחוקים העתיקים, כמו חוקי התורה וחוקי חמורבי, אנו מוצאים עקרונות רבים שבעינינו נתפסים לא מוסריים, אך הם נכתבו בתקופה שבה שלטה תפיסה ערכית וחברתית שונה, ויש להימנע משיפוט אנכרוניסטי.

המלך הבלבי חמורבי (המאה ה-18 לפני הספירה) נחשב לאחד המחוקקים המתקדמים במזרח הקדום. חמורבי הוא שהפך את בבל מעיר ממלכה קטנה לממלכה גדולה, ובימיו הייתה למרכז התרבותי הגדול באסיה ובאירופה. קובץ החוקים שלו שנמצא חרוט על האסטלה מפורט מאוד, כשלוש מאות חוקים, והם נחשבים מתקדמים מאוד לתקופתם.

לקריאה נוספת: הדיון המחקרי בקשר בין חוקי חמורבי לחוקי התנ"ך באתר "הידען".
מידע נוסף וסרטים על חוקי חמורבי באתר "אאוריקה"

הצעה למשימת חקר – פרשה ומדרש בימינו

חפשו באינטרנט מדרשים עכשוויים על פרשת השבוע:

1. בדקו מהי פרשת השבוע.
  2. חפשו אתרים של מדרשים, אפשר להיעזר במורה או במבוגרים אחרים.
  3. הביאו לכיתה מדרש מעניין שמצאתם על הפרשה. זכרו: מדרש יכול להיות גם שיר תמונה וכו'.
- אפשר להנחות את התלמידים לחפש מדרשים באתר 929 שיש בו קריאות ומדרשים מודרניים מגוונים על התורה או באתר של מדרשת בינה.

חידה (עמ' 43)

רמז לתלמידים: לפתרון החידה תוכלו להיעזר במדרשים שנלמדו ביחידה.

תשובה: קין והבל.

קין – ירש אדמות ולבסוף הוטבע במצחו "אות קין" – המילה תו שממנה נגזר שם האות פירושה סימן, והיו משתמשים בה לסמן דברים. בכתב העברי העתיק האות תו דומה בצורתה ל-+ (או X) שהיה סימן מוסכם שסימנו בו בעלי חיים וכדומה.
הבל ירש את המיטלטלין, למשל הצאן. האד העולה מהכלי החם נקרא אף הוא הבל.

דורשים את פרשת וישב

ביחידה זו נתוודע לסוגים שונים של מדרשי תורה תוך התמקדות במדרשים על פרשת וישב.

מטרות היחידה

- התלמידים יכירו דרכים שונות של מדרש.
- התלמידים יבינו כיצד המדרש נובע מהפרשה וילמדו מכך כיצד לדרוש.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

מידע: פרשת וישב – מה בפרשה

מן התורה: סיפור יוסף ואחיו

דורשים את הפסוקים: מוצאים משמעות חדשה במילים

מדרש: מים אין בו, עקרבים ונחשים יש בו

דורשים בשיר

שיר: בעל החלומות הלזה, בנימין הלוי

לומדים מהפסוקים: מה גרם לקנאה?

מן התורה: כתונת פסים

מדרש: לא להפלות ילדים

פעילות: איך מתמודדים עם קנאה?

מחזה: הכתונת של יוסף

פעילות: לקראת דרשה – מתחברים לפרשה

חידה

קומיקס מסכם

הציוד הנדרש

אמצעי הקרנה וקול: מחשב ומקרן

הרחבה

מן התורה: סיפור יוסף ואחיו (עמ' 44-45)

מכיוון שהסיפור מוכר מעט משנים קודמות, אפשר לתת לתלמידים לקרוא בחברותא את הרקע ואת הפסוקים. אפשר לעשות זאת בצורה מעניינת יותר ולהמחז את הסיפור. לשם כך הזמינו כמה תלמידים ותלמידות אל הלוח שיגלמו את יעקב, את יוסף ואת האחים, וכן תלמיד קריין. עליהם להמחז את הסיפור תוך שימוש כמעט אך ורק במילות התורה, וכמובן בהרבה תנועות ופנטומימה.

אפשר להכין מראש טקסט שהתפקידים מסומנים בו בצבעים שונים.

בחברותא (עמ' 45): הלימוד סביב הפסוק הוא רקע והכנה להיכרות עם המדרש. התלמידים מדמים קריאה של החכמים המעלים שאלות מפסוקי התורה. מומלץ לכתוב את הפסוק "ויקחהו וישלכו אתו הבְּרָה וְהַבּוֹר רַק אֵין בוּ מַיִם" בכתב גדול על הלוח, ולאחר הדיון בזוגות להעלות את התשובות במליאה.

דורשים את הפסוקים: מוצאים משמעות חדשה במילים

מדרש: מים אין בו, עקרים ונחשים יש בו (עמ' 46)

המילים החוזרות שהחכמים דורשים במדרש: **ריק – אין בו מים**. כדי להבין זאת, מומלץ להיעזר בדבריהם של חיים ונעמה המובאים אחרי המדרש.

ביחידה הקודמת פגשנו מדרש שבו חז"ל השלימו פערים בכתוב. לעומת זאת כאן זוהי מעין צורה הפוכה של המדרש הזה: החכמים דורשים מילים הנראות מיותרות. בעיני חז"ל, בתורה אין מילים מיותרות, ולכן כפילות של מילים היא קרקע פורייה למדרשים. במדרש זה הדרשן מציע שעלינו לתת משמעות מיוחדת למילה ריק. מהי משמעות זו? לא ריק לגמרי, אלא ריק ממים (ולשם כך מובאת הבהרה – אין בו מים). זהו פיתול מחשבתי, והוא מלמד על דרך חשיבתם של חז"ל ועל האופן שבו אפשר לשאוב מגוון רעיונות מטקסט תמציתי.

דורשים בשיר

שיר: "בעל החלומות הלזה", בנימין הלוי (עמ' 47)

אפשר לראות בשירים המציעים קריאה חדשה ומרחיבה של התורה סוגה "מדרשית" מודרנית שהיא נפוצה. משוררים רבים, רבים מהם חילוניים לגמרי, מציעים את הגרסה שלהם לתנ"ך המתחברת לחייהם האישיים, לתקופתנו, לערכים שונים ועוד. אפשר להביא לכיתה דוגמאות של שירים כאלה, תוך חיבור ללוח השנה או לנושאים הנלמדים. דוגמאות באתר מקראנט: [סיפורי המקרא של נתן יונתן](#), [בראשית של חיים חפר](#), [אדם וחווה של שלומית כהן-אסיף](#), [ואיך הוא אחי קין של עזריאל קאופמן](#), [אחים של דן פגיס](#) ו**כתונת איש המחנות של אבנר טריינין**. דוגמאות נוספות: [מנגד של רחל בלובשטיין](#), [נוח של יורם טהרלב](#) ועוד. בחוברת הלימוד מובא גם השיר **יציאת מצרים של אתי אנקרי** ביחידת פסח – עבדות וחירות.

הצעה לפעילות: תארו את תהליך השינוי שעבר יוסף לפי השיר באחד מהאמצעים האלה: ציור, המחזה, כתיבת יומן, קומיקס, שיר או סרט. בטאו ביצירה משמעויות מדרשיות – העלו קריאות שלכם של הטקסט, השלימו פערים בסיפור וכו'.

לומדים מהפסוקים: מה גרם לקנאה?

מדרש: לא להפלות ילדים (עמ' 48)

המדרש הוא דוגמה לדרך שבה התבססו חז"ל על התורה כדי ללמוד מהי התנהגות ערכית וראויה. אפשר להציע לתלמידים לקרוא שוב את סיפור יוסף בדרך זו ולחשוב אילו ערכים הם לומדים ממנו: איך ראוי לנהוג ואיך לא ראוי לנהוג?

פעילות: איך מתמודדים עם קנאה? (עמ' 49)

בדיון בכיתה יש לטפל בנושא הזה ברגישות ובשיקול דעת ולא לעורר דיונים פרטניים על עולמם האישי של התלמידים ועל יחסיהם עם הוריהם ומוריהם. חשוב להיצמד לדוגמה שבחברת. אם תלמיד מבקש להעלות עניין אישי, יש לעשות זאת בשיחה פרטית, וכמובן לא בשיעור.

מחזה: הכתונת של יוסף (עמ' 50)

את המחזמר **יוסף וכתונת הפסים המשגעת** (בשמו המקורי *Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat*), כתב המחזאי האמריקאי טים רייס והלחין אנדרו לויד ובר בשנת 1967, להפקת בית ספר של אחיו של ובר. ההצלחה של המחזמר הביאה להפקתו המסחרית, והוא הועלה אף על בימות ברודוויי. המחזה מתאר בשירים את סיפורם של יוסף ואחיו, החל בסיפור כתונת הפסים וכלה בפגישת יוסף ואחיו במצרים וירידתם לשם. המיוחד במחזה הוא "המדרש" על כתונת הפסים – כתונת צבעונית במיוחד, כפי שמעיד שמו המקורי של המחזמר וכפי שהדבר בא לידי ביטוי בשיר שבחרנו להביא.

מומלץ להקרין לתלמידים את המחזמר, את [השיר השלם](#) (בהפקת בית צבי) או אף את [המחזה כולו](#) (בהפקת האקדמיה לאומנויות בפתח תקווה). אם אין מקרן, אפשר [להשמיע את השיר](#) בהפקת אברהם דשא ועם חוה אלברשטיין המספרת.

פעילות: לקראת דרשה – מתחברים לפרשה (עמ' 51)

פעילות זו תחזור גם בשתי היחידות הבאות: בפעילות התלמידים מתבקשים לנסות ולדרוש בעצמם את הפרשה תוך התמקדות בפרטים המעניינים אותם בה. פעילות זו מהווה תשתית ללימוד יצירת הדרשה, ובה נתמקד ביחידה המסכמת בחלק זה.

חידה (עמ' 51)

רמז: חלום.

פתרון: התמונות הן מתוך חלומות שחלם יוסף או חלומות שפתר לאחרים.

חלומות יוסף: חלום האלומות (בראשית לז, ו-ז) וחלום הכוכבים, השמש והירח (בראשית לז, ט).

החלומות שפתר: חלום שר המשקים על הגפן ושריגיה (בראשית מ, ט-יא), חלום שר האופים על סלסלות המאפים (בראשית מ, טז-יז) וחלומות פרעה – חלום השיבולים וחלום הפרות (בראשית מא, א-ז).

דורשים את פרשת שמות

ביחידה זו נתוודע לדרכים שונות של מדרש באמצעות פרשת שמות, תוך התמקדות במקומן של הנשים בפרשה.

מטרות היחידה

- התלמידים יכירו דרכים נוספות לדרוש את הכתוב.
- התלמידים יבינו כיצד המדרש נובע מהפרשה וילמדו מכך כיצד לדרוש.
- התלמידים יכירו את מקומן של הנשים בסיפור יציאת מצרים.

משך לימוד היחידה

שלושה עד ארבעה שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

מידע: פרשת שמות – מה בפרשה
מן התורה: השעבוד במצרים והצלת משה

בת פרעה

מדרש: מרים המנהיגה
מדרש: בת פרעה, מהי אמתה?
מידע: דורשים מילה אחת
מקור יהודי: "לא להימנע מלעשות", רבי שמחה בונים מפשיסחה
מדרש: בזכות נשים צדקניות

משה בבית פרעה

מן התורה: ילדותו של משה והתבגרותו
מדרש: משה בארמון פרעה

מדרשים עכשוויים – דורשים לא רק בספרים

מן הקולנוע: מדרש סרט – נסיך מצרים
אומנות: מדרש תמונה – מרים ומשה, זאב רבן
פעילות: לקראת דרשה: מתחברים לפרשה
רואים עולם: גיבורים ומנהיגים בתרבויות העולם
חידה
קומיקס מסכם

הציוד הנדרש

אמצעי הקרנה וקול: מחשב ומקרן

הרחבה

מן התורה: השעבוד במצרים והצלת משה (עמ' 52-53)

סיפור השעבוד במצרים וסיפור לידתו של משה מוכרים היטב לתלמידים, גם מכיוון שלמדו אותו בשנים קודמות וגם מכיוון שהם נפגשים בסיפור בכל שנה מחדש לקראת חג הפסח. לכן אפשר שהתלמידים יקראו את הסיפור בעצמם, בקריאה אישית או בחברותא.

קומיקס: הקומיקס מכין את התלמידים למדרשים שלהלן העוסקים בשמות המיילדות ובבת פרעה.

בקטע מהתורה מוזכרות דמויות רבות, ורבות מהן בלא שם – גם דמויות ששמן מוזכר בהמשך (יוכבד אם משה, עמרם אביו ומרים אחותו). כמובן עובדה זו לא נסתרה מעיני חז"ל, והם דרשו עליה מדרשים שונים.

בת פרעה

מדרש: מרים המנהיגה (עמ' 54)

חז"ל רצו לזהות את המיילדות עם דמויות אחרות מוכרות בסיפור העבדות במצרים. דעה אחת, שאינה מובאת בחוברת, היא שהן היו כלה וחמותה: יוכבד (אם משה, אהרן ומרים) ואלישבע (אשת אהרן). המדרש המובא מזהה את המיילדת פועה עם מרים הנביאה, אחות משה, שעל פי מדרשים שונים עמדה ודיברה לפני פרעה ללא חשש וגם הוכיחה את אביה עמרם כאשר החליט לפרוש מאשתו ולהימנע מיחסי אישות כדי שלא ללדת כלל ילדים וכך למנוע את המתתם על פי מצוות פרעה:

פועה שהופיעה פנים כנגד אביה שהיה עמרם ראש סנהדרין באותה שעה כיון שגזר פרעה ואמר: "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", אמר עמרם: ולריק ישראל מולידים? מיד הוציא את יוכבד ופרש עצמו מתשמיש המטה וגרש את אשתו כשהיא מעוברת [עם משה] משלשה חודשים. עמדו כל ישראל וגרשו את נשותיהן. אמרה לו בתו [מרים]: גזרתך קשה משל פרעה שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה על הזכרים ונקבות. פרעה רשע הוא וגזרתו ספק מתקימת ספק אינה מתקימת, אבל אתה צדיק וגזרתך מתקימת. עמד הוא והחזיר את אשתו עמדו כל ישראל והחזירו את נשותיהם.

מדרש שמות רבה, פרשה א', סימן י"ג

יפה בניה הרחיבה על דמותה של מרים על פי התורה והמדרשים והציבה אותה כמופת למנהיגות נשית ה"מיילדת" את העם: נותנת להם את הדחיפה הראשונה כדי שימשיכו בכוחות עצמם.

בדיון בכיתה מומלץ לחבר בין המדרשים ולראות כיצד דמותה של מרים התחברה לדמות אחרת, דמות המיילדת, וכך העדר שמה פתח אפשרות להוסיף קווים לדמותה.

מדרש: בת פרעה, מהי אמתה? (עמ' 55)

גם שמה של בת פרעה אינו מוזכר בקטע מן התורה שהובא בחוברת, אך חז"ל דרשו אותו: הם מצאו מקום אחר בתנ"ך שבו מוזכר השם בתיה בת פרעה (דברי הימים א, ד, יח) ואת הפסוק הזה דרשו במדרש:

אמר לה הקדוש ברוך הוא [אלוהים] לבתיה בת פרעה: משה לא היה בןך וקראת אותו בןך, אף אתי, לא אתי בתי ואני קורא אותך בתיה. (מדרש ויקרא רבה, פרשה א', פיסקה ג')

מדרש זה ממחיש את ההערכה הגדולה למעשה האימוץ של בת פרעה. בתמורה גם אלוהים "מאמץ" אותה לבת.

במדרש עולות שתי שאלות באשר למילה אמה: מהי אמה בהקשר של הסיפור – שפחה או יד? אם הכוונה ליד, למה כתוב אמתה ולא ידה?

קראו יחד את הפסוק מן התורה ואת דברי הקישור, הציעו עם התלמידים שני הסברים למילה אמה, ואחר כך עברו לקריאת המדרש המציע את שתי הפרשנויות השונות. אפשר לראות שחז"ל לא חששו להציג זה מול זה פירושים שונים ולדבוק בהם.

הסבירו את ההסבר של רבי יהודה לכך שאמתה היא ידה: האמה (הזרוע) שימשה גם אמצעי מדידה, ולכן אם נבחרה דווקא מילה זו, היא מעידה על אורך היד. ודאו שהתלמידים הבינו את שני ההסברים למילה אמה המלווים באיור.

סיכום הדיון בחברותא: דו-משמעותה של המילה אמה מאפשרת שני פירושים. מסרים אפשריים ששאבו חז"ל מהשימוש במילה אמה: א. הנס שנעשה בהתארכות היד מעיד שאלוהים היה שותף בהצלתו של משה; ב. בכוח הרצון ובהשקעת מאמץ מתגלים לנו לפעמים כוחות שלא ידענו שהם קיימים בנו.

מקור יהודי: "לא להימנע מלעשות", רבי שמחה בונים מפשיסחה (עמ' 56)

פירושו של רבי שמחה בונים מתמקד לא במעשה עצמו אלא במצב שלפני המעשה. הוא תוהה מדוע בת פרעה מושיטה את ידה לעבר התיבה כאשר ברור לה שהתיבה רחוקה מדי והיא לא תוכל להגיע אליה בידה בלבד. הוא למד מהמעשה של בת פרעה שלעולם אין לוותר מראש על השגת מטרה חשובה וחיונית, גם אם היא נראית רחוקה ולא מושגת. השקעת מאמצים, התכוונות והתמקדות בכוחן להשיג כל מטרה.

מדרש: בזכות נשים צדקניות (עמ' 56)

חכמינו הכירו בפועלן החשוב של הנשים במאמץ להוציא את בני ישראל ממצרים. המדרש בשם רבי עקיבא ממשיך ומתאר את הפעולות שעשו הנשים שבזכותן יצאו בני ישראל ממצרים: מכיוון שהגברים היו טרודים בעבודת פרך, היה חשש שלא יתפנו לקיים יחסי אישות עם נשותיהם ובכך תבוא הכליה על העם. לכן, לפי המדרש, יצאו הנשים אל השדה, הביאו לגברים לאכול וקיימו יחסי אישות איתם שם. אך את פתיחת המדרש המובאת בחוברת אפשר לפרש אחרת – הכוונה למעשיהן האחרים של הנשים שהזכרנו ביחידה.

הפעילות ממחישה את תרומתן של כל אחת ואחת מהנשים לשחרור עם ישראל ממצרים על דרך ההיפוך: מה היה קורה לולא פעלה כל אישה כפי שפעלה. לדוגמה: אילו המיילדות, שפרה ופועה, לא היו מחיות את הבנים בלידתם, אז עם ישראל היה הולך ומצטמצם ובסופו של דבר נכחד.

משה בבית פרעה

מן התורה: ילדותו של משה והתבגרותו (עמ' 57)

ילדותו של משה בבית פרעה מתוארת בתורה בחסכנות רבה ובמילים מועטות בלבד. אלה העובדות על פי הטקסט המקראי: בת פרעה התייחסה למשה כאל בנה וקראה לו בשם משה. השאלה השנייה שבה התלמידים מתבקשים לחשוב על הפרטים החסרים בסיפור תעזור להם אחר כך להבין את המקור למדרש הבא.

מדרש: משה בארמון פרעה (עמ' 57)

המדרש שייך לסוג המדרשים שמשלימים פערים בכתוב. התמציתיות שבה מתוארת ילדותו של משה יוצרת פערים ומעלה שאלות, למשל: כיצד התייחס פרעה למשה? כיצד התייחסו אליו החרטומים? האם הייתה סכנה לחיי משה בארמון? כיצד נעשה משה מגמגם? וכדומה. מן המדרש אפשר ללמוד כמה מסרים על משה: המלאך שהסיט את ידו של משה מקערת הזהב אל קערת הגחלים יכולה ללמד שההשגחה העליונה ייעדה את משה לתפקיד המנהיג כבר מצעירותו וליוותה אותו לאורך הדרך. הושטת היד של משה לעבר קערת הזהב יכולה ללמד שכבר מצעירותו היה משה בר דעת וחכם ולפיכך התאים למנהיגות.

המדרש מסביר גם כיצד היה משה לכבד פה וכבד לשון, מגמגם. הוא לקה במום זה באירוע גורלי שיש בו מאבק בין החרטומים לבין אלוהי ישראל.

מדרשים עכשוויים – דורשים לא רק בספרים

מן הקולנוע: מדרש סרט – "נסיך מצרים" (עמ' 58)

כדאי להקרין את הסרט או חלקים ממנו כדי להמחיש את הפרטים שנוספו או שונו כמדרש בסרט. יוצרי הסרט נעזרו במומחה לספרות המדרש פרופ' אביגדור שנאן מהאוניברסיטה העברית כדי להיות נאמנים בפרשנותם לספרות העתיקה, גם אם בחרו שלא להיצמד לתיאור המקראי. למשל בסרט משה הולך לחפש אחר גדי אובד – רעיון זה לקוח מן [המדרש](#). יוצרי הסרט נאלצים "לדרוש" ולמלא פערים רבים שאינם מובאים במקור, וכך התמודדו עם מראה [כל אחת מהמכות](#).

אומנות: מדרש תמונה – "מרים ומשה", זאב רבן (עמ' 58)

זאב רבן (1890-1970) היה אומן בתחומי אומנות מגוונים: ציור, גרפיקה, פיסול ועיצוב. הוא פעל בשנים של ראשית היישוב בארץ ושילב בעבודותיו מוטיבים מהתנ"ך. הוא אייר את מגילת אסתר, את מגילת רות ואת שיר השירים.

בציור **מרים** מתואר האירוע המקראי שבו מרים נשאת לראות מה יהיה גורלו של אחיה התינוק משה לאחר שנעזב ביאור. רבן דורש את האירוע ומוסיף בציורו פרטים שאינם כתובים במקרא ומתעלם ממה שאינו מתאים לקומפוזיציה. למשל רבן מציב את מרים קרוב לתיבה, שלא על פי הכתוב במקרא בפסוק המובא בתמונה עצמה. אולי הוא רוצה לומר בכך שמרים קשורה לאחיה הקטן ומתקשה להיפרד ממנו, או אולי קרבה זו התאימה למבנה הציור, לקומפוזיציה. היאור הוא נחל קטן ולא הנהר הרחב שהוא בפועל, והתיבה אינה "בסוף על שפת היאור" אלא שטה בזרם, חשופה. אם כן איור זה הוא למעשה אילוסטרציה המקבלת חיים משלה ואינה נדרשת להיצמד לטקסט המקור.

חידה (עמ' 59)

רמז: גיבור ספרות בן זמננו.

תשובה: הארי פוטר. החידה נוסחה כך שיתגלה הדמיון לסיפורו של משה רבנו. הדמיון בין משה והארי פוטר מחזק את הרעיון שהוצג במדור "רואים עולם" שלפיו יש מאפיינים קבועים בתרבויות שונות לסיפור לידתם והתבגרותם של מנהיגים וגיבורי תרבות. אפשר להזכיר עוד מאפיינים משותפים בין הדמויות, למשל: ההודעה מפי האגריד להארי פוטר על היותו בעל כוחות באה לאחר שהדליק אש במטה הקסם שלו בבקתה שהיו בה – סיפור שמזכיר את סיפור האש הבווערת בסנה שאיננו אוכל ושב הודיע אלוהים למשה על ייעודו. כמו כן הארי משתמש בשרביטו לפעולות מופלאות – שינוי צורה, שינויים בעולם הסובב, כפי שמשה משתמש במטהו.

קומיקס מסכם (עמ' 59)

שקד מזכירה את דונה גרציה נשיא, וזו הזדמנות להכיר לתלמידים בקצרה דמות נשית ומזרחית מיוחדת במינה שחיה לפני כחמש מאות שנה. היא נולדה בפורטוגל למשפחת אנוסים, ועם מות בעלה ירשה את העסק שלו וניהלה אותו בהצלחה מרובה. לאחר שעזבה את פורטוגל בגלל האינקוויזיציה והצליחה למלט עוד יהודים רבים משם, הגיעה לבסוף לאימפריה העות'מנית, שם יכלה סוף-סוף לנהוג בחופשיות כיהודייה, ומיד החלה לעזור לאחיה היהודים במקומות שונים ותמכה במלומדים ובפרויקטים יהודיים שונים. בין השאר ניסתה לשווא למנוע פעילות של האינקוויזיציה באיטליה ולייסד התיישבות יהודית בטבריה וחלמה להתחיל לבסס אוטונומיה יהודית שם.

דורשים את פרשת קדושים

ביחידה זו נתוודע לסוגים שונים של מדרשי תורה תוך התמקדות במדרשים על פרשת קדושים.

מטרות היחידה

- התלמידים יכירו דרכים נוספות לדרוש את הכתוב.
- התלמידים יבינו כיצד המדרש מתחבר לפרשה וילמדו מכך כיצד אנו יכולים לדרוש.
- התלמידים ילמדו איך רעיונות מהתורה נדרשים גם בימינו.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

מידע: פרשת קדושים – מה בפרשה

מן התורה: פסוקים נבחרים מן הפרשה

נטיעת עצים בארץ ישראל: דורשים במשל

מדרש: משל התרנגולת

איך זה קשור אליי: עידוד לעצמאות

מסורת וחידוש: נטיעת עצים בט"ו בשבט

כיבוד זקנים: דורשים בדרכים מגוונות

מן התורה: מפני שיבה תקום

מדרש: זקן – מי שקנה חוכמה

שיר: בבקשך עצה, לך אל הזקנים, ג'ובראן ח'ליל ג'ובראן

מסורת וחידוש: חוק האזרחים הוותיקים

הידעתם: "מפני שיבה תקום" באוטובוסים

רואים עולם: הזקנים – חכמים בתרבויות העולם

פעילות: לקראת דרשה – מתחברים לפרשה

חידה

קומיקס מסכם

הציוד הנדרש

הצעה: מחשב מחובר לרשת ורמקולים

הרחבה

מן התורה: פסוקים נבחרים מן הפרשה (עמ' 60-61)

קראו עם התלמידים את הפסוקים, ושאלו אותם אם יש פסוקים מוכרים להם. ביחידה נעסוק בשניים מן הפסוקים שוודאי מוכרים לכם מהם. בעקבות הקומיקס (עמ' 61) וכהקדמה להמשך הלימוד אפשר להשמיע לתלמידים את השיר שנעמה מפזמת כי תבואו אל הארץ, ובכך לחבר את הנושא לתקופתנו.

נטיעת עצים בארץ ישראל: דורשים במשל

מדרש: משל התרנגולת (עמ' 62)

המשל בספרות חז"ל

המשל הוא סיפור דמיוני שמטרתו להבהיר רעיון מסוים ולהעביר מסר בצורה ברורה וקרובה ללב. לעיתים המשל מתאר מצב מוכר, מהחיים, וכך הקוראים מבינים את המסר ביתר קלות. לעיתים המשל מציג רעיון מורכב או מופשט בדרך פשוטה או מוחשית. הרעיון שהמשל מנסה להסביר אותו מכונה נְמָשָׁל. רבים ממשלי חז"ל עוסקים במלך ובבניו, עבדיו או עמו – המלך מייצג את אלוהים, והבנים מייצגים את עם ישראל. המשלים של חז"ל הם חלק מספרות האגדה והמדרש.

משל התרנגולת מתחיל במילים "תרנגולת זו", והנמשל מתחיל בנוסח פתיחה אופייני לנמשל: "כך...".

הנמשל של התרנגולת הוא אלוהים או משה, נציגו עלי אדמות, והאפרוחים הם עם ישראל. ההגנה על האפרוחים נעשתה במדבר באמצעות המן שירד להם משמיים ועמוד האש והענן ששמרו עליהם והנחו את דרכם. התבגרות האפרוחים היא הכניסה של העם לארץ כנען. השלמת הטבלה (עמ' 63):

משל	נמשל
התרנגולת	אלוהים ונציגו משה
האפרוחים	עַם יִשְׂרָאֵל
הגנה על האפרוחים והזנתם	הַמָּן, הַשֶּׁלֶן, עֲנַנִּי הַכָּבוֹד וְעַמּוּד הָאֵשׁ
כַּאֲשֶׁר הָאֲפְרוּחִים טָדְדִים	כאשר עם ישראל נכנס לארץ
שליחת האפרוחים לחפש מזון בעצמם	שְׁלִיחַת הָעַם לְחַפֵּשׂ אַרְצֵיט

איך זה קשור אליי: עידוד לעצמאות (64)

אפשר לחבר את הפעילות למשל ולהתעכב על ההקבלה בין "נטיעת עצים" לעצמאות ועל הקשר לחיינו. בילדותנו הורינו מספקים לנו את כל צרכינו, ותהליך ההתבגרות אינו מתרחש בבת אחת, אבל בכל שלב אנו יכולים לקבל עלינו עוד ועוד אחריות. סכמו את הפעילות בדיון במליאה על תחומי האחריות שאנחנו יכולים לקבל עלינו, באישור ההורים כמובן – הכנת כריך לבית הספר, סידור הבגדים בארון, שותפות בשטיפת כלים ובפינוי השולחן ועוד.

כיבוד זקנים: דורשים בדרכים מגוונות

מן התורה: מפני שיבה תקום (עמ' 65)

הפשט של הפסוק הוא ציווי לקום כאשר רואים אדם זקן, משום כבודו. זאת שלא כמו המשמעות של הציווי בימינו – כפי שאפשר לראות במדור "הידעתם" – לקום כדי לפנות מקום. חציו השני של המשפט הוא למעשה מקבילה לחצי הראשון: הקימה בפני הזקן היא הדרת פנים, הבעת כבוד.

מדרש: זקן – מי שקנה חוכמה (עמ' 65)

בכל המדרשים של חז"ל על הפסוק, זקן פירושו חכם, כמו בדוגמה המוצגת בחוברת. ואכן, כפי שנראה בהמשך במדור "רואים עולם", ההקבלה הזו בין זקן וחכם שכיחה מאוד בתרבויות העולם. בעולם העתיק הזקנים נחשבו בעלי הידע, בעיקר משום שהידע לא היה נגיש ולכן רובו התרכז אצל מי שהייתה להם הזדמנות ארוכה לצבור אותו – הן ידע תרבותי הן ניסיון חיים. במקרים רבים חז"ל משתמשים במילה זקן כדי לתאר כמעט אך ורק תלמיד חכם, בלא קשר לגילו.

שיר: "בבקשך עצה, לך אל הזקנים", ג'ובראן ח'ליל ג'ובראן (עמ' 65)

ג'ובראן ח'ליל ג'ובראן (1883–1931) היה משורר וסופר אמריקאי ממוצא לבנוני. הוא עסק גם בציור ואף למד אצל הפסל הצרפתי הנודע רודן. ג'ובראן כתב בערבית ובאנגלית. ביצירתו הושפע מהמיסטיקה המזרחית, וספרו הנביא, שיש בו קטעים הגותיים-פיוטיים, מציג רעיונות על הקיום ועל התנהגות בין-אישית.

רואים עולם: הזקנים – חכמים בתרבויות העולם (עמ' 66)

דוגמאות לפעולות שהיום רובן דיגיטליות ומקשות על אנשים מבוגרים: קביעת תור בקופת חולים באינטרנט או במערכת ממוחשבת, פנייה למוקדי שירות לקוחות, קבלת שירות בבנקים שלא באמצעות פקיד, רכישות ברשת ועוד.

בהיבט הרגשי: גם אנשים בעלי ידע רב וניסיון חיים עשיר ייתכן שירגישו חסרי אונים בפעולות יום-יומיות וייראו בורים.

בפן החברתי הדבר גורם לזלזול בהם מצד צעירים ולדחיקת רגליהם.

מומלץ לדון בחשיבות לראות באדם מבוגר מקור ידע וחוכמה ולראות בקושי הטכנולוגי מאפיין הסתגלותי בלבד שאינו מעיד על חוכמתו של האדם.

הצעה לפעילות: ראינו אדם זקן, ובחנו אילו דברים חשובים אנו יכולים ללמוד ממנו: איזה ידע וניסיון חיים יש לו, אילו יכולות הוא רכש שהיום כבר קשה יותר לרכוש ועוד.

חידה (עמ' 67)

רמז: קראו שוב בעמוד 61.

תשובה:

1. "לא תעשו עול במשפט [...] בַּצֶּדֶק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ" – מאזני המשפט מסמלים את הצדק המשפטי.
2. "לִפְנֵי עֵוֶר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל" – אפשר לפרש פסוק זה על דרך הפשט: יש להסיט מכשולים מדרכו של עיוור. חז"ל פירשו זאת בהשאלה: עיוור בדבר מסוים (ספרא קדושים ב', י"ד). הם גם נתנו דוגמאות: לא לתת למישהו עצה שגויה שתגרום לו בעיות והוא אינו יודע זאת, הוא "עיוור" לתוצאה; או לא להציע למישהו מאכל שאסור לו לאכול וכדומה.

3. "וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו. כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אִתְּכֶם וְאַהֲבֵתָ לּוֹ כְּמוֹדֵי כִי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" – הפסוק מדבר על אנשים החיים בארץ אך אינם אזרחים, מעין תושבים זמניים שהגיעו מחוץ לארץ ומכונים "גרים". (לא לבלבל עם המונח בימינו שפירושו מי שהמיר את דתו ליהדות.) הגרים של היום הם מהגרי העבודה. קל מאוד להונות גרים משום שאין הם יודעים את השפה ואת הכללים והחוקים. לכן נאמר איסור מיוחד על הונאת גר וניתן הציווי המיוחד לאהוב אותו "כמוך" – כמו את עצמך או את בני משפחתך ועמך.

הדרשה

ביחידה זו נלמד לכתוב דרשה, תוך הדגשת החיבור האישי של כל תלמיד ותלמיד לפרשה שלו. נתנסה במגוון חיבורים אפשריים, ואחר כך יכתבו התלמידים דרשה לפרשה שלהם.

מטרות היחידה

- התלמידים יכירו את המושגים דרשן (או דרשנית) ודרשה.
- התלמידים יכירו מגוון רחב של אפשרויות ליצירת חיבור אישי לפרשה.
- התלמידים יכירו אמצעים רטוריים ההופכים את הדרשה למעניינת יותר לקהל השומעים.
- התלמידים ילמדו לכתוב דרשה לפרשה האישית שלהם.

משך לימוד היחידה

שניים או שלושה שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

מידע: הדרשה

פעילות: הדרשנים

יש לי מושג: שבעים פנים לתורה

מתחברים לפרשה: התנסות לקראת דרשה

פעילות בקבוצות: דרישת פרשת בהעלותך

משימה: באופן אישי

נשיאת דרשה בציבור

מדרש: אישה ילדה שש מאות אלף

הכירו את הדמות: רבי יהודה הנשיא

הדרשה שלי

חמישה צעדים לכתוב דרשה

קומיקס מסכם

הציוד הנדרש

אמצעי הקרנה וקול: מחשב ומקרן

הרחבה

צ'אט פותח (עמ' 68)

בצ'ט התלמידים נפגשים פגישה ראשונית עם המושג דרשה. אפשר לשאול אותם אם הם נכחו במעמד של נשיאת דרשה: מי נשא את הדרשה? מה היה האירוע? וכדומה.

פעילות: הדרשנים (עמ' 68-69)

בחלק זה מוצגות שלוש גישות לכתיבת דרשה:

הדרשנית סיגל: העברת מסר לקהל השומעים באמצעות הפרשה

הדרשן קובי: הבעת עמדה בנושאים בפרשה לצורך דיון

הדרשן גיא: הבעת דעה אישית על הכתוב בפרשה, ביטוי עצמי.

המשותף לכל הגישות הוא החיבור האישי של כל דרשן אל הפרשה.

חשוב לקרוא עם התלמידים את מה שבני המשפחה אומרים בבועות הדיבור – כל אחד מהם מציג חיבור אישי שונה.

כדאי להסביר לתלמידים את ההבדל העקרוני בין גישותיהם של סיגל וקובי: סיגל קוראת את הטקסט, יוצאת ממנו אל המציאות ומוצאת בו רמזים ורעיונות שהיא יכולה להיעזר בהם בהקשר של חיי המאזינים. לעומתה קובי יוצא מנקודת המוצא של החיים היום – יש לו עקרונות חשובים שהוא מתבסס עליהם ושהם קשורים למציאות של ימינו כמו שוויון זכויות, ובדרשה הם משמשים לו נקודת מוצא ועדשה שדרכה הוא קורא את התורה – אם בביקורת ואם בהזדהות. כדי להבהיר את שתי הגישות האלה בדרשנות, אפשר לחשוב על דוגמאות הקשורות לחיי התלמידים, למשל: ביחידה על פרשת וישב נעזרנו בסיפור מקראי כנקודת מוצא לדיון בקנאה בחיינו, כמו הדרשנית סיגל. לחלופין אם הייתה בכיתה באותו שבוע בעיה אחרת כמו אלימות ומריבות, יכולנו להעלות את הבעיה לדיון ולהציג דוגמאות מהתורה – כמו קין והבל – לאו דווקא כדי למצוא פתרון אלא כדי להמחיש את הבעייתיות של המצב.

יש לי מושג: שבעים פנים לתורה (עמ' 69)

כדאי להתחיל לדון בפתגם בעקבות התבוננות באיור שלצידו ודיון בשאלה מה הקשר בין האיור לאמרה.

מתחברים לפרשה: התנסות לקראת דרשה

פעילות בקבוצות: דרישת פרשת בהעלותך (עמ' 70-72)

בפעילות כל קבוצה בוחרת נושא אחד בלבד. חשוב שהבחירה תיעשה לאחר שהתלמידים עיינו בארבעת הקטעים. מטרת הפעילות היא להתנסות בחיבורים שונים אל הפרשה. העבודה בקבוצות ואחר כך השיתוף במליאה מרחיבים את מגוון האפשרויות.

יש להדגיש לפני התלמידים שבפעילות זו לא נדרשת פעולה מסודרת ושיטתית. הם מוזמנים לחשוב באופן חופשי ולהעלות את כל הרעיונות שעולים בדעתם. לדוגמה:

- א. **הדלקת המנורה:** דיוק • למה דווקא מזהב • מדוע נבחרה המנורה לסמל המדינה? • אור • חנוכה
- ב. **העם מתלונן:** משמעות המילה אספסוף • תלונות • מהי תאוה? • ערך הקיימות • האם הירקות שמזכרים בקטע הם הירקות של ימינו? • איזה טעם היה למן? • תלונות וייאוש – האם יש קשר ביניהם? • ערך ראיית הטוב
- ג. **קשיי ההנהגה של משה:** חלוקת התפקידים בהנהגה • הקשיים במנהיגות • משבר חברתי • שיתוף פעולה • משבר אישי • משא
- ד. **מרים והצרעת:** החטא ועונשו: מה אמרו מרים ואהרן על האישה הכושית? • זעקה • תחינה • מהי צרעת? • אחווה • רפואה שלמה • למה נענשה מרים?

במליאה יעלו התלמידים דוגמאות למה שעלה בקבוצה וישתפו בחיבורים שמצאו בין הפרשה למציאות החיים שלהם. חשוב לרשום את הדוגמאות הנ"ל על הלוח בכיתה – הן ישמשו את התלמידים במשימה הבאה.

הערה: גם ציורי האילוסטרציה הנלווים לקטעים מן הפרשה הם סוג של אסוציאציה, והתלמידים יכולים להיעזר בהם.

משימה: באופן אישי (עמ' 72)

המשימה אישית. כל אחד מהתלמידים יבחר נושא אחד שהוא מתחבר אליו ויפתח אותו על פי ההוראות. הנושא יכול להיות נושא שהוא בחר קודם, נושא שעלה בכיתה או נושא שעלה לקראת כתיבת המשימה.

נשיאת דרשה בציבור

מדרש: אישה ילדה שש מאות אלף (עמ' 73)

הקומיקס מתבסס על מדרש זה המתאר את רבי יהודה הנשיא דורש בבית המדרש: רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הציבור, בקש לעורר, אמר: ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחת. והיה שם תלמיד אחד ורבי ישמעאל ברבי יוסי שמו, אמר ליה [לו]: מאן הות כן [מי הייתה זאת?], אמר ליה: זו יוכבד, שילדה את משה ששקול כנגד ששים רבוא של ישראל.

שיר השירים רבה, פרשה א', סימן ה'

רבי יהודה משתמש בהגזמה ובהפתעה כדי לעורר עניין בקרב תלמידיו. גם היום נואמים משתמשים בבדיחות, בהגזמות ועוד.

הדרשה שלי

חמישה צעדים לכתיבת דרשה (עמ' 74-75)

בפרק זה התלמידים כותבים את הדרשה לפרשה שלהם. חילקנו את הכתיבה לחמישה שלבים כדי להקל על התלמידים והמורים.

כדאי לצוות יחד תלמידים שיש להם אותה פרשה. הם יוכלו לעבוד יחד על שלושת השלבים הראשונים.

מכיוון שרוב העבודה נעשית ביחידות – כל תלמיד על הפרשה שלו, אנו ממליצים שרובה תיעשה בבית, ובכיתה סייעו בהכוונה באמצעות דוגמאות נבחרות מכל אחד מהשלבים.

צעד ראשון: לפני השלב הזה על התלמידים לברר מהו תאריך הלידה העברי שלהם המצוין בתעודת הזהות של ההורים, ואפשר למוצאו באמצעות [מחשבון המרת תאריך לועזי לעברי](#) [ברשת](#). לאחר מכן הם יכולים לברר מהי פרשת השבוע שלהם, למשל [באתר חב"ד](#) (אפשר גם באמצעות התאריך הלוועזי, אך השנה העברית תופיע שם במספרים ולא באותיות כמקובל).

צעד שני: כאן התלמידים אמורים לקרוא את הפרשה שלהם ולרשום את הנושאים בה. ייתכן שהקריאה בטקסט המקראי תהיה קשה לחלק מהתלמידים, לכן כדאי להמליץ על קריאה משותפת עם ההורים או בני משפחה אחרים. אין צורך להתעכב על ביטויים קשים.

צעד שלישי: את השלב הזה התלמידים מכירים מהעבודה הקודמת ביחידה זו ומהמשימה "לקראת דרשה – מתחברים לפרשה" ביחידות הקודמות.

צעד רביעי: גם הצעד הזה דומה מאוד לפעילות שהתנסו בה התלמידים במהלך השנה.

צעד חמישי: הרחבה והעמקה של הנושא הנבחר על פי הפירוט במשימה.

צעד שישי: מציאת אמצעי מעניין ומושך – "טריגר" – לאמירת הדרשה לפני קהל.

שער ב': ערכים במגילת העצמאות

בדרך לעצמאות

ביחידה זו נלמד על הצעת החלוקה של האו"ם, על סיום המנדט הבריטי ועל ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, ונקבל רושם כללי על תוכנה של מגילת העצמאות.

מטרות היחידה

- התלמידים ילמדו על השלבים שקדמו להכרזת העצמאות של מדינת ישראל.
- התלמידים יכירו היכרות ראשונית עם מקומה של מגילת העצמאות בתקומת המדינה.
- התלמידים ימצאו את הקווים המשותפים לעצמאות מדינית ולעצמאות אישית.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

פעילות: מה אומרת לי המילה עצמאות?

עצמאים בשטח

משימה: העצמאות שלנו

לקראת הקמת המדינה

בעקבות תמונות: הקמת המדינה

הכרזת העצמאות

מידע: הקמת המדינה

הכירו את הדמות: דוד בן גוריון

מגילת העצמאות

משימה: נושאי המגילה

משימה מתוקשבת: הכרזת העצמאות

רואים עולם: הכרזת העצמאות של ארצות הברית

איך זה קשור אליי: לקראת עצמאות אישית

צ'אט מסכם

הציוד הנדרש

אמצעי הקרנה והאזנה

הרחבה

עצמאים בשטח

משימה: העצמאות שלנו (עמ' 79)

ניתן למלא את המשימה בפורום כיתתי או בעבודה בקבוצות. סעיף העצמאות בשמירה על הביטחון האישי – יש להתייחס בין היתר להתנהגות ברשתות חברתיות כנתיב לשמירה על הביטחון האישי של התלמידים. דונו בשאלה: כיצד נשמור על הביטחון שלנו ברשת? מה לא כדאי לעשות ברשתות החברתיות? וכדומה. הקומיקס מחבר להמשך היחידה – לנושא העצמאות המדינית.

לקראת הקמת המדינה

בעקבות תמונות: הקמת המדינה (עמ' 80-82)

ניתן להקרין לתלמידים קטע מהתוכנית [חדשות העבר](#) מבית היוצר של הטלוויזיה החינוכית, ובו סקירה קצרה על תוכנית החלוקה, על תוצאות ההצבעה באו"ם ועל הריקודים ברחובות בעקבות ההצבעה.

הקרינו בכיתה [מפה של תוכנית החלוקה](#) כפי שהיא התקבלה באו"ם, ובדקו עם התלמידים היכן מקום מגוריהם היה אמור להיות על פי תוכנית החלוקה.

התבוננו עם התלמידים במפה: מהם היתרונות ומהם החסרונות ליישוב היהודי כפי שהם בתוכנית החלוקה? (מצד אחד יש למדינת ישראל גישה לים, שהייתה חשובה מאוד בקליטת העולים, ומצד אחד באזור עפולה ואשקלון היו מעברים צרים ולא היה למדינת ישראל רצף טריטוריאלי מבוסס).

אפשר לשאול גם מדוע הפלסטינים (והעולם הערבי) התנגדו לתוכנית ויצאו למלחמה בעקבות קבלתה – איזה חיסרון היה בה מנקודת המבט שלהם? מה הפסידו? האם בכלל יצאו נשכרים ממנה?

בעקבות הלימוד עלולות לעלות הערות גזעניות כלפי ערבים בכלל, וחשוב להתמודד איתן בהתנגדות להכללות מכל סוג שהוא ובהבהרה שאל לנו לחרוץ דין במבט אנכרוניסטי.

הכרזת העצמאות (עמ' 83)

את מועצת העם הקימה ההנהלה הציונית ב-12 באפריל 1948, לקראת הכרזת המדינה. במועצה ישבו שלושים ושבעה חברים, ושלושה עשר מהם נבחרו לשבת במנהלת העם, הקבינט של היישוב והגוף המבצע העליון שלו.

בניית המוסדות הלאומיים: האספה המכוננת והכנסת

בכ"ד בטבת תש"ט (25 בינואר 1949) התקיימו בפעם הראשונה הבחירות לכנסת שנקראה באותם ימים האספה המכוננת. בט"ו בשבט תש"ט (14 בפברואר 1949), ראש השנה לאילנות, התכנסה בירושלים, בבניין הסוכנות היהודית, הישיבה הראשונה של האספה המכוננת.

יומיים לאחר מושב הפתיחה החליטה האספה המכוננת כי בית המחוקקים של מדינת ישראל ייקרא כנסת. מקורו של השם כנסת הוא כנסת הגדולה, המוסד העליון של ראשי ישראל וחכמיה שהתכנס בירושלים לאחר שיבת היהודים מגלות בבל במאה ה-5 לפני הספירה. מספר חברי הכנסת נקבע לפי מספר חברי כנסת הגדולה – מאה ועשרים.

תפקידה העיקרי של הכנסת הוא לחוקק חוקים, לתקן חוקים או לבטלם. קידום הצעות החוק במליאה, עד שהן נהיות חוקים, נעשה בכמה שלבים המכונים קריאות, ובכל קריאה הצעת החוק נדחית או מתקבלת בהצבעת חברי הכנסת במליאה. בין הקריאות במליאה מתקיימים דיונים בוועדות הכנסת, והן מכינות את הצעות החוק לשלבי החקיקה הבאים.

מומלץ להזמין לכיתה סב או סבה שזוכרים את הכרזת העצמאות ויכולים לספר על אותם ימים היסטוריים מנקודת מבט אישית. אם קשה לסבים להגיע לבית הספר, אפשר לבקש מהתלמידים לצלם סרטון ולהקרינו בכיתה.

הכירו את הדמות: דוד בן גוריון (עמ' 84)

אפשר להקרין לתלמידים [סרטון קצר](#) על דוד בן גוריון. מומלץ לשלוח אותם לפעילות חקר על בן גוריון ופועלו להקמת המדינה. נושאים למיקוד: חייו, תפיסתו המדינית, מהלכיו הפוליטיים מול ראשי מדינות אחרות ומול האו"ם, ציטוטים מתפיסתו בסוגיות שונות – שלום עם הפלסטינים, יישוב הנגב, העליות והדמוגרפיה ועוד.

מגילת העצמאות (עמ' 84)

אֹטָה (אוטו) וְלִיש (1906–1977) היה מעצב גרפי ישראלי שעיבד רבים מהסמלים הבולטים של מדינת ישראל, ובהם מטבעות, שטרות, מדליות, בולים וכרזות. היה בעל משרד פרסום וחבר ועד האיגוד הישראלי לפרסום. וליש היה מופקד גם על עיצוב מגילת העצמאות.

בשנת תשע"ח (2017) התכנסו צאצאיהם של חותמי מגילת העצמאות וחתמו עליה שוב. אפשר [להקרין סרטון](#) המסכם את המאורע. ביום העצמאות 2018 שוחזר המעמד המלא של הכרזת המדינה. אפשר לשאול: מדוע לדעתכם יש צורך לתת מחדש תוקף למגילת העצמאות? האם אתם מזדהים עם תוכנה של ההכרזה? האם הייתם מצטרפים לחותמים עליה מחדש?

משימה מתוקשבת: הכרזת העצמאות (עמ' 86)

רצוי לצפות בסרטון בכיתה. לחלופין בקשו מהתלמידים לצפות בסרטון בבית ולהשיב על השאלות כמטלת בית, והקדישו זמן לסיכום הצפייה בשיעור הבא.

רואים עולם: הכרזת העצמאות של ארצות הברית (עמ' 86)

נציין לפני התלמידים כי עוד מדינות הכריזו על עצמאותן בעשורים האחרונים: המדינות שהרכיבו את צ'כוסלובקיה ויוגוסלוויה, וכן דרום סודן. קטלוגיה היא חבל ארץ בתוך ספרד שניסה בעת האחרונה להכריז על עצמאותו אך ההכרזה נבלמה.

איך זה קשור אליי: לקראת עצמאות אישית (עמ' 87)

לכל הר יש גיא – בכל יתרון טמון חיסרון. למשל: בראשיתה קלטה מדינת ישראל עולים רבים ועזרה להם, אך החיסרון היה מצוקת דיור ומצוקת מזון. גם בעצמאות הפרטית של התלמידים היתרונות טומנים בחובם חסרונות. הקדישו מחשבה לחיסרון שבכל יתרון. הצעה לפעילות: כתיבת "מגילת עצמאות" אישית או כיתתית. תכננו עם התלמידים את מבנה המגילה לפי מגילת העצמאות: כרזה פותחת, ביסוס הצורך בעצמאות (למשל התבגרות, פיתוח יכולות שונות), פנייה לגורמים חיצוניים ועוד.

צלילה אל המגילה

ביחידה זו נעמיק את היכרותנו עם המבנה והתוכן של מגילת העצמאות.

מטרות היחידה

- התלמידים יעמיקו בלימוד תוכני מגילת העצמאות.
- התלמידים ילמדו על אודות האישים החתומים על המגילה.

משך לימוד היחידה

שיעור אחד

מבנה היחידה

צ'אט פותח

מידע: חלקי המגילה

פעילות בקבוצות: העמקה במגילה

מאחורי הקלעים: נוסח המגילה

דיון במליאה

מאחורי הקלעים: עיצוב המגילה

משימת חקר: החותמים על המגילה

חידה

קומיקס מסכם

הכנה מראש

מומלץ להדפיס על בריסטול גדול כמה עותקים של ארבעת חלקי מגילת העצמאות. אפשר להתבסס על טקסט המגילה [באתר הכנסת](#) או על העתק של [המגילה המעוצבת](#).

הרחבה

פעילות בקבוצות: העמקה במגילה (עמ' 88-91)

חלקו את הכיתה לקבוצות קטנות. כל קבוצה תעבוד על כל ארבעת חלקי מגילת העצמאות. מומלץ להדפיס את המגילה על בריסטול כך שהתלמידים יוכלו לקרוא את הטקסט הגדול. לסיכום אפשר לבקש מכמה קבוצות להציג לפני הכיתה חלקים שונים מן המגילה ואת תוכנם.

מאחורי הקלעים: נוסח המגילה (עמ' 91)

ניתן לקרוא את הפסקה רק עד לפני הצעת בן גוריון לפתרון, ואז למנות שני נציגים שיציגו לפני הכיתה את שתי העמדות השונות. לאחר מכן המשיכו לקרוא עד סופה את הפסקה על ההכרעה שהתקבלה לבסוף.

אפשר לשאול: על אילו עוד עימותים נדרש בן גוריון לגשר לדעתכם? חשבו על המגוון הפוליטי הקיים היום בכנסת ועל הנושאים שהפלגים השונים חלוקים עליהם.

דיון במליאה (עמ' 92)

השאלות בדיון מרחיבות ומעמיקות את ההבנה של כל אחד מארבעת חלקי המגילה.

מאחורי הקלעים: עיצוב המגילה (עמ' 92)

צבעי הלאום: תכלת ולבן הם הצבעים המייצגים את מדינת ישראל ואת הלאום היהודי. אלו צבעי דגל המדינה, והם גם משמשים את המדינה בחותמות ובקישוט אירועים ממלכתיים. במגילת העצמאות השרוך השזור לאורך המגילה גם הוא בצבעי תכלת ולבן.

השימוש הראשון של בני ישראל בצבעים סמליים אלו מצוין כבר בתורה בספר במדבר: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצֵת עַל כְּנָפֵי בְגָדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וַנִּתְּנָנוּ עַל צִיצֵת הַכֶּנֶף פְּתִיל תְּכֵלֶת (במדבר טו, לז-לח).

קטע זה, שנכנס לתפילה היהודית (בקריאת שמע), קובע כי צבע הציצית יהיה תכלת. התכלת שולב בלבן בטלית שמתעטפים בה בשעת תפילה. על יסוד צבעי הטלית הציעו מנהיגי הצינות כי דגל ההסתדרות הציונית שהיה לבסוף גם דגל המדינה יתבסס על צבעים אלו.

בתשובה לשאלה 3: השילוב בין אותיות ספר התורה לחוט הכחול לבן מסמל את החיבור בין מסורת לחידוש, בין העבר של העם היהודי לתקומתו כמדינה עצמאית ודמוקרטית, שהוא נושאה המרכזי של חוברת הלימוד.

משימת חקר (עמ' 92)

לאחר שחקרו התלמידים על אודות האישים החתומים על המגילה, בקשו מהם לשתף זה את זה במה שלמדו. אם ביחידה הקודמת לא צפיתם [בסרטון](#) שבו צאצאיהם של חותמי המגילה נפגשים כדי לתת תוקף מחדש למגילה ולחתום עליה שוב, אפשר לצפות בסרטון כעת.

אפשר להיעזר בעבודות החקר של התלמידים כדי להשוות בין המגוון המצומצם של החותמים לבין הממשלה והכנסת בימינו – מה היה שיעור הנשים, המזרחים, הדתיים והלא יהודים; להשוות לגיוון המפלגתי וכו' ולהראות כמה התרחבה היריעה החברתית מאז, בצד הדברים שעוד זקוקים לשינוי.

חידה (עמ' 93)

רמז: חתימות.

תשובה: התמונות מרמזות על אישים החתומים על מגילת העצמאות: גולדה מאיר, הרצל ורדי (רוזנבלום) ודוד צבי פנקס.

עלייה וקיבוץ גלויות

היחידה עוסקת ברעיון העלייה וקיבוץ גלויות שהוא מרכזי במגילת העצמאות. ביחידה נלמד על ערך זה במסורת היהודית, ונראה כיצד הוא בא לידי ביטוי במדינת ישראל.

מטרות היחידה

- התלמידים יבינו את המרכזיות והחשיבות של רעיון קיבוץ הגלויות והעלייה לארץ במסורת ובתרבות היהודית בכלל ובמגילת העצמאות בפרט.
- התלמידים יכירו את נושא קליטת העלייה, בשנים שלאחר קום המדינה וגם כיום.
- התלמידים יפתחו מודעות לתופעת ההגירה של פליטים ומבקשי מקלט בימינו ובינו את מורכבותה.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

קיבוץ גלויות

מן המגילה: קיבוץ גלויות

מן המקורות: קיבוץ גלויות במסורת היהודית

שיר: עלי מוהר, שיר השיירה

ומכל הגלויות: עולים לישראל

איך זה קשור אליי: העלייה לארץ של משפחתי

אומנות: ראובן רובין, סדר ראשון בירושלים

איך זה קשור אליי: לעזור לעולים חדשים

כור ההיתוך

טקסט: בן גוריון, דפוס של אומה מחודשת

איור: פרידל שטרן, כור ההיתוך

הגירה

רואים עולם: הגירה

דיון במליאה: מהגרי עבודה בישראל

חידה

צ'אט מסכם

הציוד הנדרש

מפת העולם

הרחבה

קיבוץ גלויות

מן המגילה: קיבוץ גלויות (עמ' 94)

הטקסט המצוטט בחוברת הוא חלק מהפסקה במגילת העצמאות העוסקת בחזון ובערכים של מדינת ישראל. כדאי להקריא את הפסקה כולה (בעמ' 90 בחוברת) כדי לאפשר לתלמידים להבין את ההקשר שבו נאמר המשפט.

תחילה יבינו התלמידים את משמעות המושג קיבוץ גלויות ולאחר מכן יבינו מדוע היה חשוב כל כך לכותבי המגילה להדגיש את הרעיון הזה כמה פעמים במגילת העצמאות: כדי לבטא את הלגיטימציה שיש ליהודים לשוב ולעלות לארץ ישראל ולהקים בה את מדינתם.

מן המקורות: קיבוץ גלויות במסורת היהודית (עמ' 95)

הטקסטים העוסקים בקיבוץ גלויות ממחישים את חשיבות הנושא במסורת, בדת ובתרבות היהודית לאורך כל ההיסטוריה. סדר הטקסטים:

1. הציטוט מספר דברים (תקופת התנ"ך, לפני כ-3,000-3,500 שנה)
2. הציטוט מתפילת שמונה עשרה (תקופת חז"ל, לפני כ-2,000 שנה)
3. השיר **אל הארץ חמדה טובה** (העת המודרנית, המאה ה-19)
4. הציטוט ממגילת העצמאות (הקמת המדינה)

כפי שלמדנו בכיתה ה', אפשר למצוא בתרבות היהודית מנהגים, ציטוטים, אמרות או שירים רבים שמבטאים את כמיהתם ואת אמונתם של היהודים שישונו לארצם: "אם אשכך ירושלים תשכח ימיני", "לשנה הבאה בירושלים הבנויה", השיר **מסע לארץ ישראל** של שלמה גרוניך ולהקת שבא, "ליבי במזרח ואנוכי בסוף מערב" (יהודה הלוי) ועוד.

בפעילות בחברותא (עמ' 96) מתמקדים בשירו של רבי יוסף חיים מבגדד (המכונה "הבן איש חי") **אל הארץ חמדה טובה**. הדימוי המוזכר בבית השני לעם ישראל הוא "כשה פזורה", ואפשר להסביר לתלמידים כי עדר כבשים נזקק לרועה כדי להנהיגו וגם כדי להגן עליו מפני טורפים. אם העדר מתפזר, בהעדר הרועה, הכבשים הבודדות חשופות לסכנות. רבי יוסף חיים חש כי זהו מצבו של עם ישראל הפזור בגולה. אפשר להשמיע לתלמידים את הפיוט המולחן **באתר הפיוט והתפילה**. בהשמעת השיר מלווים כל אחד מן הבתים במילות הכאב והצער "אך אך אך".

שיר: "שיר השיירה", עלי מוהר (עמ' 96)

השמיעו את השיר בביצועם של אריק אינשטיין ומיקי גבריאלוב, תוך עיון במילות השיר. אפשר **להקרין סרטון** הממחיש את העלייה היהודית לארץ ישראל בתקופות שונות, על רקע השיר, בלוויית נתונים על מספרי העולים בעשורים שונים.

השיר מדמה שיירה ארוכה של יהודים שעולים ומתקבצים בארץ ישראל מכל התפוצות. פרויקט העלייה לארץ ישראל ויישובה התחיל במאה שעברה ונמשך עד היום. השיר מפרט מגוון של קשיים, אתגרים ובעיות, אך עוברת בו בעוצמה גם חוויית ההתלהבות, השמחה וההתרגשות מהצלחת הפרויקט.

אפשר להציע לתלמידים להוסיף עוד רגשות או חוויות שאינם בשיר ולדעתם היה כדאי להוסיף כדי לתאר את סיפור גלי העליות לארץ ישראל, אם מתוך התנסות אישית שלהם או של בני משפחתם אם מתוך מחשבותיהם על העלייה לארץ.

ומכל הגלויות: עולים לארץ ישראל

איך זה קשור אליי: העלייה לארץ של משפחתי (עמ' 97)

תלו מפה גדולה של העולם על הלוח או הקרינו מפה במקרן על הלוח, והנחו את התלמידים לסמן על המפה בדגלונים, במדבקות או בטוש מחיק מהיכן הגיעה משפחתם לארץ. בשיחה משותפת ציינו את המקומות העיקריים שמהם הגיעו בני המשפחה של תלמידי הכיתה, מאילו מקומות מהם הגיעו הרבה עולים ומאילו הגיעו מעט. הפיזור והגיוון שבוודאי יראה במפה ממחישים בצורה הטובה ביותר את רעיון קיבוץ הגלויות. אפשר לעשות פעילות זו לפני לימוד **שיר השיירה** ורק אז להקרין את **הסרטון** הממחיש את פיזור העולים.

אומנות: "סדר ראשון בירושלים", ראובן רובין (עמ' 98)

הציור מתכתב עם היצירה **הסעודה האחרונה** של לאונרדו דה וינצ'י, מבחינת התוכן והקומפוזיציה. הדמויות המסובות לשולחן מייצגות את הפסיפס האתני והתרבותי המאפיין את החברה במדינת ישראל הצעירה. משם התמונה אנו למדים שהדמויות הגיעו לישראל זמן קצר קודם לכן וזה להם ליל הסדר הראשון בארץ. אין קשר עין בין הדמויות, על אף קרבתן הפיזית, ונראה כי כל אחת מהדמויות שקועה בעולמה. על אף הימצאותן באותו מקום, עדיין לא נוצר החיבור והאיחוד המאפיינים בני עם אחד. רק הפלמ"חניק החסון נושא את עיניו אל הרב, ואולי בכך ביקש הצייר להראות כי הציונות המעשית שמייצג הפלמ"חניק הלוחם שואבת את עוצמתה ואת לכידותה מן המורשת היהודית המגולמת בדמותו של הרב השקוע בטקס. הצייר עצמו יושב מצד ימין שקוע במחשבות, ועל ברכיו ילד קטן.

ליל הסדר הוא סמל למשפחתיות ולאחדות בתרבות היהודית, ובסופו נאמר המשפט "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" ומובעת השאיפה המתמדת לשוב לארץ ישראל. בתמונה נראה המימוש בפועל של הכמיהה ההיסטורית, אולם נראה שכרגע המימוש הוא גשמי בלבד ועדיין לא נוצרו האחדות והחיבור הרגשיים והתרבותיים.

על האומן: ראובן רובין (1893-1974) נולד ברומניה וכבר בצעירותו הגיע לישראל כדי ללמוד ב"בצלאל". לאחר מכן המשיך להשתלם בציור בפריז ועלה סופית לארץ ב-1923. רובין הרבה לצייר את נופי הארץ ואת הדמויות השונות שחיו בה – ערבים, יהודים ואחרים – ונחשב לאחד הציירים הישראליים הבולטים במחצית הראשונה של המאה ה-20.

להרחבה נוספת בנושא השאיפה המתמדת של היהודים בגלות לשוב לארצם אפשר להביא את הציטוט הזה של הרצל:

אין לאל יד איש וגם כל הונו לא יועיל להעתיק עם שלם ממקום למקום; רק הרעיון יוכל לעשות כזאת, והרעיון של הישוב רב אוניס ואמיץ כח הוא. במשך ימי גלותם האפלה כחשכת ליל לא חדלו היהודים מלחלום את החלום הנשגב הזה, לא פסק פיהם מלקרוא ברגש: "לשנה הבאה בירושלים!" עתה הגיעה העת להראות, כי בא החלום ויהי לרעיון בהיר ומאיר כאור יומם.

תיאודור הרצל, **מדינת היהודים**, על פי תרגומה של מיכל ברקוביץ, מתוך פרויקט בן יהודה

חשוב לזכור שבמשך רוב הדורות הייתה התפיסה הרווחת ביהדות שעל אף התפילה והכמיהה לציין אין לעבור ממשאת נפש תאורטית זו למימוש מעשי של עלייה לארץ. להפך, רבנים בתקופות קודמות התנגדו לעלייה יזומה והמונית לארץ ישראל וראו במעשה זה "עלייה בחומה", כלומר התגרות בשלטונות שעלולה להביא להרג. עם זאת יחידים תמיד עלו לארץ מסיבות שונות. בעת החדשה, עם התפשטות רעיונות ההשכלה והלאומיות, היו רבנים (כמו הרב קלישר או הרב אלקלעי) שמצאו דרך להתיר עלייה המונית של יהודים לארץ. ראיית ארץ ישראל כמקום מקלט ליהודים ובנייתה כמדינתם הן תולדת הפעילות הציונית מהמאה ה-19 ואילך.

להרחבה נוספת על המורכבות שחווים מהגרים העוזבים את ארץ הולדתם ועוברים לארץ אחרת אפשר ללמד את השיר **אורן** של לאה גולדברג או לעסוק ביצירות אומנות שעניינן נדודים, ארעיות, זרות. **שלוש יצירות כאלה ופעילות סביבן מובאות באתר "לבנה" של קרן תל"י**.

איך זה קשור אליי: לעזור לעולים חדשים (עמ' 98)

במליאה יש לדון ברעיונות לסיוע בקליטת העלייה שמעלים התלמידים. כווננו אותם לסיוע לילדים עולים חדשים בבית הספר, בשכונה או ביישוב שיקל את קליטתם של העולים. אפשר לבחור כמה פעולות שהוצעו ולשלוח את התלמידים לבצע אותן. אפשר להעלות באתר בית הספר מעין פינה לעולה החדש ולהעלות אליו את כל הרעיונות של התלמידים.

כור ההיתוך

טקסט: "דפוס של אומה מחדשת", בן גוריון (עמ' 99)

לאחר שדנו ברעיון קיבוץ הגלויות והעלייה למדינת ישראל הצעירה, כעת ניגע מעט באופן שבו ראו מנהיגי המדינה את הדרך שבה יש לקלוט את העולים החדשים. הגיוון והנפרדות הבאים לידי ביטוי באופן מדויק כל כך בציורו של ראובן רובין הטרידו את מנהיגי המדינה, והם הרגישו שכדי לבנות חוסן לאומי כך שמדינת ישראל תוכל להתקיים, להתחזק ולפרוח, צריך ליצור אחדות תרבותית ואנושית. האם האמינו שאפשר לעשות זאת רק תוך דחיקה הצידה של הסממנים התרבותיים האופייניים של העולים החדשים והנחלת שפה, תרבות ומנהגים אחידים. כדאי להיעזר באיור של פרידל שטרן כדי להמחיש את הרעיון.

על פי רמת הכיתה כדאי להעלות שאלות שיעזרו לתלמידים להבין את רעיון כור ההיתוך מנקודת המבט של מדינת ישראל הצעירה. מה היו יכולים להיות הקשיים המזומנים לחברה הישראלית הצעירה לולא תפיסת כור ההיתוך? מה הייתה חשיבותו של כור ההיתוך במדינה שעדיין אין לה מורשת רחבה ואחידה?

אם רמת הכיתה מאפשרת, כדאי ליצור גם הקשר רחב יותר ולהסביר שבתקופה המדוברת האקלים הכלל עולמי היה של פטריוטיות ולאומיות. בעשור שלאחר סיום מלחמת העולם השנייה הוקמו מדינות רבות, ולאחר שנים של שינויים התייצבה המפה העולמית, והמדינות התפנו לעסוק בשיקומן ובחיזוקן העצמי. לכן מדיניות כור ההיתוך הייתה חלק ממגמה כלל עולמית של אידאולוגיות הקוראות לאחדות לאומית ולחיזוק הקשר למדינה.

הגירה

רואים עולם: הגירה (עמ' 100)

כאן אנו מקשרים את נושא לפן האקטואלי שלו – גלי ההגירה בעולם כיום ממדינות העולם השלישי או ממדינות הנתונות במצב של מלחמה למדינות בטוחות יותר. השאלות מכוונות את התלמידים לנסות ולדמיין מעט מהי מציאות חייהם של המהגרים ולנסות לחשוב כיצד אפשר לעזור להם ולתמוך בהם.

הדיון עוסק בשאלה המורכבת של קליטת מהגרי העבודה ומבקשי המקלט בישראל. על פי רמת הכיתה אפשר להסביר מהי אמנת ז'נווה ואת מחויבות ישראל בנושא. אפשר להרחיב את הדיון ולתת לתלמידים להעלות את תפיסתם באשר לקליטת פליטים ומהגרים, לסייע לדיון להתמקד בסוגיות חברתיות וכלכליות ולדחות מניעים גזעניים ודעות קדומות. מומלץ לערוך הבחנה בין פליטים לבין מהגרי עבודה. אפשר לערוך "דיבייט" בעד קליטה של מהגרי העבודה ונגד קליטתם.

חידה (עמ' 101)

רמז: מה מביע הסמליל מימין? איזו פעולה עושים משמאל?
תשובה: קליטת עלייה

שוויון זכויות וחירויות הפרט

היחידה עוסקת בזכויות הפרט כפי שהן כתובות בהכרזת זכויות האדם העולמית, בהכרזת העצמאות ובתרבות היהודית-ישראלית. עוד היחידה עוסקת בגבולות הזכויות ובביטויי השוויון בחברה הישראלית כיום.

מטרות היחידה

- התלמידים ילמדו על שוויון הזכויות ועל חירויות הפרט כפי שהן באות לביטוי בחוקים, בהכרזות ובחיי היום-יום בישראל.
- התלמידים ידונו בגבולות השוויון והחירויות הניתנים לפרטים ולקבוצות בישראל.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

זכויות האדם

מידע ופעילות בקבוצות: זכויות האדם

הכרזת זכויות האדם העולמית

שוויון זכויות בתרבות היהודית-ישראלית

ממגילת העצמאות: שוויון זכויות חברתי ומדינה

מן התורה: לא תטה משפט

מן העיתונות: צדק משפטי בישראל

מן התורה: משפט אחד יהיה לכם

קומיקס: צדק לגר בישראל

חירויות הפרט בתרבות היהודית-ישראלית

ממגילת העצמאות: חירויות הפרט

משימה: חירויות מסוגים שונים

מן העיתונות: גבולות החופש – דת ותרבות

קומיקס ודיון במליאה: גבולות החופש

מדרש: לכל אחד דעה

קומיקס ודיון במליאה – חופש הביטוי

לסיכום: הרצל ובן גוריון

משימה: ערכים במדינה

חידה

צ'אט מסכם

הרחבה

זכויות האדם

הכרזת זכויות האדם העולמית (עמ' 103)

לאחר קריאת הסעיפים מתוך הצהרת זכויות האדם העולמית נסו לשער אילו תופעות ניסו להכרזה למגר.

ניתן לבקש מהתלמידים לדרג את הסעיפים בהכרזה ולהחליט איזה סעיף משמעותי ביותר בעיניהם.

רבים מסעיפי ההכרזה מבוססים על רעיונות של הפילוסוף ג'ון לוק בסוף המאה ה-17 שהתפתחו מאוד בתקופת ההשכלה במאה ה-18. רעיונות אלו דגלו בכך שלבני האדם יש "זכויות טבעיות" מעצם היותם בני אדם. זכויות אלו הן הזכות לחיים ולביטחון, הזכות לחירות, הזכות לשוויון, הזכות לקניין ועוד.

שוויון זכויות בתרבות היהודית-ישראלית

מן העיתונות (עמ' 106)

הציעו לתלמידים להביא דוגמאות אקטואליות לשוויון שיפוטי מתוך העיתונים של התקופה האחרונה. התלמידים יוזמנו להביא גם דוגמאות שנראה שיש בהן הטיית דין ולהעלות אותן לדיון.

קומיקס בין שני עובדים זרים (עמ' 107)

הדוגמה מבוססת על פסקי דין אמיתיים שניתנו במדינת ישראל, וכמובן על פי חוקי העבודה במדינה החלים גם על עובדים זרים.

אפשר לציין שלא בכל מקום בארץ אנשים נהנים מזכויות אזרח. לתושבים הערבים החיים ביהודה ובשומרון אין זכויות אזרח, הם אינם זכאים להצביע בבחירות, לא חלים עליהם חוקי העבודה, והם אינם נהנים מזכויות הבריאות והחינוך, משום מעמדם של שטחי יהודה ושומרון בחוק הישראלי – הם אינם נחשבים אזרחי המדינה, ורובם אכן חיים בשטחי הרשות הפלסטינית.

חירויות הפרט בתרבות היהודית-ישראלית

מן העיתונות: גבולות החופש – דת ותרבות (עמ' 109-110)

את פעילות ההפרדה של האמירות ל"בעד" ו"נגד" לימודי הליבה (עמ' 110) כדאי לעשות בזוגות ולבדוק במליאה. לפני הפעילות אפשר לתת לתלמידים מעט הרחבה ורקע על נושא לימודי הליבה.

פתרון הפעילות:

בעד לימודי הליבה (תפיסתו של סבא חיים) – אמירות ד, ו, ז, ח.

נגד לימודי הליבה (תפיסתה של נעמה) – אמירות א, ב, ג, ה.

בתום העבודה בזוגות ניתן לערוך הצבעה בכיתה בשאלה במי הם תומכים: בגישה הדוגלת בחיוב לימודי ליבה לכולם או בגישה המאפשרת לכל בית ספר לבחור את דרכו כרצונו?

קומיקס ודין במליאה: גבולות החופש (עמ' 111-112)

מומלץ להרחיב את הדין בסוגיה של החייל הטבעוני ובדוגמה של הילדה הלומדת בחינוך ביתי, מכיוון שדוגמאות אלו קרובות לעולמם של הילדים. כדאי להעלות שאלות כגון אלו: האם יש לאפשר ללמוד בבית לכל מי שמבקש זאת? באילו מצבים יש להגביל זאת? האם הצבא לא הרחיק לכת ביחסו לטבעונים? האם יחס זה לא יעורר דרישות של קבוצות אחרות לקבל יחס מיוחד (מי שאלרגי לבוטנים, מי שאינו אוכל קמח לבן, מי שאינו אוהב עגבניות וכדומה)? מתי ההתחשבות בכל פרט ופרט מתחילה לפגוע בסולידריות או בתפקודו של ארגון גדול?

חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו

אחד מחוקי היסוד שקבעה הכנסת. חוקי היסוד גוברים על כל החוקים האחרים, ולכן אם הכנסת מחוקקת חוק שפוגע בכבודו או בחירותו של אדם ללא הצדקה, בכוחו של בית המשפט לקבוע כי הוא אינו חוקי ולבטל אותו על פי חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. אפשר לשקול ללמד [חלקים מסעיפי החוק](#).

חוק יסוד: חופש העיסוק וחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו נחקקו רק בשנת 1994, כאשר מדינת ישראל כבר הייתה בת ארבעים ושש שנים, ואפשר להעלות את השאלה הזאת: אם זהו חוק דמוקרטי בסיסי, מדוע לקח זמן רב כל כך לחוקק אותו?

אפשר להציג לדין סתירות בין חוקי היסוד לבין חוקים אחרים: כיצד ייתכן שהמדינה מחייבת את כל הנהגים לחגור חגורות בטיחות? כיצד ייתכן שהמדינה מחייבת לפתוח תיקים לבדיקה בכניסה לקניונים, וכיצד ייתכן שכולאים אדם למשך שנים בכלא? יש מקרים שבהם חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו מתיר לפגוע בזכויות של אנשים. פגיעה כזאת אפשרית רק אם אין ברירה והדבר נחוץ כדי לשמור על הציבור או על זכויות אדם אחרות.

חידה (עמ' 113)

רמז: צרפת.

תשובה: דגל צרפת המכונה גם דגל שלושת הצבעים מסמל שלושה ערכים שעליהם התבססה צרפת ערב המהפכה הצרפתית: חירות (כחול), שוויון (לבן) ואחוה (אדום). הקשר ליחידה הוא שני הערכים הראשונים.

שלום

היחידה עוסקת בערך השלום כפי שהוא בא לידי ביטוי במגילת העצמאות ובתרבות היהודית-ישראלית?

מטרות היחידה

- התלמידים יכירו ביטויים בתרבות לחשיבותו של השלום.
- התלמידים יבינו כיצד סוגיית השלום תקפה במציאות השוררת בארץ ובחיינו הפרטיים.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

חזון השלום

מן המגילה: מושיטים יד לשלום
מן התנ"ך: "וכתתו חרבותם לאתים"
מדרש: לפתוח מלחמה בקריאה לשלום

מחזון למציאות

טקסט: "לא לשקוע בזיכרונות העבר", מנחם בגין
רואים עולם: פרס נובל לשלום

פתרון סכסוכים בדרכי שלום

משימה: פשרה בין יריבים
יש לי מושג: גישור

השלום בתרבות הישראלית

אומנות: הפסיפס **נתיב לשלום**
הפסל **נתיב השלום**, דני קרוון
שיר: **שיר לשלום**, יעקב רוטבליט
להכיר את האחר: "זרעים של שלום"
מן התנ"ך: בקש שלום ורודפו
חידה
צ'אט מסכם

הציוד הנדרש

מומלץ: אמצעי הקרנה וחיבור לרשת

הרחבה

חזון השלום

מן התנ"ך: "וכתתו חרבותם לאתים" (עמ' 115)

הפסוק מספר ישעיהו כתוב על האנדרטה לשלום של האומן יגאל תומרקין. כדאי להציג [תמונות של האנדרטה](#) ולבחון כיצד ביטא האומן את הרעיון המובע בטקסט התנ"כי.

האנדרטה הוקמה בשנת 1966 בדרך חברון בירושלים. באותה העת היה המקום קרוב לגבול בין ירושלים המערבית שהייתה בשליטת ישראל לבין ירושלים המזרחית שהייתה בשליטת ירדן. המקום נבחר מתוך אמונה שזו נקודת מפגש בין שני חלקי ירושלים, המקום שבו ייפגשו הצדדים וידברו על שלום. הפסל בנוי מאבן בצורת עמוד ניצחון, והאבן עומדת על בסיס עשוי ברזל. באבן חרוט הפסוק "וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות. לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה", בשפה העברית ובשפה הערבית. משני עברי הבסיס משובצים חלקי נשק וחלקים של כלי עבודה חקלאיים.

מדרש: לפתוח מלחמה בקריאה לשלום (עמ' 116)

המדרש מתבסס על פסוק מספר דברים (כ, י): "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום". הפסוק מתאר תופעה שכיחה בעולם העתיק: צבא מתכנן לכבוש עיר. לפניו שתי אפשרויות – להציע לה כניעה בדרכי שלום, ואז היא תהיה תחת שלטון הכובש ותשלם לו מס, אך לא תיפגע; או להילחם בה ולהרוג את כל יושביה. רבים ממנהיגי האימפריות בעת העתיקה היו מציעים לעיר שעמדו לכבוש כניעה בדרכי שלום, ללא הרג.

בימינו איננו יכולים להבין ולקבל כיבוש עיר של עם אחר, ואפשר לקרוא את הפסוק בעיניים עכשוויות: גם אם אין לנו בררה אלא להילחם, תחילה יש למצות את דרכי השלום. דוגמה לכך נראה בהמשך, כשנקרא על מנחם בגין. אפשר להביא כמובן גם דוגמאות אחרות כמו הסכם השלום עם ירדן והניסיונות לפשרה עם הרשות הפלסטינית.

מחזון למציאות

טקסט: "לא לשקוע בזיכרונות העבר", מנחם בגין (עמ' 116-117)

בקריאה המשותפת אפשר לציין את החזרה של בגין בנאומו על המילים "לא לשקוע בזיכרונות העבר". נאומים של מנהיגים נכתבים כתיבה מדוקדקת ושקולה. אם כן, אפשר להבין כי המשפט הזה חשוב מעצם העובדה שהוא נאמר בנאום פעמיים.

חשוב מאוד להציע לתלמידים לתרגל בחייהם את רעיון נטישת משקעי העבר, ואף לתת להם משימות: לבחון מריבה אחת שבה ינסו להתפייס בלי להזכיר את מה שקרה (או במילים שלהם: "מי התחיל?"). אפשר להזכיר את הביטוי "מעגל אלימות": סכסוך שהולך ומחריף בגלל חוסר היכולת של הצדדים לראות את המטרה המשותפת במקום לשקוע ברצון לנקום.

הצעה: פעילות ראינות הציעו לתלמידים לראיין מבוגרים על הסכמי השלום עם מצרים וירדן שילידים היום נראים ברורים מאליהם. כל ילד יבחר הורה או סב שיתאר לו את היחסים עם מדינות אלו בילדותו או את מה ששמע מהוריו, או קרא ולמד. למשל: על הסכנה בגבולות, על הוויתורים שנעשו (מסירת סיני והריסת יישובים) ועל המצב החדש שבו אנו חיים היום – יש לנו שגרירויות במדינות אלו ושיתופי פעולה איתן.

פתרון סכסוכים בדרכי שלום

גישה (עמ' 119)

חברו בין הלימוד על הגישה למשימה בעמוד הקודם – מציאת פתרון לסכסוך בין שתי הקבוצות. הזכירו את הכללים שנלמדו עד עכשיו – לפתוח בשלום ולא לשקוע בעבר. הצעה: מנו תלמידים "מגשרים" בכיתה שתפקידם לשמש צד שלישי מפשר בעת מריבות בתוך הכיתה. כמובן עליהם לפעול על פי הכללים שנלמדו בשיעור. כיום קיימים גופים ממלכתיים שעוסקים בגישור בין בני זוג, שכנים, עובדים ומעסיקים. אפשר להציע משימת אתגר – לחפש ברשת ארגון כזה ולהביא מידע עליו או להביא נציג מהארגון לכיתה.

השלום בתרבות הישראלית

שיר: "שיר לשלום", יעקב רוטבליט (עמ' 121)

הדוברים בשיר הם החיילים שמתו בקרבות וקוראים לביטול טקסי האבל והזיכרון מפני שאין בהם תועלת. התפילות, האבל והרגשות (הבכי) לא יפסיקו את המלחמות ולא יחזירו את המתים. גם השמחה ותחושת הניצחון והעליונות אין להן מקום, גם הן לא ישיבו את המתים. מלחמה שמטרתה לנקום ולהצדיק את מותם תביא למותם של עוד חיילים. בשיר ניכרת ההשפעה של תנועת ילדי הפרחים שקראה לשלום ולהפסקת המלחמות בעולם. התנועה קראה שלא לראות את העולם דרך כוונת רובה ומנקודת מבט צבאית כדי לפתור עימותים אלא בדרכי שלום (פרחים, שמש). השיר קורא לאקטיביזם ("הביאו את היום") ומציע לראות בשלום רעיון מציאותי ולא אוטופי ("כי לא חלום הוא"). הוא יוצא נגד התרבות הצבאית ששלטה לדעת הכותב בתקופה ההיא בארץ – במקום להריע למצעדי צה"ל בכיכרות, הריעו בהן לשלום. השמעת השיר עוררה ביקורת ציבורית סוערת, והיו שראו בו גורם שמחליש במובן הפוליטי והצבאי ומחלל את זכרם של חללי צה"ל. רחבעם זאבי, אלוף פיקוד מרכז, אסר להשמיע אותו באוזני חיילים מחשש לדמורליזציה. בזרמים דתיים שונים ראו בו פגיעה בדת בשל המילים "הזכה שבתפילות אותנו לא תחזיר" ו"אל תלחשו תפילה".

להכיר את האחר: "זרעים של שלום" (עמ' 122)

על פי רמת הכיתה אפשר להעלות שאלה לדיון:

- "זרעים של שלום" פועל להשכנת שלום בין עמים, ואילו הסכם השלום של בגין וסאדאת היה הסכם שלום בין מדינות. האם תוכלו לומר מה ההבדל? ומדוע יש צורך בשניהם?

חידה (עמ' 123)

רמז: פרס

תשובה: כל הדמויות האלו זכו בפרס נובל לשלום על פועלן. אפשר ללמד מעט על פעילותן ולהראות כיצד פעלו לא רק למען השלום במובן של הסכמי שלום בין מדינות, אלא גם להורדת מחיצות וגבולות, להגברת האכפתיות כלפי האחר ואהבת הבריות, נגד הגזענות ועוד.

שער ג': מסורת וחידוש במעגל השנה

שמחת תורה ושמיני עצרת

שמחת התורה ושמחת הגשמים

היחידה עוסקת בערכים הקשורים לחג שמחת תורה – השמחה והכבוד לתורה. עוד היחידה עוסקת במשמעותו של שמיני עצרת החל באותו יום.

הערה: היחידה מתחברת לנושא של ארון הספרים היהודי – הקריאה בתורה, ולכן אם אין זמן ללימוד היחידה לפני שמחת תורה, אפשר ללמד את החלק הראשון שלה גם לאחר החג ולהצמידה ללימוד היחידות בחלק א.

מטרות היחידה

- התלמידים ילמדו על שמחת תורה ועל מנהגי החג הקשורים לשמחה על הקריאה בתורה ועל הכבוד המוענק לספר התורה.
- התלמידים ילמדו על חג שמיני עצרת ועל התקווה לירידת גשמים.

משך לימוד היחידה

שלושה שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

עיתונט לנוער: מידע על החג

ועל מה השמחה?

מידע: על השלמת קריאת התורה

קומיקס: על מה השמחה בשמחת תורה?

סיפור: הרב סולימאן מני וספר התורה

מקור יהודי: מצווה גדולה להיות בשמחה, רבי נחמן מברסלב

שירה וריקודים

פיוט: אשורר שירה, רפאל ברוך טולדנו

ותנו כבוד לתורה

פעילות: על נתינת כבוד

מידע: על כבוד התורה ואביזרי התורה

מסורת וחידוש: פתיחת ספר תורה

שמיני עצרת

מדרש: משל המלך והסעודה

מן התפילה: גשמי ברכה

שיר: עלה מפלס הכנרת, חמוטל בר יוסף

מדרש: השמחה המשותפת בגשם

רואים עולם: ריקוד גשם אינדיאני

חידה

צ'אט מסכם

הרחבה

עיתונט לנוער: מידע על החג (עמ' 127)

עיתונט הוא עיתון אינטרנטי שמפוזרים בו פרטי מידע על החג ומנהגיו. לאחר שהתלמידים יקראו את העיתון, מיינו איתם את המידע המפוזר בו (תאריך החג, שמות החג, סיפור החג, מצוות החג ומנהגיו). בעקבות מודעת הפרסומת על סופר הסת"ם אפשר להסביר מיהו סופר סת"ם, מהם ראשי התיבות (ספר תורה ומזוזה) ומהו הנוהג לכתוב ספר תורה ולתרום אותו לבית הכנסת.

ועל מה השמחה?

מידע: על השלמת קריאת התורה (עמ' 128)

המידע מסכם לתלמידים את משמעות החג. על פרשת השבוע והקריאה בתורה נרחיב ביחידות הקריאה בתורה (במדריך זה בעמ' 14). בשאלה על משמעות החזרה מומלץ לחבר את הנושא לחייהם ולבקש מהם להביא דוגמאות לדבר אחר בחייהם שהם חוזרים ועושים ומה הסיבות לכך, לדוגמה קריאה של ספר אהוב או פעולות שגרתיות שהם עושים שוב ושוב.

קומיקס: על מה השמחה בשמחת תורה? (עמ' 128)

בחלק זה מתחילים לגעת בנושא השמחה על סיום הקריאה בספר התורה והתחלת מחזור הקריאה מחדש. בקומיקס ניתנות כמה תשובות לשאלה "על מה השמחה בשמחת תורה?" התלמידים מתבקשים לבדוק אם הם מזדהים עם אחת הדעות ולספר על תחושותיהם ומחשבותיהם באשר לחג. מידע נוסף מובא ביחידה ב' בחלק השני של הספר. כדי להבהיר את מקור השמחה לתלמידים, הזמינו אותם לחשוב על דבר שהם אוהבים לעשות, למשל טיול, והדגישו את המרכיבים השונים של השמחה שדבר זה מעורר בהם: שמחה הנובעת מעשייתו (ההליכה עצמה), השמחה מהשלמתו (ההגעה ליעד), ההתלהבות מהמחשבה שבקרוב שוב נעשה זאת (טיול חדש). השוו לשמחה בשמחת תורה.

סיפור: הרב סולימאן מני וספר התורה (עמ' 129)

הסיפור על הרב סולימאן מני מלמד כיצד דבר שמשמח אותנו ושנחננו אוהבים אינו מורגש כעול ואינו קשה לעשייה, גם אם מבחינה אובייקטיבית הוא באמת קשה. ספר התורה אינו כבד לרב הקשיש, ואף על פי חולשתו הגופנית הוא מסוגל להחזיק אותו ולרקוד. שוחחו עם התלמידים על דברים שנראה שקשה לעשות אבל האהבה אליהם הופכת אותם לקלים. בקשו מהתלמידים להביא דוגמאות. אפשר לפתח את הנושא למשחק: כל אחד מהתלמידים יכתוב על פתק דבר אחד שהוא אוהב לעשות ועושה על אף הקושי (כמו ספורט, לקום מוקדם כדי לעשות משהו שאוהבים, שינה בחוץ וכו'). הפתקים יעברו מתלמיד לתלמיד, וכל תלמיד יחליט ויכתוב על הפתק אם הדבר קשה או קל בעיניו. לבסוף כל תלמיד יקבל בחזרה את הפתק שלו ויראה אם האהבה שלו לדבר באמת הקלה עליו לעשות דבר שהוא קשה לאחרים.

מקור יהודי: "מצווה גדולה להיות בשמחה" של רבי נחמן מברסלב (עמ' 129)

רבי נחמן מברסלב היה מנהיג חסידי בן המאה ה-18. כבר בגיל צעיר הלכו אחריו חסידים רבים בשל גישתו יוצאת הדופן: הוא הלך נגד הזרם והגה שיטות שונות ל"דבקות", לקרבה לאלוהים, בעיקר באמצעות התבודדות והתבוננות בטבע וריבוי שירה ושמחה. את רעיונותיו שטח לפני תלמידיו, ותלמידו המובהק רבי נתן העלה אותם על הכתב. לפי המחקר, רבי נחמן סבל מתקופות של עצבות גדולה וכנראה מתוך כך הבין את חשיבות השמחה ואת השפעותיה על הבריאות הגופנית. כיום יש מחקרים מדעיים ורפואיים המחזקים את דבריו של רבי נחמן וקושרים בין מצב הרוח והבריאות.

לאחר העבודה בחברותא בנושא כוחה של השמחה להשפיע על המציאות, אפשר לבקש מכל זוג לשתף את האחרים בלימוד שלהם. רצוי לעורר דיון על לפחות אחת מהשאלות.

שירה וריקודים

פיוט: "אשורר שירה", רפאל ברוך טולדנו (עמ' 130)

בהקפות בבית הכנסת נוהגים לשיר פיוטים שנכתבו על האהבה לתורה. הפיוט **אשורר שירה** מושר פעמים רבות בבתי כנסת של עדות המזרח. אפשר להשמיע את השיר "**אשורר שירה**" [בביצוע של חיים לוק](#) במנגינה שמחה וקצבית שמשתלבת היטב עם הריקודים בבית הכנסת. אפשר גם להזמין את התלמידים לחפש באינטרנט עוד שירי שמחת תורה.

ותנו כבוד לתורה

פעילות על נתינת כבוד (עמ' 131)

שמחת תורה אינה רק אירוע של שמחה, היא גם חלוקת כבוד לתורה. התלמידים ידמינו שהם הגיעו למקום שאת מנהגיו אין הם מכירים, אבל לפי התנהגויות שונות של בני המקום הם יכולים לזהות יחס של כבוד לדבר מסוים. דונו עם התלמידים בשאלה כיצד נוהגים בדבר שהוא חשוב בעיני מישהו אחר ואשר אין לו חשיבות בעינינו. לשם כך יש להביא דילמות אמיתיות: כבוד לחפץ שנחשב קדוש בדת אחרת, כבוד לאדם מיוחס, כבוד לאוכל וכו'.
במליאה ניתן לשוחח על ההבדלים בין הדרכים שבהן היה נהוג בעבר להעניק כבוד לבין הדרכים להעניק כבוד היום. לדוגמה: קימה לפני אדם מכובד (כמו קימה לפני ספר התורה). שאלו את התלמידים מה דעתם על האופן שבו היו נוהגים לכבד בעבר. האם היום מכבדים פחות או שיש דרכים אחרות להראות כבוד? מה החשיבות של נתינת כבוד?

מידע: על כבוד התורה ואביזרי התורה (עמ' 131)

מנהגים רבים מביעים כבוד לתורה ולספר התורה עצמו כגון עמידה לפני ספר התורה כאשר הוא מוצא מארון הקודש ואיסור לגעת במישרין בקלף של ספר התורה. [כללים נוספים](#) קובעים כיצד לנהוג כאשר ספר תורה נופל, כיצד לגנוז ספר תורה שנפסל (שאי אפשר להשתמש בו) ועוד. אפשר לדבר מעט על כך שמנהגים אלו מביעים את החשיבות של התורה בחיי העם היהודי. בחשיבות זו נעסוק בהמשך הלימוד במהלך השנה.

מסורת וחידוש: פתיחת ספר תורה (עמ' 132)

בחלק זה מובאים כמה חידושים במסורת של שמחת תורה בקהילות שונות. בתמונה נראה מנהג של חלק מהקהילות בהתחדשות היהודית לפתוח את ספר התורה למעגל כאשר כל חברי הקהילה אוחזים בו, וכך הם ממחישים את מעגל הקריאה בתורה שאינו תם. מאחורי חיבור זה למעגל עומד רעיון נוסף: האות האחרונה בספר התורה היא ל, והאות הראשונה בספר התורה היא ב – יחד נוצרת המילה **לב**. אם נהפוך את סדר האותיות, תיווצר המילה **בל** – אל. מכאן אפשר ללמוד שיש שתי דרכים להסתכל על התורה: ספר של איסורים והלכות וגם ספר שמבטא אהבה וחיבור.

על שיתוף נשים בשמחת תורה: מרבית טקסי החג מתרחשים בבית הכנסת. במרבית בתי הכנסת בשנים עברו עמדה מחיצה בין הנשים לבין הגברים, ולכן נשים היו פחות פעילות בשמחת התורה. כיום גם בחלק מבתי הכנסת שיש בהם הפרדה, הנשים רוקדות עם ספר תורה בנפרד מהגברים. בבתי כנסת שאינם אורתודוקסיים הריקודים מעורבים, כולם רוקדים באותו מרחב. כמו כן נשים עולות היום לתורה וקוראות בתורה, דבר שבעבר היה נהוג פחות, ונעשה אף בחלק מבתי הכנסת האורתודוקסיים בצורות מסוימות.

שמיני עצרת

מדרש: משל המלך והסעודה (עמ' 133)

בהקשר של המדרש המובא בשם רש"י, אפשר להזכיר לתלמידים שסוכות הוא חג של הכנסת אורחים. בחג הסוכות אנחנו המארחים. המשל מדבר על עם ישראל כמתארח בביתו של אלוהים בסוכות. ניתן לראות כאן יחסים הדדיים שבהם אנו מארחים בסוכתנו, ובאותו חג אנו גם אורחיו של אלוהים ונשארים יום נוסף – בשמיני עצרת.

מן התפילה: גשמי ברכה (עמ' 133)

בשמיני עצרת נוהגים להתפלל על הגשמים שיירדו בשנה הקרובה. בתפילה לחג מתפללים תפילה הנקראת "תפילת הגשם", ובה מזמורים על הגשם. במזמורים מובעת בקשה לגשמי ברכה ולא גשמי קללה.

מדרש: השמחה המשותפת בגשם (עמ' 134)

על פי המדרש, גם במצבים של מחלוקת עדיין יש דבר אחד שכולם מקווים לו באותה המידה – הגשם. אפשר להציג לתלמידים [סרטון ותמונות](#) מאירוע של תפילה משותפת שערך בישראל הרב מנחם פרומן עם אימאם מוסלמי וכומר נוצרי, ושלושתם מתאחדים סביב התפילה לגשם. הגשם לא רק מביא לידי אחדות, הוא גם שוויוני ואינו מוטה בין מעמדות וקבוצות חברתיות. ניתן לפתוח את הנושא לדיון ולשאל את התלמידים אם יש עוד דברים שניתנים לכולם באופן שווה ולמה הם חשובים לנו. מה הדבר מלמד אותנו על מחלוקות, ומה הוא מלמד אותנו על אחדות? הפעילות מזמינה ליצור יצירה בנושא האחדות סביב הגשם.

חאים עולם: ריקוד גשם אינדיאני (עמ' 135)

ריקוד גשם או טקסי גשם יכולים לשמש אמצעי חווייתי – לחוש את הגשם בגוף ולהתחבר לטבע בתנועה ובמוזיקה. אפשר לקיים בכיתה מעין "ריקוד גשם", ביטוי לציפייה ולהתרגשות לקראת הגשם או ביטוי לשמחה לאחר הגשם.

אפשר לקבל השראה מהביצוע של הלהקה פרפטום ג'זילה לשיר [אפריקה](#) או [מריקוד גשם אינדיאני](#)

חידה (עמ' 135)

רמז: עץ חיים

תשובה: הלבבות מסמלים "חיים" – כלומר אפשרויות פסילה במשחקי מחשב שונים. עץ חיים הוא דימוי לתורה, שעליה נאמר: "עץ חיים היא למחזיקים בה" (משלי ג, יח). דימוי עץ החיים לקוח מן האגדה על עץ שיש בו סגולות לאריכות ימים, כמו התיאור באפוס העתיק של עלילות גלגמש. אם כן לפי ספר משלי, הסוד לאריכות ימים הוא לימוד תורה. "עצי חיים" הוא גם כינוי למוטות שעליהם מגולגל הקלף של ספר התורה.

חנוכה: מאז ועד היום

היחידה עוסקת ברקע ההיסטורי לחג החנוכה ובסוגיות של השפעה תרבותית זרה ויחס לניסים.

מטרות היחידה

- התלמידים ילמדו על הרקע ההיסטורי לחג החנוכה.
- התלמידים יעסקו בנושאים ערכיים וחברתיים הקשורים לחג החנוכה.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

עיתונט לנוער: מידע על החג

חג נולד: בזמן המכבים

מידע: על השלטון ההלניסטי בארץ

דיון במליאה ומשימת חקר: התייוונות בימינו

מקור יהודי: גזרות אנטיוכוס, מתוך **ספר מקבים**

מקור יהודי: קוראים למרד, מתוך **ספר מקבים**

רואים עולם: האלים האולימפיים

מקור יהודי: מרד החשמונאים, מתוך **ספר מקבים**

מידע: חג החנוכה ועצמאות מדינית

"על הניסים": החג אצל חז"ל

מן התפילה: על הניסים

מקור יהודי: נס פך השמן, תלמוד בבלי

"מכבי גיבור": בתנועה הציונית

אומנות: בול של קרן קיימת לישראל

שיר: **מי ימלל**, מנשה רבינא; **אנו נושאים לפידים**, אהרון זאב

מסורת וחידוש: תנועת מכבי והמכבייה

נס או גבורה?

פעילות ומשימה: מהו נס? על היחס לניסים

ספרות: מתוך הספר **רישומים של התגלות**, אריאל הירשפלד

חידה

צ'אט מסכם

הרחבה

עיתונות לנוער: מידע על החג (עמ' 137)

לאחר שהתלמידים יקראו את העיתון, מיינו איתם את המידע המפוזר בו (תאריך החג, שמות החג, סיפור החג, מצוות החג ומנהגיו).

חג נולד: בזמן המכבים

מידע: על השלטון ההלניסטי בארץ (עמ' 138)

התרבות ההלניסטית הייתה תוצר של מיזוג בין התרבות היוונית לתרבות המזרחית (סינקרטיזם דתי) בארצות שכבש אלכסנדר הגדול. תרבות זו השפיעה על הרומאים, אחרי שלימים כבשו את הארצות האלה, והמשיכה להתפשט ולהשפיע על אירופה גם לאחר התנצרות היבשת והתגבשות התרבות המערבית.

למעשה חשוב להדגיש שלתרבות היוונית הקלסית, שהתפתחה מאות שנים לפני התקופה המדוברת, יש השפעה רבה עד ימינו. למשל במתמטיקה היו ליוונים הישגים רבים. הם ביססו את הפיתוח והחשיבה המתמטיים באמצעות הוכחות, וכך נוצרו משפט פיתגורס הידוע, הגאומטרייה האוקלידית שלומדים כל ילדי בתי הספר ועוד. המנהיגות היהודית התנגדה בעיקר לתרבות היוונית שבאה לידי ביטוי בתיאטראות שהוקדשו לעבודה זרה, בפעולות שונות שנעשו בעירום כמו ספורט, תאטרון, פסלי אנשים ועוד.

להרחבה: פרק מהסדרה "[והארץ היתה תהו ובהו](#)" בהפקת הערוץ הראשון. לתלמידים אפשר להראות [סרטון על יוון העתיקה](#), פתיח לשיעור.

ההתנגדות של המנהיגות הדתית לאימוץ תרבות זרה נמשכה עוד מאות רבות אחר כך. הינה דוגמה מימיו של רבי יהודה הנשיא, יותר משלוש מאות שנה לאחר שלטון היוונים, כאשר בארץ היה שלטון רומי:

שְׁלֵשָׁה דְּבָרִים הִתִּירוּ לְבֵית רַבִּי: שְׁיֵהוּ רוֹאִים [מסתכלים] בְּמַרְאָה, וְשְׁיֵהוּ מְסַפְּרִים קוּמֵי [תספורת בסגנון רומי] וְשְׁיֵלְמָדוּ אֶת בְּנֵיהֶם יְנִיית, [מפני] שְׁהָיוּ זְקוּקִים לְמַלְכוּת.

תלמוד ירושלמי, מסכת עבודה זרה, פרק ב, הלכה ב

רבי יהודה הנשיא היה הבולט במנהיגי העם בסביבות 200 לספירה והיה בקשר עם השלטונות הרומיים, למען היהודים, ולכן היו לו היתרים לנהוג במנהגים של התרבות הרומית, דבר שהיה אסור לאחרים. המונח "בית רבי" פירושו גם משפחתו ומקורביו שהיו גם בקשרים עם השלטון. אפשר להביא את המקור הזה בדיון על ההתייוונות ולשאול מדוע דווקא דברים אלו הותרו ומה הדבר מלמד אותנו על גמישות בתחומי התרבות והדת.

דיון במליאה ומשימת חקר: התייוונות בימינו (עמ' 139)

בדיון: אנחנו חיים בעידן גלובלי, וההשפעות התרבותיות רבות – ממזרח וממערב. על הדוגמאות בחוברת אפשר להוסיף את השפעת תרבויות המזרח (יוגה ומדיטציה) וכמובן את השפעת התרבות הערבית שהיא חלק בלתי נפרד מהתרבות הישראלית, דבר הבא לידי ביטוי בשפה, בהתנהגות ועוד. בקשו מהתלמידים להעלות טיעוני נגד לטיעונים הכתובים בחוברת, וצרו "דיבייט" בכיתה בין הדעות השונות.

למורה בלבד: עוד על תופעת האמריקניזציה [במאמר של אורי רם](#) המשתמש במקדונלד'ס כמקרה בוחן.

במשימת חקר: דוגמאות למילים לועזיות הנמצאות בשימוש יום-יומי בעברית: טלפון, דיסק, קיוסק, סופרמרקט, אוטובוס, פסיכולוג, צ'יפס, פיג'מה, קלסר, רדיו, טלוויזיה, ואדי, שפיץ.

מילים רבות נכנסו לסלנג (עגה), רובן מהשפה הערבית, כגון אסלי, דוגרי, חפיף, כיף, פדיחה, יאללה, פשלה ועוד. לצורך משימת החקר אפשר להיעזר באתר השפה העברית.

מקור יהודי: גזרות אנטיוכוס, מתוך "ספר מקבים" (עמ' 140)

ספר מקבים א' וספר מקבים ב' הם ספרים חיצוניים: הם נכתבו בתקופה שבה התנ"ך עדיין לא נחתם, כלומר עדיין לא נסגר ולא התקבל כספר אחד חתום, אך הם לא נכללו בו. ספרים אלו נכתבו בזמן סמוך לתקופת החשמונאים ומתארים את ההתרחשות בארץ ישראל באותה תקופה מנקודת מבט יהודית. **מקבים א'** נכתב ככל הנראה בעברית בארץ ישראל, ו**מקבים ב'** נכתב מחוץ לארץ ישראל ביוונית. המקור העברי של **מקבים א'** אבד, ונותר רק התרגום היווני. ספרים אלו משמשים מקורות היסטוריים אמינים למדי לתקופה.

השם מכבים נכתב לעיתים מקבים ולעיתים מכבים. הסיבה היא שאין בידינו מקור אחיד שקובע כיצד נכתב שם זה. **ספר מקבים** עצמו לא שרד בעברית, ולא נותרו ממצאים המעידים כיצד נכתב השם "מכבי" במקור. יש דעה שהשם הוא מלשון מקבת – פטיש, ולכן נכתב ב-ק. שיטה זו נקטו רבים ממתרגמי **ספר מקבים**, ואנו נוהגים כמותם. יש שאימצו בעקבות **ספר יוסיפון** (המיוחס ליוסף בן מתתיהו) את ההצעה שהמילה מכבי היא ראשי תיבות של הפסוק "מי כמוך באלים יי", ולכן הם כותבים ב-כ. גם אגודת הספורט מכבי אימצה את השימוש באות כ. בשמו של יהודה המכבי נשמר הכתיב הנפוץ בימינו.

על הקשר בין גזרות אנטיוכוס למרד החשמונאים: על פי המתואר ב**ספר מקבים**, לגזרות אנטיוכוס קדמה מרידה מקומית בירושלים שהגורם לה היה כנראה שוד כלי המקדש על ידי אנטיוכוס. פרשנויות שונות רואות במרד הזה את המקור לגזרות. כדי לפשט את ההבנה, נמנענו מלהזכיר פרטים אלו לתלמידים.

מקור יהודי: קוראים למרד, מתוך "ספר מקבים" (עמ' 141)

בחוברת מוזכר ההבדל המהותי בין הדת היהודית המונותאיסטית לבין הגישה הסינקרטית של דתות המזרח בתקופת סיפור חנוכה. גישה זו רווחה בדתות מרובות אלים, ומשמעותה אימוץ של אלים חיצוניים לדת המקורית. למעשה כבר בתקופות עתיקות הרבה יותר מהתקופה ההלניסטית, היה אימוץ מתמיד של אלים זרים לתוך הדתות האלה. האמונה באלים רבים אפשרה לעמים הכבושים בממלכתו של אלכסנדר מוקדון למזג את אלי הפנתאון היווני בדתם, בצד האלים שלהם. אותם עמים יכלו להוסיף אלים לפנתאון שלהם בלי להתכחש לאלים שהם עבדו עד אז, ואילו הגישה המונותאיסטית היהודית התנגדה בחריפות לאלים נוספים, וכמה מחכמיה ראו באימוץ התרבות ההלניסטית כולה קרבה לעבודת אלילים, האסורה על פי המסורת היהודית.

"על הניסים": החג אצל חז"ל

מקור יהודי: נס פך השמן, תלמוד בבלי (עמ' 145)

בשאלות שבעקבות המקור נשאל מדוע הדליקו החשמונאים את המנורה אם ידעו שהשמן לא יספיק. כאן כדאי להזכיר שגם בדברי רבי שמחה בונים מפשיסחה על סיפור בת פרעה ביחידה "דורשים את פרשת שמות" (עמ' 56 בחוברת לתלמיד) מובא הרעיון שיש לפעול ולעשות גם אם נראה שאין סיכוי שנצליח. מומלץ לחבר בין הדברים.

"מכבי גיבור": בתנועה הציונית

שיר: "מי ימלל", מנשה רבינא; "אנו נושאים לפידים", אהרון זאב (עמ' 147)

כדאי להשמיע את השיר "מי ימלל" בקנון. אפשר לשיר את הקנון עם התלמידים. דברו על השימוש במונחים מן המסורת היהודית בשיר. שורת הפתיחה למשל מבוססת על הפסוק "מי ימלל גבורות ה'" (תהלים קו, ב), כמובן בשינוי המשמעות – הגבורה מועתקת

מאלוהים למכבים. עוד ביטויים מן המסורת שיש בשיר: "גואל העם" – הגואל הוא כינוי למשיח; "בימים ההם בזמן הזה" – מונח הלקוח מן הברכה על נרות חנוכה ומתפילת "על הניסים" המובאת ביחידה; "מושיע ופודה" – כינויים לאלוהים במסורת, וכאן הם כינויים ליהודה המכבי. המשורר מסתמך על רעיונות דתיים ומסיט אותם לתפיסה חילונית שלפיה הגאולה והתשועה הן בזכות מעשי האדם ואחדות העם ולא בזכות אלוהים.

גם השיר [אנו נושאים לפידיים](#) מתבסס על מקורות מן המסורת כדי להביע תפיסה הפוכה, חילונית, לתפיסה של חז"ל את חג החנוכה. למשל "ויהי אור", על פי סיפור הבריאה – כאן האדם מביא את האור; "ההרה עלינו" – כנגד איסור העלייה להר סיני במתן תורה; "נס לא קרה לנו" – היפוך לנס חנוכה; "האורות הגנוזים" – האור הגנוז, הנחבא, של הבריאה, שעל פי הקבלה רק צדיקים בעתיד לבוא יזכו לראות.

הבית הראשון המקורי של השיר, שלא קיים בגרסה הנפוצה, מקביל לתפילה "[הנרות הללו](#)": "הנרות הללו אנו מדליקים/ על הניסים ועל הנפלאות/ שבימים ההם ובזמן הזה/ ניסים ונפלאות/ שנעשו בידי אנוש/ הנס של הלב האמיץ/ הפלא של רוח האדם/ זו אשר גברה על צבאות ממלכות גדולות/ האדירה דלים חיזקה מועטים/ ותיתן להם ניצחון".

לשיר פרשנויות שונות, למשל אפשר לומר שהאור בשיר הוא החלוצים עצמם או הפעולות שלהם למען הקמת המדינה. הרחבה נוספת אפשר למצוא ב[מאמר של אורי הייטבר](#).

מסורת וחינוך: תנועת מכבי והמכבייה (עמ' 148)

במכביה ה-20 בשנת 2017 השתתפו כעשרת אלפים ספורטאים משמונים מדינות. להרחבה: [סרטון להקרנה](#) על הקשר בין הציונות למכבים. אפשר להקרין לפני התלמידים מצגת בנושא המכבייה באתר [שלי ושלכם](#).

נס או גבורה?

פעילות ומשימה: מהו נס? על היחס לניסים (עמ' 149)

אפשר להשתמש בתרגיל שמש אסוציאציות למילה נס. בעקבות כך אפשר לנסות לגבש הגדרה ולהשוות להגדרה במילון (אבן שושן): מעשה פלא, דבר שלמעלה מן הטבע.

על משמעות הנס ביהדות: במסורת היהודית יש גישות שונות לרעיון הנס. אחת מהן היא תפיסתו של רמב"ם שלפיה אלוהים קבע בעולם סדרי טבע משעת הבריאה, והוא אינו סוטה מהם. לפיכך כל הניסים המתרחשים בעולם למעשה נקבעו בשעת הבריאה, חלק מטבע העולם. [לקריאה על גישות שונות בתפיסת הנס במסורת היהודית](#)

חידה (עמ' 151)

רמז: מילה החוזרת ביחידה.

תשובה: נס קפה, נס ודגל.

הסבר: המילה נס בשני ביטויים אלו אינה קשורה קשר אטימולוגי למילה נס כפי שהיא מובאת ביחידה.

המילה נס שקשורה לדגל כתובה בתנ"ך: "שאו נס ציונה" (ירמיהו ד, ו). נס הוא מוט גבוה או תורן שעליו תלו פעמים רבות בד עם סמל ששימש כאות וכסימן. עוד על המילים נס ודגל [באתר](#) [האקדמיה ללשון עברית](#).

לעומת זאת השם נס קפה מקורו במוטג "נסקפה" של חברת נסטלה, שהיה הקפה הנמס הנפוץ הראשון. מכאן נולד השימוש בשפת הדיבור במילה נס בלבד במשמעות של קפה נמס.

הסיפור של אסתר

פורים – יחידה א'

היחידה עוסקת בתהליך ההתבגרות של אסתר ובמהפך שעברה מנערה לא עצמאית לאישה חזקה בעלת עמדה.

מטרות היחידה

- התלמידים יכירו את סיפור המגילה ומוטיבים מרכזיים בו.
- התלמידים יעקבו אחר תהליך התפתחותה של אסתר וילמדו ממנו על תהליך ההתבגרות האישי שלהם.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט

עיתונט לנוער: מידע על החג

מה יעשה באסתר

מן המגילה: אסתר נלקחת לבית המלך

דיון במליאה: על אקטיביות ופסיביות

משימה: כתיבת דו-שיח דמיוני בין אסתר ומרדכי

זהות יהודית חבויה

מן המגילה: "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה"

מרדכי דורש מאסתר להתערב

מן המגילה: דברי מרדכי לאסתר

איך זה קשור אליי: גורמים המניעים אותנו לפעול

אסתר מקבלת עליה אחריות

מן המגילה: אסתר מחליטה ללכת אל המלך

אומנות: אסתר לפני אחשוורוש, לילאן ברוקה

יש לי מושג: מעמד האישה

"קבעוני לדורות"

מן המגילה: אסתר ומרדכי כותבים את המגילה

דיון במליאה: על מהפכים

שיר: אסתר אמה של מלכות, אסתר שקלים

איך זה קשור אליי: תהליך ההתפתחות שלי

חידה

צ'אט מסכם

הרחבה

פתיחה

עיתונט לנוער: מידע על החג (עמ' 153)

פותחים את השיעור במשימה לאיסוף מידע על החג מתוך עיתונט, הכנה לשיעור. לאחר שהתלמידים יקראו את העיתון, מיינו איתם את המידע המפוזר בו (תאריך החג, שמות החג, סיפור החג, מצוות החג ומנהגיו).

מה יעשה באסתר

מן המגילה: אסתר נלקחת לבית המלך (עמ' 154)

המחבר המקראי עשה מלאכת מחשבת ויצר סיפורים שיש בהם רבדים ומשמעויות שונות. לכן, כשם שעושים בקריאה של כל טקסט ספרותי, מומלץ לחפש את הסאב-טקסט. ניתן לעשות זאת באמצעות התעמקות במידע שהמחבר בחר לתת לנו, במילים חוזרות וגם בבחירה של מילים מסוימות ולא אחרות. אף שלא נאמר לנו בפירוש כיצד הרגישה אסתר, המילים המתארות את לקיחתה למלך מעידות על הפסיביות ואולי אף על אי-הרצון וההסתייגות שלה.

דיון במליאה: על אקטיביות ופסיביות (עמ' 155)

אפשר להרחיב את הדיון ולשאל על מקרים שבהם היו התלמידים פסיביים: האם זו בחירה או שזה היה כורח? האם יש עדיפות לאקטיביות מפסיביות? מדוע?
בחברת, הסיפור של אסתר משמש בסיס לדיון בפסיביות כתופעה חברתית ותכונה אישית, אך חשוב למנוע שיפוט אנכרוניסטי מצד התלמידים, וכדאי לזכור שבאותה תקופה נשים היו במעמד נמוך ביחס לגברים וצייתו להוראות הגברים שהן היו תחת חסותם – על פי רוב אב או בעל. כמו כן המלכים היו בעלי כוח כמעט בלתי מוגבל, והנתינים נאלצו להישמע להוראותיהם ולא יכלו להתנגד, כמו במקרה הזה.

משימה: כתיבת דו-שיח (עמ' 155)

הרחיבו בנושא יכולת הבחירה של אסתר. לפעמים בראשית גיל ההתבגרות יש פער בין הרצון של הילדים להראות בגרות לבין הצורך של המבוגרים לגונן עליהם. בדקו עם התלמידים אם תחושות אלו מוכרות להם ואילו תחושות ומחשבות הן מעוררות בהם.

זהות יהודית חבויה

מן המגילה: "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה" (עמ' 155)

אחרי קריאת הפסוקים כדאי לבדוק עם התלמידים באיזו מידה גם בפסוק זה מתגלה הפסיביות של אסתר.

בשאלה הראשונה אפשר לסייע ברמז – להניח שאסתר שמרה על כללי המסורת היהודית.

במהלך ההיסטוריה היו יהודים שהסתירו את זהותם כדי להינצל מאסון. במציאות של שנאת זרים ואנטישמיות נעשתה ההסתרה לצורך הישרדות. כך לדוגמה נהגו האנוסים בימי הביניים בספרד שנאלצו להמיר את דתם ולנהוג כלפי חוץ כנוצרים כדי להינצל מרדיפות, אך בסתר שמרו על יהדותם.

אבל לא כולם היו מעוניינים בהתחזות, והיו שקיבלו עליהם מרצון את הדת או את התרבות שבה חיו וזהותם היהודית הוסתרה, גם אם הם לא המירו את דתם. בתקופת ההשכלה באירופה כתב

המשורר יהודה ליב גורדון (יל"ג) את השיר **הקיצה עמי**, ובו שורה מפורסמת: "הִיָּה אָדָם בְּצִאתָךְ וַיְהוּדִי בְּאֶהְלֶךְ". יל"ג קרא ליהודים לנהוג בפומבי כאזרחי המדינות שבהן חיו. לתפיסתו, בחברה יש לנהוג על פי מנהגיה, ואת המראה ואת המנהגים היהודיים יש לשמור רק בבית פנימה.

מרדכי דורש מאסתר להתערב

מן המגילה: דברי מרדכי לאסתר (עמ' 156)

מרדכי רומז לאסתר שייתכן שהסיבה שהדברים התגלגלו כך שהיא תהיה המלכה היא הצלת העם היהודי. ניתן להעלות לדיון את תפיסת הגורל והייעוד שעומדת מאחורי תפיסתו של מרדכי ולשאול את התלמידים אם לדעתם דברים קורים במקרה או ביד מכוונת. לחלופין אפשר להציע את הרעיון שלעיתים נופלת על אדם אחריות שבמצב אחר אין היא אחריותו. בשאלה השנייה אפשר לדון במליאה.

איך זה קשור אליי (עמ' 157)

אפשר להזמין את התלמידים לספר על דבר אחד שהם עושים למען אחרים ומה הניע אותם לעשות אותו.

אסתר מקבלת עליה אחריות

מן המגילה: אסתר מחליטה ללכת אל המלך (עמ' 157)

בפסוקים אנו רואים את המהפך שעוברת אסתר – מפסיבית לאקטיבית. הדגישו את הפסוק המספר שמרדכי עושה "כאשר ציוותה עליו אסתר" (לעומת הפסוק בפתיחה – ציווה עליה מרדכי), וכן את הציווי של אסתר לעם "צומו עליי". דונו עם הכיתה: מה הפסוקים האלה מלמדים אותנו על התבגרותה והתפתחותה של אסתר ועל קבלת האחריות שלה מתוקף מעמדה?

אומנות: "אסתר לפני אחשוורוש", ליליאן ברוקה (עמ' 158)

ליליאן ברוקה היא אומנית פסיפס יהודית-אמריקאית בת זמננו. חמש שנים עבדה ליליאן ברוקה על סדרת יצירות הפסיפס שלה על אסתר המלכה. באתר האינטרנט שלה היא כותבת: "היצירות שלי חושפות את הצורך בשוויון בין המינים ובתפקידים המשתנים בין המינים. פסיפס הזכוכית הסיפורי שלי מבטא רעיונות על תפקידן של נשים, ומצהיר הצהרות אוניברסליות על מצבו של האדם".

יש לי מושג: מעמד האישה (עמ' 158)

אפשר לכוון את התלמידים להסביר במילים שלהם את הבעייתיות בכל אחת מהדוגמאות ליחס לא ראוין לנשים. כדאי לשאול אם התלמידים חושבים שהמגילה מחזקת את מעמד האישה בכל זאת ולבקש מהם לנמק את תשובתם.

אפשר לציין דמות נוספת במגילה – זרש, אשת המן – גם היא הייתה אישה חזקה, והמן, השר הבכיר, ביקש את עצתה ונשמע לה.

"קבעוני לדורות"

דיון במליאה: על מהפכים (עמ' 159)

לצורך הדיון אפשר להביא דוגמאות מעוררות השראה לאנשים שחוללו מהפך בחייהם.

לדוגמה:

- גי-קיי רולינג הייתה אם חד-הורית מובטלת שכתבה את סדרת ספרי **הארי פוטר** והייתה לאחת הנשים המצליחות והעשירות בעולם (להרחבה: [סיפור חייה](#)).
- "סבתא מוזס" החלה לצייר באופן מקצועי בגיל שבעים ושמונה משום שכאבי פרקים מנעו ממנה להמשיך לרקום. היא הייתה לאומנית בעלת שם וזכתה בפרסים רבים ובהוקרה ("סבתא מוזס" [בוויקיפדיה](#)).
- קארל רבדר היה מיליונר אוסטרי שהבין שהכסף אינו מביא לו אושר ותרם את כל הונו ונכסיו לקרן לתמיכה באנשים במדינות מתפתחות ([לכתבה בנושא](#)).

שיר: "אסתר אמה של מלכות", אסתר שקלים (עמ' 160)

אפשר לציין משפטים בשיר המבוססים על המגילה. כמה דוגמאות מבין רבות אחרות:

"אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ נִלְקַחְתִּי" – "וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ" (אסתר ב', ח').
"וְאֵת אֲשֶׁר עָמִי לֹא הִגְדַּתִּי" – "לֹא הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת עַמָּה וְאֵת מוֹלַדְתָּהּ" (ב', י').
"וְדַבֵּר לֹא בִקְשָׁתִי" – "לֹא בִקְשָׁה דְבַר" (ב', ט"ו).
"מָה יַעֲשֶׂה בִי" – "וַיִּמָּה יַעֲשֶׂה בָּהּ" (ב', י"א).
"כִּי לָעֵת הַזֹּאת הִגַּעְתִּי לַמְּלָכוֹת" – "אִם לָעֵת קְזָאת הִגַּעְתְּ לַמְּלָכוֹת" (ד', י"ד).
"וְלֹא עוֹד אֶחְרִישׁ" – "אִם הִחְרַשׁ תִּחְרִישִׁי" (ד', י"ד).

המשוררת אסתר שקלים סיפרה על החיבור האישי שלה לדמות של אסתר המלכה שעליה כתבה בשיר **אמה של מלכות**:

"הזדהותי עם אסתר נובעת גם מגורמי רקע מסוימים משותפים: כמוה גדלתי במשפחה פּוֹרְטֵי־אֶרְכֵלִית (נשלטת על ידי גברים) פרסית המציבה לבנותיה ייעוד אישי יחיד וברור: אישה כנועה וצויתנית, המקדישה את חייה לבית ולמשפחה בלבד (מה שנקרא בפרסית "דוֹחֶתֶךְ נְגִ'יב"). מרדתי במוסכמות ובעקבות התמודדות עקבית נחושה וכואבת הפכתי למה שאני כיום: אישה עצמאית ואסרטיבית המסורה למשפחתה וחדורת תחושת שייכות ומחויבות לשורשיה הקהילתיים והלאומיים גם יחד" (אסתר שקלים, מתוך האתר [הזמנה לפיוט](#)).

ניתן לבקר [באתר של המשוררת אסתר שקלים](#) ולהתוודע לשירים שלה.

אסתר שקלים (1954) היא משוררת וחוקרת ישראלית, ילידת אירן. בשירה ובמחקריה עוסקת רבות במעמד האישה ובתרבות ובהיסטוריה של קהילות ישראל, בעיקר של יהודי אירן.

איך זה קשור אליי (עמ' 161)

את החיבורים שיכתבו התלמידים הם יוכלו לשתף זה עם זה במייל כדי לאפשר לכולם לקרוא אותם. לחלופין כל תלמיד יחליף את חיבורו עם תלמיד אחר ויגיב לחיבור של חברו, תוך הדגשה של מה שלמד מהחיבור.

חידה (עמ' 161)

רמז: בדקו במגילת אסתר בפסוקים האלה: פרק ה', פסוק ג'; פרק ב', פסוק כ"א; פרק ט', פסוק א'; פרק ז', פסוק ו'.

התשובה, מימין לשמאל: "ומרדכי יושב בשער המלך", "איש צר ואויב [המן הרע הזה]", "עד חצי המלכות", "ונהפוך הוא".

ערכים בפורים

פורים – יחידה ב'

היחידה עוסקת בערכים שמלמדים אותנו מנהגי פורים.

מטרות היחידה

- התלמידים יכירו את מנהגי החג המכונים ארבעת המ"מים.
- התלמידים יעסקו בערכים ערבות הדדית ושמחה המתקשרים למנהגי החג וידונו בסוגיות שונות שעניינן הזהות האישית.

משך לימוד היחידה

שני שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט פותח

ארבעת ה"ממים"

מן המגילה: מנהגי החג ומצוותיו

משימות: ארבעת הממי"ם

ערבות הדדית

קומיקס

משימות: ערבות הדדית במגילה

משנכנס אדר מרבין בשמחה

מן המגילה: משנכנס אדר מרבין בשמחה

מעדות ישראל: שמחת החג בעדות שונות

איך זה קשור אליי: ושימחת בחגך

מסורת וחידוש: תהלוכת העדלאידע

"ונהפוך הוא"

מן המגילה: ונהפוך הוא

אומנות: אניש קפור, היפוך העולם

דיון במליאה: היפוכים בחיים

מסכות ותחפושות

שיר: נמרה רעה, ארלט ספדיה

איך זה קשור אליי: התנסות בזהויות אחרות

רואים עולם: חג ההולי – פסטיבל הצבעים

חידה

צ'אט מסכם

הציוד הנדרש

אביזרי תחפושות לפעילות אלתור

ציוד להשמעת שירים: מחשב ורמקולים

ארבעת ה"ממים"
משימה: ארבעת ה"ממים" (עמ' 163)

פתרון הפעילות לתלמידים: מנהגי החג לפי סדר התשובות הם מתנות לאביונים, משתה (סעודה), משלוח מנות, מקרא מגילה. על פי המסורת היהודית, אלו ארבע המצוות העיקריות בחג הפורים. בשאלה 3 הכוונה היא שמטרת קריאת המגילה היא שימור הזיכרון של החג.

דיון על ערכי המנהגים: כפי שנראה בהמשך, רוב מנהגי החג קשורים לערבות הדדית, אך בדיון עם התלמידים אין צורך להפנות אותם לכיוון זה, ורצוי דווקא לאפשר להם יצירתיות בהבנה ובפירוש של הערכים הגלומים בחג.

ערבות הדדית
משימות: ערבות הדדית במגילה (עמ' 164)

משימה 1: המשימה ממחישה את השפעותיה של הערבות ההדדית. אדם שעושה מעשה טוב לאדם אחר, האדם האחר ישיב לו כגמולו. העזרה ההדדית מחזקת את הקשרים בין החברים בחברה שהם חיים בה ולכן חשובה ליצירת קהילה. הרבה מהחגים היהודיים עוסקים ביצירת קהילה, ולכן הרבה מנהגים קשורים לעשייה למען הזולת.

אפשר לחבר בין המעגלים בצורות שונות. למשל מקרא מגילה משותף לכל העם – העם כולו קורא את אותה מגילה; אך הוא מתאים גם לשני המעגלים הפנימיים – אפשר לקרוא אותה בצוותא עם המשפחה או החברים, או להשתתף בקריאה שכונתית. מתנות לאביונים – אפשר לתת בשכונה ובעיר, אך לעיתים לאביונים במקומות מרוחקים יותר; וכדומה.

חשוב להדגיש שהמצוות מתמקדות בעם לא מתוך גזענות, אלא מפני שהמוקד הוא ההצלה שבאה לעם, וכל מצוות הפורים מטרתן לעזור לכל בני העם לשמוח בפורים. למשל המתנות לאביונים מטרתן היא שיוכלו גם הם לקנות אוכל לסעודת החג, וזו גם מטרת משלוחי המנות – להיאכל בסעודה, ולכן הממתקים הניתנים בדרך כלל במשלוחי המנות בימינו אינם משלוחי מנות לסעודה.

משימה 2: הפסוקים שהתלמידים יכולים להיעזר בהם למילוי המשימה:

פרק ב, פסוק ז: ויהי אמן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם והנערה יפת תואר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת.

פרק ב, פסוק יא: ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה.

פרק ד, פסוק ד: ותבואנה נערות אסתר וסריסה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל.

פרק ד, פסוק ח: ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה.

פרק ד, פסוקים טז-יז: לך פנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונערתי אצוים פן, ויבכו אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי. ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צוהה עליו אסתר.

פרק ז, פסוקים ג-ד: ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי חן בעיניך המלך ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי. כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שנה בנזק המלך.

פרק ח, פסוקים ג-ו: ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפניו ותרצה ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים. [...] ותאמר אם על המלך טוב [...] קצת להשיב את הספרים מחשבת המן פן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים אשר בכל מדינות המלך. כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדון מולדתי.

משנכנס אדר מרבין בשמחה

מן המגילה: משנכנס אדר מרבין בשמחה (עמ' 165)

אפשר לשיר עם הילדים את השיר מש, מש... משנכנס אדר ולרקוד בכיתה. במקורות יש כמה וכמה מילים נרדפות לשמחה: צְהֵלָה, אוֹרָה, שֶׁשֶׁן, יָקָר. לכל מילה גוון אחר המבטא איכות מסוימת בשמחה. אפשר לבקש מהתלמידים לחשוב מה כל מילה מבטאת ואיך הן שונות זו מזו. אפשר להיעזר באסוציאציות ובמילים דומות למילים אלו כדי להבין. למשל יקר – הערך של השמחה שהיא דבר יקר, לא זול, ולהבין מה יקר בשמחה; ששון – מזכיר את שם העיר שושן – האם זה מקרי? וכן הלאה.

מעדות ישראל: שמחת החג בעדות שונות (עמ' 166)

הזמינו את התלמידים לספר על מנהגי חג בעדה שלהם או במסורת המשפחתית שלהם. כדאי לתת להם מראש את המשימה כדי שישוחחו עם ההורים. הם מוזמנים להציג גם מנהגי החג לא "מסורתיים" כגון מפגש משפחתי בגן חיות וכדומה.

על הציור של חיים גולדברג מספר בנו: האומן נזכר בפורים בעיירת הולדתו (שטעטל ביידיש) קז'ימ'יז' דול'ני שבפולין. הוא צייר את אימו, אביו ואחיו הצעיר ישראל בשמאל הציור, כפי שזכר שנראו בחורף 1931, זמן קצר לפני שהתגלה (בגיל ארבע עשרה) שהוא שואף להיות לצייר. שאיפתו התגשמה כאשר תלמיד של ד"ר זיגמונד פרויד עבר בסדנת אביו הסנדלר כדי לתקן את נעליו.

איך זה קשור אליי: ושימחת בחגך (עמ' 167)

מומלץ לבחון כיצד לרתום את התלמידים לשמח אחרים בפורים – אם במשלוח מנות למוסד כלשהו או לחיילים אם במתנות לאביונים.

להרחבה תוכלו לקרוא מאמר של אוריאל לדרברג, מנכ"ל פעמונים, המדגיש את הפן החברתי ואת הערבות ההדדית של פורים. פעמונים הוא ארגון חסד שמטרתו לעזור לאנשים שנקלעו לחובות ולאנשים שיש להם קשיים כלכליים לצאת מהמצב שבו הם נמצאים על ידי תרומות ולמידה של דפוס התנהגות כלכליים נכונים. עוד על הארגון

"ונהפוך הוא"

מן המגילה: ונהפוך הוא (עמ' 168)

המשימה הראשונה מתבססת על הנלמד ביחידה הקודמת.

דיון במליאה: היפוכים בחיים (עמ' 169)

תהפוכות הגורל יכולות להיות משמחות (ביחידה הקודמת במדריך למורה בעמוד 57 הבאנו דוגמאות לאנשים שגורלם התהפך לטובה) ויכולות להיות מצערות. מטרת הדיון היא לחבר את התלמידים לנושא וגם לאפשר להם להביע את תחושותיהם באשר לתהפוכות הגורל בחייהם.

מסכות ותחפושות

שיר: "נמרה רעה", ארלט ספדיה (עמ' 169)

כדי לחוות את חוויית ההתחפשות ואת ההשפעה שלה על הזהות שלנו, אפשר לשחק משחקי אלתור שבהם התלמידים נדרשים לגלם דמויות שונות (בסגנון של מי השורה הזאת). אפשר שבחלק מהמשחקים לא יהיו אביזרי תחפושת ובחלק מהם יהיו אביזרים, והתלמידים יישאלו באיזה אופן היה להם קל יותר "להיכנס" לדמות.

אפשר לקרוא עם התלמידים את הסיפור [עדינה הנמרה](#) מאת תהילה סולטנה שפר העוסק בדרך שבה לפעמים דווקא התחפושת היא האמצעי שלנו לחשוף את הזהות האמיתית שלנו, זהות שהחברה לא תמיד מניחה לנו לבטא.

איך זה קשור אליי: התנסות בזהויות אחרות (עמ' 170)

כדאי לדון בנושא הזהות והתחפושת במליאה ולהביא גם דוגמאות אישיות. מומלץ להביא דוגמה אישית מחייכם מאחר שהנושא ממשיך להעסיק בכל גיל. פורים הוא הזדמנות להפוך את התחפושת השקופה שכולנו עוטים כל השנה לתחפושת נראית. אפשר לשאול את התלמידים כיצד לדעתם התחפושת מבטאת את האדם המתחפש: האם היא מבטאת תקוות, חלומות, את ה"אני" האמיתי או להפך – משהו שבעיניי נראה מגוחך?

[למאמר השלם של רבקה במרים](#) בעיתון [מקור ראשון](#)

הסוציולוג ארווינג גופמן (קנדה, 1922–1982) חקר את האופן שבו בני אדם עוטים מסכות חברתיות שונות. את רעיונותיו שאב מתחום התאטרון. בספרו **הצגת העצמי בחי היום יום** הוא טען שכל אדם מציג כמה דמויות בזירות שונות. כך לדוגמה "העצמי העובד" שנמצא בזירת העבודה יהיה שונה מ"העצמי המשפחתי" שבזירת הבית. גברים ישחקו תפקיד שונה מנשים, ילדים ישחקו תפקיד שונה ממבוגרים, וכן הלאה.

רואים עולם: חג ההולי – פסטיבל הצבעים (עמ' 170)

לצורך המחשה אפשר להקרין לתלמידים [סרטון מהחג](#) בווראנסי.

חידה (עמ' 171)

רמז: מם

תשובה: מם (meme) הוא כינוי לתמונה, סרטון וכו', המשוכפלים ונשלחים ברשתות החברתיות. מם זה מתחבר לנושא ארבעת ה"ממים". מקור המושג הוא בביולוגיה: הגנטיקאי ריצ'רד דוקינס טבע את המונח כשדיבר על יחידות מידע המשכפלות את עצמן באבולוציה, באמצעות הגנים. משם התרחב המושג אל מחוץ לביולוגיה, בין השאר לשימוש הנזכר.

עבדות וחירות

פסח – יחידה א'

היחידה עוסקת בחג הפסח ובנושא עבדות וחירות דרך סיפור העבדות במצרים ויציאת מצרים.

מטרות היחידה

- התלמידים יכירו את סיפור יציאת בני ישראל ממצרים, מעבדות לחירות.
- התלמידים ילמדו על סוגי עבדות לאורך ההיסטוריה ועל חשיבות החירות לכל אדם.

משך לימוד היחידה

שלושה שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט

עיתונט לנוער: מידע על החג

עבדים היינו

מן ההגדה: עבדים היינו

מן התורה: עבדות מצרים

ספרות: **אוהל הדוד תום**, הרייט ביצ'ר סטואו

רואים עולם: עבדות מודרנית

מעבדות לחירות

מן התורה: יציאת מצרים

אומנות: **חירות**, זנוס פרודקיס

שיר: **יציאת מצרים**, אתי אנקרי

עתה בני חורין

מן ההגדה: להודות ולהלל

מן ההגדה: בכל דור ודור

טקסט: "לעשות למען הנרדפים", אָדמוֹנד פֿלֶג

"יציאת מצרים" בזמננו

א. בראשית הציונות: משה, אפרים משה לילין

ב. לאחר הקמת מדינת ישראל: אסירי ציון

סיפור: **לחגוג את פסח בּסתר**, נדיה טאוטרשטיין

טקסט: "המחר לא חייב להיות כפי שהוא היום", דוד הרטמן

"שלח את עמי"

אומנות: כרזה של דן ריזינגר

שיר: *Let my People Go*

חידה

קומיקס מסכם

הרחבה

עיתונות לנוער: מידע על החג (173)

התשובות לחידון: 1ג, 2א, 3ג, 4א, 5ב, 6ג, 7ב, 8א, 9ב, 10ב

עבדים היינו

מן התורה: עבדות מצרים (עמ' 174)

על השאלה השנייה אפשר לענות גם בעזרת יחידת "דורשים את פרשת שמות" בעמוד 52 בחוברת לתלמיד.

יש מחלוקת מחקרית בשאלה אם עבדות מצרים היא עובדה היסטורית. ידוע שהמצרים החזיקו בעבדים בני עמים שונים מסיבות כלכליות – לצורכי פיתוח ועבודה, ומסיבות ביטחוניות – מניעת פלישת נוודים על ידי איום להפוך אותם לעבדים. השאלה אם בני ישראל היו עבדים במצרים אינה פתורה, אך עצם העובדה שסיפור זה הוא חלק מהמיתוס המכונן של העבריים מלמדת על השפעת העבדות, המחסור בחופש, ועל היותה שלב משמעותי מקדים בגיבושו של עם. [לקריאה נוספת](#) על מצב העבדות במצרים באותה תקופה.

ספרות: "אוהל הדוד תום", הרייט ביצ'ר סטואו (עמ' 175)

בקטע המצוטט מהספר **אוהל הדוד תום** מובאת שיחה בין תום לאדונו, אדון סנט-קלייר, שהיה אדון הגון לפי הספר. אדון סנט-קלייר מונה לפני תום את היתרונות בעבדות: יש לו עבודה, מזון ומקום מגורים. אך תום מעדיף את החופש. פעמים רבות בדיונים על שימוש בכוח עבודה זול, עולות הטענות שלו לא היו המפעלים מעסיקים את אותם אנשים, לא הייתה להם פרנסה, ולכן מצבם עדיף. אפשר להעלות שאלה זו לדיון כדי להבין מדוע תום מעדיף את תנאי החופש המעורערים מהביטחון שבעבדות. האם החופש עדיף תמיד? האם העבדות באמת מספקת ביטחון? מה היו התנאים האמיתיים שבהם חיו העבדים? ומהם התנאים של העובדים הזולים היום? האם ניתן לקרוא לכך חופש?

הרייט ביצ'ר סטואו (1811-1896) הייתה סופרת אמריקאית ופעילה לשחרור העבדים, והיא השתתפה בהברחת עבדים מהדרום. היא פרסמה את הספר שמונה שנים לפני מלחמת האזרחים שהביאה לידי ביטול העבדות. יש הקושרים בין הצלחת הספר לפריצת המלחמה.

חאים עולם: עבדות מודרנית (עמ' 176)

להרחבה: [כתבה](#) בנושא העבדות המודרנית

הנושא של העבדות המודרנית מזעזע במיוחד משום שהוא נוגע בחיים של כולנו. כמעט כל התעשייה (לרבות מוצרי אופנה, לבוש, מזון, מחשבים ועוד) מתבססת בצורה זו או אחרת על עבדות מודרנית. כדאי להדגיש לפני התלמידים שיש לעודד מודעות לנושא כדי שבעתיד ישתנה המצב. אפשר להתייחס לעניין של צריכת מוצרים בסחר הוגן (Fair Trade).

"תו סחר הוגן" הוא אישור שניתן למוצרים שעומדים בתנאי סחר הוגן בפיקוח ובשקיפות מלאה. התו מופיע פעמים רבות על המוצרים. יש בגדים, נעליים, מזון ואפילו סמרטפון בסחר הוגן. זוהי מגמה עולמית שבשנים האחרונות קיימת גם בארץ.

להרחבה: [כתבה על סחר הוגן](#), [מידע על חברות המקדמות סחר הוגן בישראל](#)

קומיקס ודיון במליאה: עבדות מרצון (עמ' 176)

הקומיקס מדבר על השעבוד למכשירים ולמסכים בימינו. מצד אחד יש כאן בחירה, מצד אחר זוהי התמכרות. מבררים עם התלמידים בדיון איך הם מרגישים בעניין זה. אפשר גם להשמיע את השיר של ברי סחרוף **עבדים** ולשאל: לפי השיר, מה יוצר את השעבוד או את התלות? מה ניתן לעשות כדי להיות אדם חופשי?

מעבדות לחירות

מן התורה: יציאת מצרים (עמ' 177)

השאלה הרביעית יכולה להיות פתח לדיון על הקושי לחולל שינויים בחיים. ידועה התופעה של אסירים המשתחררים מהכלא ומתקשים לחזור לחיי החופש. ניתן להציג סיפור של אסיר דמיוני העומד להשתחרר אחרי שהתרגל לתנאים של הכלא. שואלים את התלמידים מדוע הוא יעדיף להישאר בכלא במדוע ירצה להשתחרר. מה יכול להבטיח את הצלחת השחרור שלו כך שהוא לא ישוב לכלא?

עתה בני חורין

מן ההגדה: בכל דור ודור (עמ' 179)

תחושת החירות עוברת הלאה בזיכרון, כשם שזיכרון העבדות לעיתים נותר טבוע בעבד ובצאצאיו. החכמים הבינו את העיקרון שעל אדם בכל דור ודור לראות את עצמו כמי שיצא ממצרים, על פי הפסוקים בספר שמות ובספר דברים המציינים שהדוברים עצמם היו ביציאת מצרים. וכך זה מוסבר בהגדה:

בְּכָל דּוֹר וְדוֹר חַיֵּב אָדָם לְרַאֲוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא נֶצֶא מִמִּצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג, ח): "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם".

לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלֶבֶד גָּאֵל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶלְּא אֶף אוֹתֵנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו, כג): "וְאוֹתֵנוּ הוֹצִיא מִמִּצְרַיִם, לְמַעַן הִבִּיא אֶתֵּנוּ, לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם".

מגישה זו של חז"ל אפשר ללמוד גם על חשיבות האמפתיה.

אפשר לחבר בין הרעיון המובע בקטע זה לשיר "יציאת מצרים" של אתי אנקרי (עמ' 178).

טקסט: "לעשות למען הנרדפים", אדמונד פֶּלֶג (עמ' 180)

אדמונד פֶּלֶג, וכמוהו הוגים אחרים, מוצא באמירה "חייב אדם לראות את עצמו" מסקנה אוניברסלית ערכית: על כל אדם ואדם להרגיש כאילו הוא ניצל ממצרים ולכן להיות רגיש כלפי המדוכאים היום ולפעול לשחרורם.

על פי רמת הכיתה אפשר לערוך דיון בעקבות הקריאה: להזכיר לתלמידים אירועים היסטוריים שבהם היה העם היהודי במצוקה ונדרש לעזרת אחרים (למשל השואה, גירוש ספרד, מסעי הצלב, פוגרומים ועוד). האם ניתנה לו עזרה? ומה ניתן ללמוד מכך על המחויבות שלנו היום כלפי מי שזקוק לעזרתנו?

משימת חקר: קבוצות מדוכאות: דוגמאות לקבוצות מדוכאות שעליהן יוכלו התלמידים לכתוב עבודת חקר: אזרחי צפון קוריאה, עמים במצב מלחמה באפריקה וסוריה, עבדים מודרניים (ילדים בסדנאות יזע למשל), נשים בזוגיות אלימה, בעלי חיים בתעשיית המזון וכו'.

"יציאת מצרים" בזמננו

א. בראשית הציונות: משה, אפרים משה ליליין (עמ' 180)

האומן אפרים משה ליליין, יליד גליציה, הוא מהאומנים המזוהים ביותר עם התנועה הציונית, ויש המכנים אותו "האומן הציוני הראשון". רבים מצוירים מתארים את הכמיהה לציון או לנופי ירושלים. ליליין היה גם גרפיקאי וצלם, ואחד מתצלומיו המפורסמים הוא **התצלום שבו הנציח**

את הרצל על מרפסת מלון "שלושת המלכים" בבזל בימי הקונגרס הציוני החמישי בעיר. הוא חי בארץ כשנה והיה שותף להקמת האקדמיה "בצלאל", אך על אף הזדהותו הרבה עם הציונות, רוב שנותיו חי בגרמניה.

השילוב של מוטיבים תנ"כיים שכיח ביצירותיו. האיור בחוברת לתלמיד, הלקוח מתוך ספר תנ"ך שאיר ליליין, משלב בין המוטיב התנ"כי לציונות וממחיש את השילוב הרעיוני בין השניים שניכר לא רק בעבודותיו של ליליין כי אם גם בתנועה הציונית כולה.

ב. לאחר הקמת מדינת ישראל: אסירי ציון (עמ' 181)

אם יש תלמידים שהוריהם או בני משפחתם עלו מאתיופיה או מברית המועצות, אפשר לבקש מהם לכתוב עדות מפי בני משפחותיהם ולהקריא אותה לפני הכיתה. בדיון על החירות ניתן להיעזר במידע ביחידה על זכויות האדם, עמ' 102 בחוברת לתלמיד.

טקסט: "המחר לא חייב להיות כפי שהוא היום", דוד הרטמן (עמ' 182)

בדיון בעקבות דברי הרב דוד הרטמן כדאי להדגיש את יכולת השינוי הן ברמה האישית הן ברמה החברתית. ניתן להשתמש בציטוט: "כי לא נגמר תיקון כל העולם ביציאת מצרים" (הרב קוק, עולת ראי"ה) ולשאול אילו עוולות מעסיקות את התלמידים או נמצאות כרגע בחדשות.

שלח את עמי

אומנות ושיר: שלח את עמי (עמ' 182-183)

הן הכרזה הן השיר "שלח את עמי" הם דוגמאות לשימוש באומנות וביצירה במאבק חברתי. ניתן להשמיע את השיר **בעברית ובאנגלית**. גם עשורים רבים לאחר הפסקת העבדות נותרה אפליית השחורים בארצות הברית, ובמלחמתו של מרטין לותר קינג באפליה זו בשנות ה-50 וה-60 של המאה ה-20 הרבה אף הוא להשתמש בסיסמה "שלח את עמי", ואף כתב מאמר בכותרת זו.

אפשר לשוחח על כוחה של התרבות הפופולרית ביצירת שינוי חברתי. לשאול: איך בכוחם של שירים או כרזות להשפיע על הדעה של העם? איך הם יכולים להשפיע על מדיניות של ממשלות (כמו בברית המועצות)? אפשר להסביר כי האומנות העממית סוחפת את האנשים ועוזרת לקרב אל ליבם את הנושאים שבהם היא עוסקת. העם מתאחד בהפגנות ובמחאה, ומפני שהממשלה חוששת לאבד את כוחה, היא נכנעת לעיתים לרצון העם. מחאה תרבותית שמהדהדת בארצות אחרות מגבירה את הלחץ הפוליטי על ממשלות. עוד דוגמה: שירי השלום ששרו בארצות הברית בהפגנות נגד מלחמת וייטנאם.

חידה (עמ' 183)

רמז: מעבדות לחירות

תשובה: כל הדמויות בתמונות היו פעילים חברתיים במאבק לחירות. אידה נודל פעלה בברית המועצות. ברהן ברוך פעל באתיופיה. אברהם לינקולן ביטל את העבדות בארצות הברית.

והגדת לבנוך ולבתך

פסח – יחידה ב'

היחידה עוסקת באמצעים השונים שבהם מסופר סיפור יציאת מצרים בליל הסדר.

מטרות היחידה

- התלמידים יבינו כי חשוב להעביר את הסיפור מדור לדור כדי לחנך לערכים.
- התלמידים יכירו את האמצעים השונים שמשמשים בהם בליל הסדר להעברת סיפור יציאת מצרים מדור לדור.

משך לימוד היחידה

שלושה שיעורים

מבנה היחידה

צ'אט

יציאת מצרים: לספר את הסיפור

קומיקס

מן ההגדה: לספר ביציאת מצרים

מן ההגדה: ארבעת הבנים

אומנות: ארבעת הבנים, אוטו (אותו) גייסמאר

מן ההגדה: עד אור הבוקר

מספרים בדרכים שונות: לספר את סיפור יציאת מצרים

ליל הסדר: מספרים באמצעים שונים

מספרים במאכלים

צלחת הסדר

מספרים במעשים

מן ההגדה: מה נשתנה

רואים עולם: הסימפוזיון

משימת חקר: מנהגים מתרבות אחרת

מעדות ישראל: מנהגי חג הפסח

מספרים בהצגה

מקור יהודי: "להראות את עצמו", רמב"ם

מספרים בשיר

מן ההגדה: דיינו

מסורת וחידוש: מחדשים את ההגדה

צ'אט מסכם

יציאת מצרים: לספר את הסיפור

מן ההגדה: לספר ביציאת מצרים (עמ' 185)

בקומיקס המקדים את המקור נאמר שסיפור יציאת מצרים נועד לילדים. במקור "מצווה לספר ביציאת מצרים" נאמר שהמצווה תקפה לכולם, מבוגרים וילדים כאחד, חכמים המכירים את הסיפור וגם מי שאינם מכירים את הסיפור. הסבו את תשומת לב התלמידים לכך ושאלו כיצד ניתן ליישב את שני המקורות יחד.

ניתן להוסיף משימה על המסרים של סיפורים, ביחידים או בקבוצות:

היזכרו בסיפורים שחזרו וסיפרו לכם בילדותכם. בחרו אחד מהסיפורים, וחשבו: מה היה המסר של הסיפור? אילו מסרים אתם יכולים למצוא היום בסיפור שלא הבחנתם בהם כשהייתם ילדים קטנים?

במליאה אפשר לשתף בסיפורים ולדון: מדוע בחרת דווקא בסיפור זה? האם לדעתכם גם סיפור שלא מבינים את מסריו יכול להשפיע על השומע? באיזה אופן? מומלץ לבוא כבר עם כמה דוגמאות של סיפורים "קלסיים" – המסרים שלהם ואיך בכוחם להשפיע על השומע גם אם לא מבינים לגמרי את המסרים.

דוגמאות לסיפורים כאלה: **העץ הנדיב** – סיפור על נתינה, **הביצה שהתחפשה** – משבר זהות, **תירס חם** – מחאה חברתית, **מעשה בחמישה בלונים** – התמודדות עם אכזבה, **הנסיך הקטן** – חברות, **טרופותי** – התמודדות עם פחד, **דירה להשכיר** – קהילתיות, **הזחל הרעב** – מידתיות ושליטה עצמית, **שמוליקיפוד** – ערבות הדדית, **ציפור הנפש** – שימוש ברגשות, **משהו אחר** – חוויה של שונות וקבלת האחר.

מן ההגדה: ארבעת הבנים (עמ' 185)

ארבעת הבנים הם ארבעה טיפוסים שונים, ולכן כל אחד מהם זקוק לתשובה אחרת על פי אישיותו.

בקטע המלא בהגדה מובאת שאלה ששואל (או נמנע מלשאל) כל אחד מן "הבנים", הטיפוסים השונים, ומוצעת תשובה מן המקורות. התשובה מותאמת לתכונת הבן עצמו. למשל הבן החכם שואל: "מה העדות, החוקים והמשפטים אשר ציווה ה' אלוהינו אתכם" – הוא רוצה ללמוד הרבה ולדעת בצורה מפורטת, ולכן התשובה המותאמת לו היא תשובה הלכתית מתוך המשנה, מידע על חוקי הפסח. הרשע שואל שאלה מתריסה ומקבל תשובה חריפה ועוקצנית, התם שואל בפשטות "מה זאת?" ומקבל תשובה פשוטה על יציאת מצרים, ושאינו יודע לשאול, הגישה אליו היא: "את פתח לו" – לילדים שאינם יודעים לשאול, על המבוגרים לספר ביזמתם ולא לחכות שיישאלו.

הרעיון להעניק תשובה לכל אחד מהבנים לפי אישיותו תואם לתפיסה החינוכית של ספר משלי: "חָנֵךְ לַעֲרֵךְ עַל פִּי דַרְכּוֹ גַם כִּי יִזְקֶיךָ לֹא יִסְוֶיךָ מִמֶּנָּה" (משלי כב, ו). אפשר להביא את הפסוק הזה כדי להסביר את הרעיון. אפשר לשאול את התלמידים איזו שיטת חינוך טובה יותר בעיניהם – פרטנית או קבוצתית? אילו שיטות חינוך הם מכירים? סוגי בתי ספר? וכו'.

מן ההגדה: עד אור הבוקר (עמ' 186)

בעקבות המקור על החכמים שלומדים את סיפור יציאת מצרים עד הבוקר, התלמידים מתבקשים לחשוב על נושאי שיחה הקשורים ליציאת מצרים ושמתיימים לליל הסדר. התלמידים יכולים להיעזר בנושאי היחידה הראשונה. הם יכולים להכין רשימת נושאים וכל נושא יכתבו על פתק. בליל הסדר יציעו למסובים לשלף פתק מכוּבּע, וכל משתתף יפתח שיחה על פי הנושא שקיבל.

מספרים בדרכים שונות: לספר את סיפור יציאת מצרים (עמ' 187)

גם משימה זו היא הכנה לליל הסדר, אבל אפשר לשחק את המשחקים המוצעים גם בכיתה ולאפשר לכל התלמידים לחוות את סיפור יציאת מצרים: בהצגה או במשחק.

אחד הרעיונות המובאים הוא להמשיך משפטים. לצורך כך כדאי להכין מראש רשימה של משפטים, לדוגמה: גם אני הייתי עבד במצרים, יום אחד הפכו את מי היאור לדם, באישון הלילה ברחנו ממצרים, וכן הלאה.

ליל הסדר: מספרים באמצעים שונים

מספרים במאכלים: צלחת הסדר (עמ' 188)

צלחת הסדר המצוירת בחוברת היא הצלחת המסורתית הנפוצה, אבל תלמידים שונים בוודאי מכירים מאכלים שונים לפי העדה או המנהג המשפחתיים שלהם. הזמינו את התלמידים להוסיף מאכלים שהם מכירים ואינם בציור ולהסביר את משמעותם.

שאלו את התלמידים: באיזה עוד חג משתמשים במאכלים כסימנים. מדוע? במה שונה חג הפסח בשימוש במאכלים כסמלים לעומת ראש השנה? (בראש השנה הסמלים מבוססים על דמיון בשם המאכל לברכה.) כדאי לחשוב עם התלמידים על מאכלים אחרים שיביעו ערכים של חג הפסח ולערוך צלחת סדר אלטרנטיבית.

מספרים במעשים

מן ההגדה: מה נשתנה (עמ' 189)

מעשים שונים שנעשים בליל הסדר מטרתם לעורר פליאה ושאלות. זאת משום שלימוד פורה הוא לימוד שבו הלומדים מעורבים, שלא כמו הרצאה פסיבית. כדאי לחזור ליחידת המבוא למדרש ולהקריא את הקטע על איזידור רבי המובא בחוברת הלימוד בעמ' 41.

הרב זקס, הרב הראשי של אנגליה, טוען ששאלת שאלות היא אחד העיקרים הגדולים ביותר ביהדות. [לקריאת מאמר בנושא](#)

מעדות ישראל: מנהגי חג הפסח (עמ' 190)

הזמינו את התלמידים לספר לכיתה על המנהגים הנהוגים בעדה שלהם או במשפחה שלהם. שאלו אם לדעתם עדיף מגוון של מנהגים או נוסח אחיד לכולם, ובקשו לנמק את תשובתם.

מספרים בשיר

מן ההגדה: דינו (עמ' 191)

ניתן להשמיע את בכיתה את השיר [בלחן הנפוץ והמוכר](#). באתר "פיוט" של הספרייה הלאומית ועמותת סנונית יש [לחנים רבים להשמעה](#), מעדות ישראל השונות.

מסורת וחדוש: מחדשים את ההגדה (עמ' 192)

מובאות כמה דוגמאות להגדות מחדשות: הגדה קיבוצית שנכתבה ברוח החלוציות ועבודת האדמה, הגדה פמיניסטית שוויונית והגדת קרן תל"י לכל המשפחה. את ההגדה מתבקש לחדש ולספר מזוויות חדשות. אפשר לשאול אילו רעיונות שנלמדו ביחידה תומכים ביצירת הגדות חדשות. ואפשר לקיים פעילות יצירתית: התלמידים יכתבו קטעים מן ההגדה המתאימים לימינו.

- [להיכרות עם הגדות חדשות נוספות](#)
- מידע על [ההגדה של קרן תל"י](#) שיש בה הפעלות לילדים וקטעי קריאה נוספים

חידה

ביחידה זו אין חידה בחוברת, אך אפשר להציע לתלמידים חידה וירטואלית. הציגו לפנייהם [קטע מפה](#), ובקשו מהם לגלות כיצד קטע מפה זה קשור להגדה.

רמז: בני ברק

תשובה: בקטע מן ההגדה המובא ביחידה תחת הכותרת "עד אור הבוקר", מסופר על תלמידי חכמים שהיו מסובים בבני ברק בליל הסדר. הצומת (כיום מחלף) באזור חיריה בכביש 4 נקרא צומת מסובים משום שזהו המקום המשוער של בני ברק הקדומה.

מילון מונחים

הערה: כל תפקידי בית הכנסת כגון חזן וגבאי היו נתונים בעבר אך ורק בידי גברים, משום כך השתרש שמם בלשון זכר בלבד. כיום יש קהילות שבהן תפקידים אלו נתונים גם בידי נשים, אך לצורך הנוחות דבקנו בשם שהשתרש.

אגדה

כינוי כולל לסוגים שונים של הספרות שיצרו חז"ל. עיקר ספרותם של חז"ל היא הלכתית (חוקים ודינים), אך בצד ספרות זו הם יצרו גם טקסטים רבים שאינם קשורים להלכה והם המכונים בשם אגדה. מרבית ספרות האגדה פזורה בתלמודים ובקובצי המדרש. כמה סוגות ספרותיות נכללות תחת כותרת זו, ובהן מעשי חכמים, משלים, סיפורים המרחיבים את סיפורי התורה, פתגמים וממרות, ועוד מיני טקסטים שקשה לסווג.

אמוראים

חכמי ישראל מהמאה ה-3 למאה ה-6 לספירה. בימיהם נוצרו התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי אשר כתובים בהם לימודם ופרשנותם של החכמים את המשנה.

ארון הקודש

הארון שבו שמור ספר התורה בבית הכנסת, זכר לארון הקודש שהיה בבית המקדש (ארון העדות) ושבו היו לוחות הברית. בתקופות מסוימות היו שכינו את ארון הקודש תיבה.

בימה

מקום מוגבה במרכז בית הכנסת שעליו מניחים את ספר התורה בשעת קריאת התורה. מכונה גם תיבה.

בית מדרש

מקום ללימוד תורה. בעת העתיקה לעיתים היה מזוהה בית המדרש עם בית הכנסת, אך על פי רוב הם היו מוסדות נפרדים. בתקופות מאוחרות יותר היה בית המדרש צמוד לבית הכנסת. לעיתים קרובות נקראו בתי המדרש בשם החכם שעמד בראשם.

בעל קורא

אדם הבקיא בקריאת התורה על פי טעמי הקריאה וקורא בתורה בימים שבהם נעשית קריאת התורה.

בת מצווה, בר מצווה

מי שמגיע לגיל שבו הוא יכול לקבל עליו את עול המצוות ולקבל אחריות על מעשיו. עד אז הוריו הם שאחראים למעשיו.

גיל בת המצווה הוא שתים עשרה, ובן המצווה – שלוש עשרה.

גבאי

תפקיד בבית הכנסת: אדם המופקד על סדרי בית הכנסת כמו גביית כספים וסדרי התפילה – עלייה לתורה וקריאת התורה.

גלילה

גלילת (סגירת) ספר התורה לאחר הקריאה בו ולאחר ההגבהה שלו.

גניזה

קבורת תשמישי קדושה (ספרי תורה, תנ"ך, סידור וקלף מזוזה) שנפסלו או נפגמו אך אסור להשליך מפאת קדושתם. נהוג לטמון אותם באדמה, בבית הקברות. כמו כן נהוג לגנוז כל דף שכתובים בו שם אלוהים או חלקים מכתבי הקודש.

דרשה

המונח דרשה עבר כמה גלגולים. במקורן היו הדרשות כינויים לרעיונות שנאמרו בשני הקשרים שונים: בעת הלימוד בבית המדרש במעגל חכמים ודרשות בציבור שנאמרו בכינוסים שונים, בעיקר בתפילות בבתי הכנסת, לפני כל העם. השורש של המילה הוא דר"ש שמשמעותו לקשור משמעויות חדשות לפסוקי התורה. שני סוגי דרשות אלו שבעל-פה התקבעו עם השנים בכתובים והתאחדו תחת המונח מדרש.

במהלך הדורות התקבעה המילה דרשה בהקשר הבלעדי של נשיאת דברים לפני ציבור, כמעט תמיד להרחבה של פסוקי התורה, ובעיקר על פרשת השבוע. עד היום נוהגים לשאת דרשות בשבתות ובמועדים בבתי הכנסת בשעת התפילה או לאחריה, וכן בני מצווה ובנות מצווה נושאים דרשה אם בבית הכנסת אם במסיבה לכבודם.

הגבהה

הרמת ספר התורה לעיני הקהל מהבימה לפני קריאת התורה או לאחריה (משתנה מעדה לעדה) ולפני הגלילה.

הוצאת ספר תורה

עד קריאת התורה ספר התורה שמור בארון הקודש, ומוציאים אותו לפני קריאת התורה. הוצאת ספר התורה מלווה בתפילות, ועל פי רוב גם בשירה.

הידור מצווה

כדי להראות את חובת המצוות, נהוג לייפות את אביזרי המצוות ולהדר בעשייתן. משום כך אביזרי מצווה רבים, כמו חנוכייה, פמוטות וגביע קידוש, עשויים כסף, וכאשר קונים תשמישי מצווה, גם אם לאירוע אחד (כמו ארבעת מינים), משתדלים לקנות את הטוב ביותר שהיד משגת.

הלכה

פירוט המצוות ודרכי עשייתן. שורש המילה הוא הל"ך – הדרך שבה יש ללכת. ההלכה היא כל החוקים שעל פיהם יש לנהוג, והם מפורטים בספרי הלכה.

הפטרה

זהו קטע מספרי הנביאים הנאמר לאחר קריאת התורה בשבתות ובמועדים. ההפטרה קשורה לתוכן הנקרא בתורה או לענייני היום בימים מיוחדים כמו חגים, ראש חודש ותענית.

חברותא

צורת הלימוד הנפוצה בבית המדרש בתקופת חז"ל. חברותא היא מילה ארמית שמשמעותה חברות. לחכמים רבים היה בן זוג קבוע ללימוד.

חומש

אחד מספרי התורה. הוא מכונה כך משום שיש חמישה ספרים כאלה: בראשית, שמות, ויקרא, במדבר ודברים.

חז"ל

ראשי תיבות: חכמינו זכרם לברכה. הכוונה לחכמים הקדומים שחיו בערך מהמאה ה-2 לפני הספירה ועד המאה ה-9 לספירה. נוסף על המשנה והתלמוד, דבריהם של חז"ל מובאים בקובצי מדרשים שונים. חז"ל מחולקים לשתי תקופות עיקריות – תקופת התנאים (יוצרי המשנה) ותקופת האמוראים (יוצרי התלמוד).

חזן

שליח ציבור – אדם העומד לפני התיבה ומוביל את התפילה. יש קטעים בתפילה שהחזן חוזר עליהם בקול.

חתן תורה וחתן בראשית

בשמחת תורה מסיימים מחזור של קריאת התורה: מסיימים את ספר דברים, ומתחילים את ספר בראשית. העולה לתורה ומסיים את קריאת ספר דברים נקרא חתן תורה – הוא חותם (מסיים) את מחזור קריאת התורה. בלשון העם השתנה הכינוי, ובמקום חתן תורה אומרים חתן תורה.

מהמושג חתן תורה נולד גם המושג חתן בראשית.

העולה לתורה לקריאת הפרשה הראשונה של ספר בראשית הוא חתן בראשית. בקהילות שוויוניות מצרפים לחתן התורה כלת בראשית.

טלית

תשמיש מצווה, ומקורו בציווי הכתוב בתורה "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם" (במדבר טו, לח) שעל פי פירושו, חובה לשים ציציות – מעין פתילים – על ארבע פינות הבגד. עם השנים, כשכבר לא היו כנפות לבגדים כמו בעת העתיקה, המציאו בגד מיוחד בעל ארבע כנפות כדי שיוכלו לקשור בו ציצית – זוהי הטלית.

בטלית מתעטפים על פי רוב גברים נשואים או בני מצווה ויותר, לפי המנהג והעדה, בשעת תפילת שחרית. עוד נהוג להתעטף בטלית בטקסים מיוחדים: העולים לתורה, המשתתפים בטקס ברית המילה והחתן תחת החופה. בקהילות שוויוניות גם נשים נוהגות כיום להתעטף בטלית.

טעמי המקרא

הטעמים הם סימנים המראים כיצד יש לקרוא בתורה בבית הכנסת. מטרת הטעמים הן לסמן את הנגינה הנכונה של המילים, את מקום הטעם בכל מילה ואת התחביר הנכון של כל פסוק. כך הם קובעים את ההגייה הנכונה של מילות התורה. בספר התורה עצמו אין כל סימנים, לא ניקוד ולא טעמים, ולכן על הקורא בתורה ללמוד בעל-פה את הטעמים עוד לפני הקריאה.

יד לספר תורה

יש המכנים אותה אצבע. בקריאת התורה על הקורא לקרוא מן הכתוב ולא בעל-פה. מכיוון שאסור לגעת באצבע באותיות עצמן, משום קדושתן וגם כדי שלא יימחקו בשל מגע השומן של האצבעות, נוצרה היד – כלי עזר למעקב אחר מילות התורה. היד היא תשמיש מצווה, ולכן נוהגים בה הידור מצווה, והיא נעשית מחומרים יקרי ערך, על פי רוב מכסף.

כהן

מי שנולד מזרע אהרן הכהן. המונח במסורת מכון רק לגברים. צאצאי אהרן היו העוסקים במלאכת המשכן ובית המקדש. היו להם זכויות כמו העבודה בבית אלוהים, אך גם חובות ואיסורים: לא היו להם אדמה ויבול משלהם, היה אסור להם להיטמא למת (כלומר להיות בקרבת מתים), ולגברים היה אסור לשאת נשים שהיו נשואות בעבר. גם כיום, כאשר בית המקדש אינו קיים, נוהגים כוהנים רבים לשמור על איסורי הכהונה. הביטויים למעמדו של כהן הבית הכנסת הם שהכהן הוא ראשון העולים לתורה והוא אומר את ברכת הכוהנים בשעת התפילה. על פי רוב שם המשפחה כהן ונגזרותיו (כ"ץ – כהן צדק, קגן, כהנוב וכו') מעיד שהמשפחה היא משפחת כוהנים, אך יש גם רבים ששםם אינו מעיד על היותם כוהנים.

כתר תורה

קישוט המושם בראש ספר התורה כאשר מוציאים אותו מן הארון ומכניסים אותו אליו בחזרה. הקישוט מיועד להידור מצווה ומסמל את הציץ שחבש הכהן הגדול בשעת הכניסה לקודש הקודשים, מקום הימצאו של ארון הברית.

לוי

אדם משבט לוי אשר אינו כהן. (גם הכוהנים הם בני שבט לוי.) בני שבט לוי עסקו בזמן בית המקדש בעבודות הנלוות של בית המקדש, למשל זמרה, שמירה על שערי בית המקדש וסיוע לכוהנים בעבודתם. כיום הלויים נוטלים את ידי הכוהנים לפני ברכת הכוהנים, זכר לעבודת הלויים. בעת העלייה לתורה, הלוי עולה לאחר הכהן. רוב האנשים אשר שם משפחתם לוי הם בני שבט לוי, אך יש רבים אחרים ששם משפחתם אינו מעיד על מוצאם זה.

מדרש

המדרש הוא צורת פרשנות של התורה. להבדיל מן הפרשנות הפשוטה של המילים המכונה פְּשֻט ומטרתה להסביר את משמעותן הפשוטה, המדרש מנסה למצוא משמעויות מעבר לפרשנות זו.

המדרשים כתובים בקבצים שונים, וחז"ל כתבו אותם בתקופות שונות. רוב המדרשים מתייחסים לספר מסוים בתורה או בתנ"ך.

סוגי המדרשים

קובצי המדרשים מחולקים לשני סוגים, לפי תקופתם ותוכנם.

מדרשי הלכה – קובצי המדרשים הקדומים ביותר שכתבו התנאים. הם מתייחסים לפסוקי התורה כסדרם, ויש בהם הרבה דברי הלכה, כפי שמעיד שמם. דוגמאות לקבצים של מדרשי הלכה: מכילתא (על חומש שמות) ספרא (על חומש ויקרא) וספרי (על חומש במדבר וחומש דברים).

מדרשי אגדה – המדרשים המתייחסים לרעיונות שונים בתורה ודורשים אותם, על פי רוב באמצעות דברי אגדה. רוב מדרשי האגדה נוצרו בתקופת האמוראים וסודרו בקבצים על פי פרשיות התורה. יש גם קבצים של מדרשי אגדה לספרים נוספים בתנ"ך.

כמה קובצי אגדה המצויים בידינו מאוחרים יותר וקובצו בתקופת הגאונים או מאוחר יותר (מהמאה ה-7 ואילך), למשל ילקוט שמעוני ומדרש תנחומא.

גם בתלמודים מצויים מדרשים שונים השזורים בדיוני האמוראים.

מדרש רבה

כינוי כללי לקבצים שונים של מדרשים על ספרי התנ"ך שמקורם בתקופות שונות.

קובצי המדרשים בראשית רבה וויקרא רבה כנראה נכתבו בתקופת האמוראים (המאה ה-5 בערך), וקובצי המדרשים על ספרי התורה האחרים (שמות, במדבר ודברים) ועל ספרי חמש מגילות נכתבו כנראה מעט מאוחר יותר, בתקופת הגאונים.

מי שבירך

תפילה הנאמרת לאחר העלייה לתורה, ובה מברכים את העולה לתורה ואת בני משפחתו.

יש ברכות נוספות מיוחדות לחולים, ליולדות, לחיילי צה"ל ולמדינה.

מכילתא

מדרש הלכה על חומש שמות.

מניין

קבוצה של עשרה אנשים לפחות. חשיבותו של המניין היא באמירת תפילות שאינן יכולות להיאמר בפי יחידים, ובהן קדיש, קדושה ו"ברכו". על פי המסורת, רק גברים יהודים בני מצווה ומעלה נספרים למניין, אך כיום יש קהילות הסופרות גם נשים בנות מצווה ומעלה.

מפטיר

העלייה האחרונה בקריאת התורה בשבתות ובמועדים. על פי רוב נקרא בה שוב חלק מהקטע האחרון של הפרשה, אך בשבתות מיוחדות קוראים מתוך ספר תורה אחר קטע הקשור לענייני היום. נהוג שהעולים לתורה בעלייה זו קוראים גם את ההפטרה. רוב העולים לתורה בבר המצווה או בבת המצווה עולים לתורה בחלק זה.

משנה

קובץ הלכות המקיפות את כל תחומי החיים הדתיים שכתבו התנאים. המשנה מורכבת משישה חלקים המכונים סדרים – בכל סדר הלכות בתחום אחר. דוגמאות: סדר זרעים עוסק בחקלאות; סדר נשים עוסק בעיקר בהסדרת היחסים בין גברים לנשים – נישואין, גירושין וכו'.

כל אחד מהסדרים מחולק למסכתות – כל מסכת עוסקת בתת-נושא.

המשנה נוצרה מאוסף של הלכות שעברו בעל-פה במשך דורות רבים, והיא הבסיס לתורה שבעל-פה. על פי המסורת, רבי יהודה הנשיא הוא שערך את המשנה, כלומר ליקט את כל ההלכות הידועות בזמנו, ברר מתוכן את ההלכות שהוא ראה בהן מכריעות וסידר אותן בסדר המוכר לנו כיום.

סופר סת"ם

אדם הכותב ספרי תורה, תפילין ומזוזות. תשמישי קדושה אלו נכתבים על קלף באמצעות קולמוס ודיו, ולכל עדה יש מסורת באשר לצורת האותיות ואופן הכתיבה. בעבר רק גברים שימשו סופרי סת"ם, כיום יש גם נשים מעטות העוסקות במלאכה זו.

סידור

ספר התפילות היהודי, ובו מקובצות תפילות החול והשבת וחלק מתפילות החגים והמועדים.

ספר תורה

ספר הכתוב בדיו על קלף בידי סופר סת"ם, ובו חמשת חומשי התורה. התורה נקראת בבית הכנסת רק מתוך ספר כזה, שאינו פסול. ספר תורה נפסל מסיבות שונות ובעיקר אם חסרות בו אותיות או אם הוא נקרע. מפני כבודו ספר התורה עטוף ב"תיק" – כיסוי מעץ וממתכות יקרות שונות, ברוב עדות המזרח, או ב"מעיל" – כיסוי עשוי בד רקום בעדות אשכנז ובכמה עדות אחרות.

ספר התורה הוא תשמיש קדושה, ואם נפסל יש לשימו בגניזה.

ספרא

מדרש הלכה על ספר ויקרא מתקופת התנאים.

ספרי

מדרש הלכה על ספר במדבר וספר דברים מתקופת התנאים.

עלייה לתורה

כאשר קוראים בתורה בבית הכנסת, הקריאה מחולקת לעליות. בכל אחת מהן עולה לבימה אל מול ספר התורה אדם אחד ומברך את ברכות התורה. בימים עברו היה נהוג שהעולה גם היה קורא בתורה, אך כיום משום שלא רבים יודעים לקרוא על פי הטעמים, יש בעל קורא, למעט בעדות תימן שבה נהוג שהעולה גם קורא בתורה.

מספר העליות: בימות החול – שלוש; בראשי חודשים – ארבע; בשבתות – שבע; ועוד עלייה אחת הנקראת מפטיר.

ראו הרחבה בחוברת זו בעמ' 14.

עצי חיים

המוטות שעליהם מגולגל הקלף של ספר התורה.

פיוט

כינוי למזמור בתפילה. פיוטים חוברו כבר בתקופת חז"ל ובעבר היו תחליף לחלק מן התפילה הקבועה. לימים, כשהתקבע נוסח התפילה, שימשו הפיוטים לקישוט ולתוספת. בימינו נשתמרו פיוטים קבועים בתפילה, ובהם "אדון עולם" ו"גדל".

את הפיוטים כתבו משוררים מקצועיים – פייטנים. מטרת הפיוט – להוסיף עניין ועומק באמצעות שירה, מנגינה ומילים מיוחדות. הפיוטים בתפילה משתמשים באמצעים ספרותיים ייחודיים, למשל אקרוסטיכון (כתיבת שם הפייטן בראשי הבתים של השיר), ביטויים מן המקרא וחריזה.

פרוכת

הבד המכסה את ארון הקודש, זכר למחיצה שהייתה בבית המקדש לפני קודש הקודשים – המקום שבו שכן ארון העדות.

פרשת השבוע

יחידה מן החומש הנקראת בשבוע מסוים בבית הכנסת. פרשות התורה מחולקות לפי שבועות השנה: השבת הראשונה לאחר שמחת תורה פותחת בפרשת "בראשית", והאחרונה חותמת בפרשת "וזאת הברכה".

ראו הרחבה בחוברת זו בעמ' 14.

קריאה בתורה

הנהג לקרוא בחומשי התורה מתוך ספר תורה עשוי קלף, בתפילת שחרית בימי שני וחמישי, בשבתות, בראש חודש ובמועדים, וכן בתפילת מנחה של שבת, יום כיפור ותעניות (צומות). המועדים שבהם קוראים בתורה: ראש השנה, צום גדליה, יום כיפור, סוכות, שמחת תורה, חנוכה, עשרה בטבת, תענית אסתר, פורים, פסח, שבועות, י"ז בתמוז ותשעה באב.

הקורא בתורה, על פי הטעמים, הוא בעל קורא.

בכל שבוע, בשבת, קוראים פרשה אחת מן התורה – פרשת השבוע. במועדים קוראים קטע מן התורה הקשור למועד. בימות החול קוראים חלק קטן מפרשת השבוע.

הקריאה אינה נעשית ברצף אלא מחולקת לעליות.

ראו מידע נוסף בחוברת זו בעמ' 14.

רבי יהודה הנשיא

ידוע בכינוי רבי, ולעיתים רבנו או רבנו הקדוש. חי בסוף תקופת התנאים (המאה ה-2), שימש נשיא הסנהדרין וערך את המשנה. נחשב לאחד המנהיגים הגדולים בתקופתו ובכל הדורות. מפעל עריכת המשנה היה למעשה קיבוץ כל ההלכות שקבעו חז"ל עד ימיו, ברירה של הלכות מתוכן וארגון לפי סדרים. נוסף על כך הוא היה פעיל מאוד מבחינה פוליטית מול השלטונות הרומיים ששלטו בארץ בתקופתו.

רבי עקיבא

חכם ארץ ישראלי שחי במאה ה-1 וה-2 לספירה. נחשב לאחד מגדולי חכמי ישראל בכל הדורות. היה מנהיגו הרוחני של מרד בר כוכבא. רבי עקיבא הטביע את חותמו על הלכות רבות ועל ערכים במסורת ובחשיבה היהודית.

רימונים לספר תורה

עיטורים לספר תורה המושמים על עצי החיים בהוצאת הספר מארון הקודש לשם קריאת התורה ובהכנסתו. הרימונים הם זכר ללבושו של הכהן הגדול בבית המקדש שעל מעילו היו תלויים פעמונים ורימונים.

רמב"ם

רבי משה בן מימון (1138-1204). רב ומנהיג, הוגה דעות ורופא. חי בעיקר בספרד ובמצרים. כתב כמה ספרים, ובהם הספר הנחשב בסיס להלכה בכל קהילות ישראל – **משנה תורה**, המכונה גם **היד החזקה** משום י"ד (ארבעה עשר) כרכיו. ספר חשוב נוסף הוא ספר פילוסופיה – **מורה נבוכים** – שבעיקר עונה על שאלות תאולוגיות וקיומיות. כמו כן כתב פירוש לתורה ולמשנה. בהגותו הסתמך גם על הוגים יוונים ובעיקר על כתבי אריסטו שהוא הכיר בתרגומם לערבית.

תורה שבעל-פה

כינוי ליצירה התורנית שהעבירו החכמים במשך מאות שנים בעל-פה, מדור לדור. החיבור המוקדם ביותר השייך לתורה שבעל-פה הוא המשנה. דברי חכמים שלא נכללו במשנה כתובים לעיתים בספרות התלמודים ומכונים ברייתות (וביחיד ברייתא), וחלק אחר אוגד בחיבור המכונה תוספתא – תוספת למשנה.

תנ"ך

ספר הספרים של היהדות, ובו שלושה חלקים: תורה, נביאים וכתובים. התורה מורכבת מחמישה חומשים; הנביאים – משמונה ספרי נביאים (אחד הספרים, תרי-עשר, מורכב משלושה עשר ספרים קצרצרים); והכתובים – מאחד עשר ספרים, ובהם משלי, תהלים, איוב וחמש מגילות. סך הכול בתנ"ך עשרים וארבעה ספרים.

תנאים

חכמי ישראל שחיו בתקופה שמסוף ימי בית המקדש השני (המאה ה-1 לספירה) ועד חתימת המשנה בערך בשנת 200 לספירה. שמם נגזר מן המילה הארמית תנא שפירושה שנה, למד. החכמים למדו שוב ושוב (שנו) את התורה שבעל-פה וממנה גזרו הלכות.

תלמוד

חיבור המקבץ ביאורים ופירושים למשנה. התלמוד הוא החיבור החשוב ביותר בתורה שבעל-פה. יש שני תלמודים: תלמוד בבלי שחיברו האמוראים (החכמים) בבבל עד המאה ה-6 לספירה ותלמוד ירושלמי שחיברו חכמי ארץ ישראל מהמאה ה-3 עד המאה ה-5 לספירה. רוב התלמוד הוא דיונים הלכתיים, אך יש בו גם אגדות מכל הסוגים.